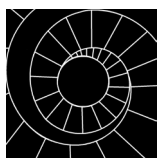

Lähihistoria

1/2022

Lähihistorian
käsitteitä ja
näkökulmia

Lähihistoria

1/2022

SISÄLLYS

Pääkirjoitus.....	3
ARTIKKELIT	
☞ <i>Tuija Parvikko</i> Historiaa, politiikkaa ja historiapolitiikkaa Italiassa	7
☞ <i>Tanja Vahtikari</i> Kulttuuriperintö lähihistorian tutkimuskohteena ja työkaluna	43
NÄKÖKULMIA: LÄHIHISTORIA NYT	
<i>Juhana Aunesluoma</i> Oman ajan historiankirjoitus	67
☞ <i>Tuomas Räsänen</i> Ympäristöhistorian tämänhetkisyys.....	83
ESSEET	
<i>Ville-Juhani Sutinen</i> Elämää metsässä	95
<i>Pertti Torstila</i> Diplomaatti lähihistorian tutkijana	110
<i>Mona Mannevuol</i> Joutenolon vaarallisuudesta	121
LÄHIHISTORIAN KENTÄLTÄ	
<i>Pia Koivunen ja Tuomas Laine-Frigren</i> Käsikirjoittaja Marjo Vilkkö	134

VERTAISARVIOITU
KOLLEGIALT GRANSKAD
PEER-REVIEWED
www.tsv.fi/tunnus

Lähihistoria

1/2022 – 1. vuosikerta

ISSN 2954-114X

lahihistoria.journal.fi/

Lähihistoria on avoimesti verkossa ilmestyvä aikakauslehti, joka julkaisee tutkimusartikkeleita, esseitä, puheenvuoroja ja muita kirjoituksia historian ja lähitieteiden aloilta.

Julkaisija: Lähihistorian tutkimuksen seura

TOIMITUS

Päätoimittaja Tuomas Laine-Frigren
tuomas.laine-frigren@tuni.fi

Toimitussihteeri Maria Syväniemi
majosyv@utu.fi

TOIMITUSKUNTA

Miina Kaarkoski - miina.kaarkoski@mil.fi
Pia Koivunen - pia.koivunen@utu.fi
Jouni Tilli - jouni.a.tilli@jyu.fi
Olli Turunen - olli.turunen@helsinki.fi

Lähihistorian tekstiaineistoja koskee avoimen julkaisemisen avoimen julkaisemisen lisenssi CC BY-NC-ND. Lisenssin ulkopuolelle on rajattu Lähihistoriassa julkaistut kuvat, joiden osalta noudatamme alkuperäisen teoksen käyttö- ja tekijänoikeuksia.

TOIMITUSNEUVOSTO

Pertti Ahonen (Jyväskylän yliopisto)
Juhana Aunesluoma (Helsingin yliopisto)
Jari Eloranta (Helsingin yliopisto)
Anssi Halmesvirta (Jyväskylän yliopisto)
Antero Holmila (Jyväskylän yliopisto)
Jenni Karimäki (Helsingin Yliopisto)
Ville Kivimäki, (Tampereen yliopisto)
Ilona Kemppainen (Jyväskylän yliopisto)
Eerika Koskinen-Koivisto (Jyväskylän yliopisto)
Rinna Kullaa (Tampereen yliopisto)
Veli-Pekka Lehtola (Oulun yliopisto)
Jouni-Matti Kuuukkanen (Oulun yliopisto)
Simo Mikkonen (Jyväskylän yliopisto)
Klaus Neumann (Deakin University)
György Majtényi (Eger University)
Timo Miettinen (Helsingin yliopisto)
Andrew Newby (Jyväskylän yliopisto)
Tuija Parvikko (Jyväskylän yliopisto)
Petteri Pietikäinen (Oulun yliopisto)
Johanna Rainio-Niemi (Helsingin yliopisto)
Tuomas Räsänen (Itä-Suomen yliopisto)
Hannu Salmi (Turun yliopisto)
Paula Schönach (Aalto-yliopisto)
Tuomas Tepora (Tampereen yliopisto)
Tanja Vahtikari (Tampereen Yliopisto)

LEHDEN ULKOASU:

Ville Korkiakangas (suunnittelu)
Maria Syväniemi (taitto)

Kannen kuva: Katunäkymä Luccasta. Cristina Gottardi/Unsplash

Pääkirjoitus

John F. Kennedyn hovihistorioitsija Arthur M. Schlesinger Jr. kirjoitti *The Atlantic* -lehden maaliskuun numerossa 1967 lähihistorian tutkimisesta ("On the Writing of Contemporary History"). Schlesingerin mukaan "oman ajan historia" eli selvää noususuhdannetta ja kiinnosti myös suurta yleisöä. Syitä tähän hän etsi tieteen ja teknologian kiihtyvistä kehityksestä sekä historian "nopeutumisesta": nykyajasta tuli menneisyyttä yhä kiihtyvässä tahdissa. Viestintäyhteydet olivat parantuneet ja informaatiota tulvi joka puolelta. Ydinpommin ja yleisen kriisitunnelman varjossa kansalaiset halusivat painavia faktoja. Oli historian ammattilaisten tehtävä vastata kutsuun.

Kesällä 2021 Jyväskylässä perustettiin uusi historia-alan lehti: *Lähihistoria*. Olemme avoimesti verkossa ilmestyvä tieteellinen aikakauslehti, joka julkaisee vertaisarvioituja tutkimusartikkeleita, esseitä, näkökulmia ja kirjallisuuskatsauksia lähihistorian ja lähitieteiden aloilta. Julkaisukieliämme ovat suomi ja englanti. Lähihistoria ilmestyy kaksi kertaa vuodessa, mutta "rolling publishing" -käytäntöä soveltaen artikkelit julkaistaan journal.fi-verkkosivuiltamme sitä mukaa kuin ne valmistuvat. Samalla jokainen teksti kiinnitetään osaksi joko vuoden ensimmäistä tai toista numeroa. Lehteä julkaisee Lähihistorian Tutkimuksen Seura, jonka tehtävänä on vaalia ja kehittää suomalaista lähihistoriallista tutkimusta ja tehdä sitä yhteiskunnassa tunnetuksi. Yhdessä taustaseuramme kanssa pyrimme uudistamaan suomalaista lähihistorian tutkimusta tarjoamalla laajoja näkökulmia ja kannustamalla eri alojen tutkijoita ja kirjoittajia osallistumaan ajankohtaisten ilmiöiden käsittelyyn historian keinoin.

Yleisessä keskustelussa lähihistoria mielletään "uusinta aikaa" tutkivana historian tutkimuksen alalajina. Esimerkiksi Suomen historiaan toisesta maailmansodasta Neuvostoliiton kaatumisen kautta nykypäivään on kuulunut monia merkittäviä vaiheita, joita on tarkasteltu muun muassa poliittisen historian, yhteiskuntahistorian kulttuurihistorian ja taloushistorian keinoin. Tämä lähihistorian käsittelytapa tekee selkeän erottelun nykyhetken ja menneen välille hahmottaen lähihistorian tutkimuskohteeksi ilmiöt ja tapahtumat, jotka sijoittuvat – jos ei aivan lähimenneisyyteen – niin kuitenkin lähivuosisikymmeniin.

Lähihistorian käsitteessä on kuitenkin laajentamisen varaa. Vaikka lähihistoriaa tutkitaan Suomessa paljon ja lähihistorialliset tutkimusaiheet ovat esillä eri medioissa, julkisessa keskustelussa ja historiakulttuurissa, ei lähihistorian kirjoittajilla ole ollut omaa kotimaista julkaisukanavaa. Lehtemme haluaa toimia suomalaisen historiakeskustelun monipuolistajana ja kutsuu kirjoittajia mukaan rakentamaan uutta lehteä ja sen linjaa.

Lähihistorian käsitettä voi miettiä ainakin kolmella tavalla. Ensinnäkin voimme lähteä tutun periodisoinnin pohjalta ja puhua oman aikamme historiasta (*contemporary history*) tai aikalaishistoriasta. Mutta kuinka ”pitkälle” menneisyyteen aikalaisuus ulottuu? Esimerkiksi sukupolvelta toiselle välittyneitä historiallisia kokemuksia tarkasteltaessa voisi ajatella, että lähihistorian tutkimusalaan kuuluvat sekä elossa olevien sukupolvien että heidän edesmenneiden läheistensä yhteiset tai muistinvaraisesti välittyneet kokemukset.

Toiseksi lähihistoria voidaan ymmärtää menneisyyden läsnäolona, historian jälkinä yhteiskunnassa, ympäristössä, kulttuurissa ja politiikassa – kaikissa meissä, ajatuksissamme ja teoissamme. Näin myös historian käyttöön ja kollektiiviseen muistamiseen liittyvät teemat kuuluvat lähihistorian piiriin.

Kolmanneksi lähihistoria voi tutkia menneisyydessä käynnistyneitä mutta yhä meneillään olevia prosesseja, joiden juuret voivat ulottua pidemmällekin historiaan. Historian ammattilaisilla on kykyä tulkita ja lukea tällaisia prosesseja, ja tästä taidosta meidän soisi pitävän enemmänkin ääntä. Jos osaamme tutkia sekä erilaisten prosessien historiallisia juuria että analysoida niiden luonnetta myös nykypäivänä, silloin meillä voi olla jotain sanottavaa myös tulevaisuudesta. Tässä numerossa ympäristöhistorioitsija Tuomas Räsänen konkretisoi tätä näkökulmaa ”myrkkyhistoriaa” koskevilla esimerkeillä. Esimerkiksi aikanaan tonnikaupalla ympäristöön levitetty hyönteismyrkky DDT vaikuttaa yhä: ”Myrkkyhistoria on osa nykyhetkeä ja lähitulevaisuutta, ei vain analogiana tai kaikuna menneisyydestä vaan molekyyleinä, uhaten niin eliöiden kuin ihmisten hyvinvointia ja terveyttä.”

Varsinkin manner-Euroopassa *Zeitgeschichte* kytkeytyi läheisesti toisen maailmansodan jälkeisiin poliittisiin projekteihin, erityisiin kansallisiin konteksteihin ja kehityskulkuihin. Tätä kirjoitettaessa joulukuussa 2022 näyttää selvältä, että lähihistorian tutkimuksen on kiinnitettävä yhä määrätietoisemmin huomiota kansakuntakehystä laajempiin konteksteihin ja ilmiöihin, mutta unohtamatta kuitenkin suomalaisen yhteiskunnan kipupisteitä ja niiden taustalla vaikuttavia historiallisia kehityskulkuja.

Kansainvälisen politiikan historioitsija Kristina Spohr on luonnehtinut lähihistorian tutkijan työskentelevän *in medias res*. Tällä hän tarkoittaa kirjoitus- tai esitystapaa, jossa mennään suoraan tapahtumien keskiöön, johonkin meihin tällä hetkellä vaikuttavaan tai läheisesti koskettavaan ilmiöön tai problematiikkaan, ja ryhdytään analysoimaan monipuolisesti sen historiallisia juuria. Lähihistorian tutkimuskohteita onkin nähdäksemme mielekästä tarkastella pikemminkin ilmiöiden ja tutkimuskenttien kautta kuin välttämättä tiettyyn aikarajaukseen kiinnittyen.

Saksalaisen *Die Zeit* -lehden pitkäaikainen päätoimittaja Theo Sommer (1930–2022) paljasti postuumisti ilmestyneissä muistelmissaan halunneensa alun perin historian tutkijaksi, mutta päätyneensä lopulta journalistiksi. Vaikka sanomalehtien funktio oli toimia maailman “sekuntiviisarina” historioitsijoiden työskennellessä “ikuisuutta varten”, korosti Sommer sekä toimittajien että historioitsijoiden jakavan Leopold von Ranken toimenkuvan eli sen kertomisen, miten asiat todella tapahtuivat: ”Uteliaat molemmissa killoissa haluavat mahdollisuuksien mukaan olla paikalla, kun ’maailmanhistoria kurkistaa kulman takaa’, kuten Theodor Mommsen asian aikanaan ilmaisi.” Tämä lehti antaa kirjoittajille ja lukijoille mahdollisuuden kokeilla Sommerin hahmottelemaan tapaan myös aikalaisanalyytikon roolia ja etsiä – tutkitun tiedon pohjalta – historiallisia selityksiä päivänpolttaviin kysymyksiin.

Käsillä olevassa Lähihistorian ensimmäisessä numerossa on kaksi tutkimusartikkelia. Tuija Parvikon julkaisu käsittelee toisen maailmansodan jälkeisen Italian historiakiistoja ja Tanja Vahtikarin teksti kulttuuriperinnön käsitettä lähihistorian työkaluna. Parvikko analysoi poliittisesti ”natsifasismista” vapautumisen muistopäivän (25.4) viettämisen vaiheita ja muistopäivään liittyviä kiistoja vuosikymmenten varrelta tarkoituksenaan ymmärtää, mistä nykypäivän kiistat ovat peräisin. Vahtikari osoittaa metodologisesti painavassa artikkelissaan, miten menneisyys kielen, paikan, materian ja affektien vuorovaikutuksellisen prosessin on kiinteä osa kokemustamme nykyisyydessä.

Juhana Aunesluoma ja Tuomas Räsänen pohtivat puheenvuoroissaan lähihistorian käsitettä poliittisen historian ja ympäristöhistorian näkökulmista. Aunesluoma valaisee käsitteen historiaa antiikista tähän päivään ja tarjoaa näköaloja siihen, miten lähihistoria on eri aikoina ja eri yhteyksissä käsitetty. Räsänen tarkastelee ympäristöhistorian aikatasoja lähihistorian näkökulmasta. Se mikä lähihistoriassa on perinteisesti ollut viimeaikaista,

on ympäristöhistorian näkökulmasta vain ihmisen viimeaikaisuutta. Ihmisen oman ajan ja ympäristön ajan kohdatessa voivat kaukaisinkin menneisyyden ympäristömuutokset tulla tämänhetkiseksi ilmiöksi: lähihistoriaksi.

Historialehdille uutena avauksena Lähihistoria lanseeraa esseet ja ryhtyy vaalimaan esseistiikkaa kirjoittamisen lajina. Essee-osastolla annamme tilaa ehkä tavallista vapaamuotoisemmille kirjoituksille, jotka keskittyvät johonkin lähihistorian kannalta kiinnostavaan teemaan. Lähihistoriallinen essee voi yhdistellä subjektiivisia näkökulmia, esseistiikkaa ja kriittistä tutkimusta. Mona Mannevuon syventyy tekstissään Filosofi Brian O'Connorin hiljattain suomennettuun teokseen *Joutilaisuus. Essee filosofiasta* (2022) oman teollisen yhteiskunnan tehokkuusajattelua koskevan tutkimuksensa valossa. Tuore Tieto-Finlandia-voittaja Ville-Juhani Sutinen matkustaa pohjoiseen Ruotsiin tutkimaan metsäsuomalaisen kulttuuriperintöä sekä kaskiviljelyä harjoittaneiden suomalaisten problemaattista metsäsuhdetta. Kolmannesta esseestä vastaa ulkoministeriön pitkäaikainen valtiosihteeri ja suurlähettiläs Pertti Torstila, jonka omiin Unkari-kokemuksiin pohjautuva essee käsittelee diplomaattimuistelmia ja aikalaishavainnoitsijan kokemustietoa lähihistorian tutkimuksen rikastuttajana.

Toisena uudena juttutyypinä ryhdymme kartoittamaan historia-kulttuuria laajemmin tarkoituksenamme nostaa esiin lähihistorian eri tekijöitä esimerkiksi henkilökuviin ja haastattelujen muodossa. Lehden ensimmäiseen numeroon haastattelimme käsikirjoittaja Marjo Vilkkoa, joka on viime vuosina ollut mukana useassa kiinnostusta herättäneessä historiadokumentissa. Pyysimme Vilkkoa kertomaan käsikirjoittajan työstä, lähihistoriaa koskevista näkemyksistään sekä siitä, mikä historiadokumenttien tärkein anti on.

Lähihistorian juuret voidaan vetää jyvaskyläläisen ravintola Sohwin kabinetissa järjestettyyn väitöskaronkkaan ja sen aikana käytyihin keskusteluihin tammikuussa 2020. Sen jälkeen on Tourujoessa virrannut paljon vettä, ja monet henkilöt ja tahot ovat myötävaikuttaneet uuden lehden mahdollistamiseen. Erityisesti tässä mainittakoon Suomen tiedekustantajien liitto, joka tarjosi monenlaista buustia lehden alkutaipaleella. Kiitokset siis kaikille, jotka ovat osallistuneet ensimmäisen lehden ilmestymiseen.

Toimitus

Historiaa, politiikkaa ja historiapolitiikkaa Italiassa: taistelu Vastarinnan ja ”natsifasismista” vapautumisen muistamisesta toisen maailmansodan jälkeen

---

Abstrakti

Lähihistorian merkkipaalu ja niiden kansalliseen muistamiseen liittyvät kiistat kietoutuvat Italiassa toistuvasti päivänpolitiikkaan. Artikkelissa kysytään, miksi varsinkin ”natsifasismista” vapautumisen muistopäivä 25. huhtikuuta on Italiassa toisaalta valtiollisesti merkittävä mutta toisaalta erittäin kiistelty juhlapäivä. Ketkä muistopäiväkiistaa käyvät ja mihin kiistelijät pyrkivät? Mihin muistopäiväkiistaa poliittisesti tarvitaan? Näihin kysymyksiin vastaamiseksi artikkelissa mennään syvälle Italian lähihistoriaan ja tarkastellaan, miten toisen maailmansodan loppuaikojen ristiriitaisia kokemuksia on kollektiivisesti työstetty ja kuinka niistä on kiistelty. Artikkelissa luetaan ja analysoidaan poliittisesti muistopäivän viettämisen vaiheita ja siihen liittyviä kiistoja vuosikymmenten varrella, jotta voitaisiin ymmärtää, mistä nykypäivän kiistat ovat peräisin ja millaiseen kansalliseen itseymmärrykseen kiistely muistopäivän merkityksestä perustuu. Esitän, että natsifasismista vapautumisen vuosipäivää käytetään nykypäivän italialaisessa identiteettipolitiikassa synekdokeena, jonka avulla taistellaan siitä, ketkä kansallista muistikulttuuria hallitsevat. Toisin sanoen yksittäisen tapahtuman kautta käydään koko kansakuntaa koskettavaa kiistaa siitä, mikä kansallisessa lähihistoriassa on arvokasta ja muistamisen arvoista.

Pohjois-Italian kansallisen vapautuksen komitea (*Il Comitato di Liberazione Nazionale Alta Italia* (CLNAI)) julisti 25. huhtikuuta 1945 yleisen kansannousun kaikille ”natsifasistien” vielä hallitsemille alueille Italiassa. Italialaisen Vastarinnan piirissä oli luotu käsite *nazifascismo* viittaamaan toisen maailmansodan viimeiseen vaiheeseen vuosina 1943–1945, jolloin Keski- ja

Pohjois-Italia oli Saksan miehittäjä, samalla kun se piti yllä Mussolinin nukkehallitusta Pohjois-Italiassa. Termi siis viittaa italialaisen fasismin ja saksalaisen natsismin yhteen kietoutumiseen ja korostaa niiden välisiä yhtäläisyyksiä. Niiksi katsotaan diktatorinen hallinto, totalitaarinen valtiokäsitys, kommunismin ja liberaalikapitalismin vastainen taistelu, kansallisen identiteetin pönkittäminen, kansallisen elintilan laajentaminen ja yhteiskuntaluokkien väliseen yhteistyöhön perustuvan sosiaalivaltion luominen. Vaikka termin pätevyys on jatkuvan kiistelyn kohde, sitä käytetään edelleen yleisesti.

Vaikka sota päättyi lopullisesti Italian alueella vasta 3. kesäkuuta, huhtikuun 25. päivä vakiintui Italiassa kansalliseksi natsifasismista vapautumisen vuosipäiväksi, jota vietetään edelleen valtiollisin juhllisuuksin. Vapautuksen vuosipäivän virallisen rituaalin muodostaa presidentin toimittama juhllinen seppelleen lasku tuntemattoman sotilaan muistomerkillä Isänmaan alttarilla (*Altare della Patria*, Vittorio Emanuele II:n muistomerkki) Roomassa. Tämän lisäksi presidentti pitää puheen jonkin paikkakunnan vuosijuhlassa; vuonna 2022 juhla järjestettiin Campanian maakunnassa sijaitsevassa Acerrassa. Kansalaisyhteiskunnan päätapahtuma on Italian kansallisen partisaaniyhdistyksen *Associazione Nazionale Partigiani d'Italia* (ANPI) vuosittain järjestämä kulkue ja joukkokokous puheineen Milanossa. Tämän lisäksi ANPI:sta 1940-luvun lopulla irronneet liberaalit ja katoliset partisaanijärjestöt järjestävät omia tilaisuuksiaan.

Päivän viettäminen on alusta alkaen ollut poliittisen kiistan kohde. Se on toistuvasti julistettu vanhentuneeksi italialaisessa historiapolitiisessa keskustelussa etenkin oikeistopiirien taholta ja laukaisee aika ajoin edelleen kiivaita keskusteluja. Keskusteluille on ominaista, että niiden kautta niin eri poliittiset voimat, journalistit ja populaarihistorian kirjoittajat kuin teemaa tutkivat ”vakavat” historioitsijat pyrkivät viemään eteenpäin sekä oman poliittisen agendansa ajankohtaisia kysymyksiä että tulkitsemaan uudelleen vapautuksen vuosipäivän merkitystä kansallisen historian muistamisessa.

Seurasin keväällä 2022 jälleen kerran kiivaan kiistelyn kohteeksi nousseen vuosipäivän viettämiseen liittynyttä julkista keskustelua lehdistössä ja televisiossa. Tämänkertainen kiistely sai alkunsa, kun ANPI julkaisi huhtikuun alkupuolella kutsun viettää kansallista natsifasismista vapautumisen vuosipäivää kahden vuoden koronapandemiasta johtuneen tauon jälkeen. Kutsumanifestiin oli liitetty nuoren sarjakuvapiirtäjä Alice Milanin juliste, jossa lapset ja nuoret ovat kokoontuneet viettämään päivää piazzalle yhdessä partisaaniveteraanien kanssa. Maahan on kirjoitettu Italian perustuslais-

ta lainattu lause ”Italia ei hyväksy sotaa” (*L’Italia ripudia la Guerra*). Moni on kietonut kaulaansa ANPI:n tunnuksella varustetun Italian trikolorihuivin ja aukion reunalla sijaitsevien talojen ikkunoista roikkuu sekä Italian että rauhanlippuja. Julisteen katsojan huomio kiinnittyy maahan kirjoitetun tekstin lisäksi siihen, että joistakin ikkunoista roikkuu vaakasuoraan käännettyjä trikolorreja, jotka muistuttavat erehdyttävästi Unkarin lippuja. Manifestin julkistamisen yhteydessä ANPI:n puheenjohtaja Gianfranco Pagliarulo piti puheen, jossa hän vaati, että venäläisten Ukrainassa toimeenpanemaa Butšan joukkosurmaa tutkimaan asetettaisiin puolueeton kansainvälinen tutkijalautakunta. Lehdistössä ja sähköisessä mediassa puhkesi kiivas keskustelu siitä, oliko Pagliarulo ja hänen mukanaan koko partisaanijärjestö siirtynyt putinistien riveihin.¹

Kevään 2022 keskustelu on hyvä esimerkki siitä, kuinka lähihistoriaan ja sen kansalliseen muistamiseen liittyvät keskustelut kietoutuvat Italiassa helposti päivänpolitiikkaan. Tässä artikkelissa kysytään, miksi natsifasismista vapautumisen muistopäivä 25. huhtikuuta on Italiassa vieläkin toisaalta valtiollisesti merkittävä mutta toisaalta kansalaisyhteiskunnan tasolla erittäin kiistelty juhlapäivä. Miksi sillä politikoidaan? Ketkä muistopäiväkiistaa oikein käyvät ja mihin kiistelijät pyrkivät? Mihin muistopäiväkiistaa poliittisesti tarvitaan? Miksi muistopäiväkiista ainakin pääpiirteissään noudattaa perinteistä oikeiston ja vasemmiston välistä poliittista jakolinjaa? Miksi oikeisto väittää Italian vuonna 1946 perustetun tasavallan peruspilarin, antifasismien, vanhentuneen ja miksi vasemmisto taas haluaa pitää kiinni perustuslain antifasismiin nojaavasta hengestä ja kirjaimesta?

Kaiken tämän ymmärtämiseksi on mentävä syvälle Italian lähihistoriaan ja siihen, miten sodan loppuaikojen ristiriitaista kokemusta on Italiassa kollektiivisesti työstetty – tai pikemminkin kuinka siitä on vuosikymmenten kuluessa kiistelty. Lähden kuitenkin liikkeelle tarkastelemalla, millaisella teoreettisella otteella lähihistoriaa on uudessa italialaisessa historian tutkimuksessa pyritty analysoimaan. Sitten valotan kriittisesti vuosipäivän poliittista ja historiallista taustaa ja syntyvaihetta 1940-luvulla. Tämän jälkeen luen ja analysoin poliittisesti sen viettämisen vaiheita ja siihen liittyviä kiistoja myöhemmillä vuosikymmenillä, jotta voitaisiin ymmärtää, mistä nyky-päivän kiistat oikein ovat peräisin ja millaiseen kansalliseen itseymmärrykseen kiistely muistopäivän merkityksestä oikein perustuu. Lopuksi pohdin, miksi vuosipäivän viettäminen ja sen poliittinen merkitys on edelleen jatkuvan kiistelyn kohde.

Kuva 1. Alice Milanin juliste. Milani on julkisesti pahoitellut kohua ja kertonut olleensa lippuja piirtäessään huolimatton. Lähde: ANPI/Alice Milani

Kollektiivinen muisti italialaisen lähihistorian tutkimuksessa

Aina siitä lähtien, kun Maurice Halbwachs vuonna 1925 esitti ajatuksensa kollektiivisesta muistista², sen pätevydestä on historiantutkimuksen piirissä kiistelty, samalla kun sitä on käytetty etenkin kansallisen ja poliittisen muistamiskulttuurin tutkimuksessa teoreettisena ja jäsentävänä käsitteenä. Italialaisessa historiantutkimuksessa käsitteen käytön yleistymisen kimmokkeena toimivat ennen muuta Pierre Noran johtamat monumentaaliset ranskalaisia muistinpaikkoja koskeneet tutkimukset, jotka kohosivat kansallisen historiantutkimuksen esikuviksi koko Euroopassa.³ Aleida Assmann on huomauttanut, että kollektiivista muistia ei tarvitse marxilaiseen tapaan ymmärtää hallitsevan luokan ideologiaksi, vaan se voidaan yhtä hyvin ymmärtää myös neutraalina teoreettisena käsitteenä, jonka avulla voimme yrittää ymmärtää ja jäsentää paremmin kansallista menneisyyttä. Se on kuitenkin liian epämääräinen toimiakseen yksistään kansallisen historiallisen itseymmärryksen tutkimusta ohjaavana kriittisenä käsitteenä⁴, ja se saikin Italiassa rinnalleen 1980-luvulta lähtien yleistyneiden *uhriutumisdiskurssien* käyttämisen lähihistorian uusissa tulkinnoissa. Näiden taustalla oli ranskalaisen historiantutkijan, Anette Wieviorkan, ”todistajan aikakauden” alkamiseksi nimeämä ilmiö, joka sai alkunsa Adolf Eichmannin oikeudenkäynnistä. 1970-luvun lopulta lähtien Euroopassa yleistyi kiinnittäminen natsismin uhrien kärsimyksiin pyövelien rikoksien asemesta.⁵

Joidenkin tutkijoiden mielestä äänen antaminen uhreille ja tutkimuksen kohdistuminen yhä enemmän muistelukerrontaan on pahimmillaan johtanut muistin ja historian käsitteiden välisen eron hämärtymiseen ja muistitiedon pitämiseen kurinalaista historiantutkimusta totuudenmukaisempana tietona menneisyydestä. Assmannia seuraten Marcello Flores on esittänyt, että historioitsija ja historia ovat menettäneet monopolinsa menneisyyttä koskevan tiedon välittäjinä. Historian tilalle on tullut muistamisbuumi jota hallitsevat aktivistit, poliitikot, kansalaiset, taiteilijat, elokuvateollisuus, museoväki ja monet muut diletantit.⁶ Samanaikaisesti muistamisesta on tullut moraalinen velvollisuus, joka ilmenee kansallista muistamista koskevin lakeina, rituaaleina, vuosipäivinä ja joidenkin muistojen pyhittämisenä joidenkin toisten banalisoituessa täysin. Pakonomaisen muistamisen kulttuurissa unohtuu helposti, että muisti on aina muistamisen ja unohtamisen välisen kansasakäymisen tuottama valikoima.⁷ Rosario Forlenzan tulkinnan mukaan taas demokraattisen kansallisen identiteetin kehittymiselle Italiassa on ol-

lut ratkaisevaa, että toiseen maailmansotaan liittyvää muistikulttuuria ei ole hallinnut pelkästään antifasistisen poliittisen eliitin luoma virallinen kansallinen muisti, vaan kansalaisyhteiskunnassa on kehittynyt rikas traumaattisen sota-ajan kulttuurinen muisteluperinne.⁸ Tulkintani mukaan natsifasismista vapautumisen muistopäivän viettäminen voidaan ymmärtää näiden kahden lähihistorian muistamista saranakohdaksi, jonka vuoksi sen merkitys on jatkuvan kiistelyn ja uudelleenmäärittelyn kohde.

Hyvät italialaiset ja pahat saksalaiset

Italian sodanjälkeinen poliittinen asema oli ambivalentti. Se oli pääsemässä neuvottelupöytään voittajien puolelle, mutta sillä oli takanaan reilun kahdenkymmenen vuoden fasismien kausi (*il Ventennio*). Italia oli fasismien syntymämaa, joka oli ollut 1930-luvulta lähtien liittosessa Hitlerin Saksan kanssa. Fasistisen Italian tavoitteena oli muodostaa kolonialistinen imperiumi ja siksi se valloitti Etiopian vuonna 1935 ja Albanian 1939. Lisäksi se osallistui merkittävällä tavalla Francon puolella Espanjan sisällissotaan 1936–1939. Toisen maailmansodan puhjettua Mussolini valloitti osia Etelä-Ranskasta ja aloitti ”rinnakkaissodan” (*la guerra parallela*) Balkanilla miehittäen ison osan Jugoslaviaa ja Kreikkaa. Huomattava määrä italialaisia joukkoja osallistui Hitlerin hyökkäykseen Neuvostoliittoon ja taisteli Saksan joukkojen rinnalla Pohjois-Afrikassa.

Vaikka fasistinen Italia ei syylistynyt varsinaisiin kansanmurhiin, se nujersi kovin ottein poliittisen opposition ja paikallisen vastarinnan sekä emämaassa että valloittamallaan alueilla Sloveniassa, Kroatiaassa, Dalmatiassa, Montenegrossa, Albaniassa, Kreikassa ja myös Neuvostoliitossa. Se pani toimeen raakoja siviiliväestöön kohdistuneita julmuuksia polttaen kokonaisia kyliä, ampuen ottamiaan vankeja, järjestäen joukkosurmia, karkottaen paikallista väestöä asuinsijoiltaan ja pakkolunastaen omaisuutta. Italia loi myös yli viisikymmentä leiriä käsittävän keskistysleirijärjestelmänsä, jolle kuljettiin arviolta 110 000 sloveenia, kroaattia, montenegrolaista ja kreikkalaista. On arvioitu, että pahimmillaan kuolleisuusaste ylsi leireillä kahteenkymmeneen prosenttiin.⁹

Kuninkaan erotettua Mussolinin fasistipuolueen suuren neuvoston aloitteesta 25. heinäkuuta 1943, marsalkka Pietro Badoglio joukot pysyttelivät vielä 45 päivää Wehrmachtin rinnalla. Aselepo julistettiin 8. syyskuuta, jon-

ka jälkeen Saksan joukot miehittivät Pohjois-Italian ja perustivat Mussolinin johtaman nukkehallituksen Garda-järvelle Salòn kaupunkiin. Kuningas ja Badoglio pakenivat Etelä-Italiaan ja ryhtyivät sieltä käsin organisoimaan italialaisia sotajoukkoja uudelleen Sisiliaan maihin nousseiden liittoutuneiden joukkojen rinnalle. Maan alla toiminut ja ulkomailta palannut poliittinen oppositio alkoi Pohjois-Italiassa organisoida aseellista Vastarintaa (*la Resistenza*), joka kirjoitetaan Italiassa aina isolla alkukirjaimella. Sen riveissä taisteli parhaimmillaan 200 000–250 000 partisaania. Vaikka sen toimintaan osallistui vain pieni osa Italian väestöstä, sen merkitys Keski- ja Pohjois-Italian vapauttamisessa oli merkittävä.

Tässä tilanteessa italialaiset poliittiset voimat vasemmalta oikealle ottivat käyttöön toisaalta uhriutumis- ja toisaalta sankariretoriiikan. Itse asiassa jo liittoutuneiden sodanaikainen propaganda oli perustunut jaotteluun viattoman ja rauhantahtoisen italialaisen kansan ja sitä diktatorisesti ja julmasti hallinneen fasisin Mussolinin välillä. Vastuu fasisisesta hirmuhallinnosta sälytettiin siis yksinomaan Mussolinin niskaan. Propaganda kylvi myös menestyksellisesti saksalaisvastaisia tunteita, jotka periytyivät kaukaa kansallisesta historiasta. Italian kansaa ja maan asevoimia rohkaistiin hylkäämään Mussolinin tuhoisa sota Saksan rinnalla ja palaamaan ensimmäisen maailmansodan vakiinnuttamaan demokraattisten maiden rintamaan.¹⁰ Käsitystä kaiken syyllisyyden ja vastuun kantavista pahoista saksalaisista (*cattivi tedeschi*) ja sodan ja väkivallan viattomiksi uhreiksi joutuneista hyvistä italialaisista (*bravi italiani*) alettiinkin luoda välittömästi syyskuussa 1943 Italian loikattua Saksan puolelta liittoutuneiden puolelle. Tämän silmänkääntötempun taustalla oli pyrkimys motivoida italialaiset sotilaat taisteluun aseveljistä vihollisiksi muuttuneita Pohjois-Italiaa miehittäneitä saksalaisia vastaan vapauttamalla heidät syyllisyydentunnon mahdollisesti aiheuttamasta lamaannuksesta. Toiseksi haluttiin kohentaa Italian asemaa rauhanneuvotteluissa ja välttää kaikin keinoin sotasyllisyydestä aiheutuvat korvaukset.¹¹

Tähän kaikkeen liitettiin myytti yhtenäisestä kansasta, joka oli sankarillisesti noussut vastarintataisteluun hirmuhallinnon kumoamiseksi heti, kun se oli mahdollista. Vaikka eri poliittiset voimat eivät toimineet tässä mielikuvanmuokkauksessa yksissä tuumin minkään yhteisen suunnitelman mukaisesti, ne kaikki turvautuivat samankaltaiseen retoriseen kuvastoon. Kaikkia eri poliittisia ryhmittymiä yhdisti pyrkimys mobilisoida kansa fasismin vastaiseen taisteluun sekä saksalaista miehittäjää että Salòn nukkehallitusta vastaan. Tässä pyrkimyksessä liittoutuneiden propaganda otettiin omaan käyttöön.

Liittoutuneilta ei omaksuttu vain ajatusta saksalaisten pettämästä ja sotaan pakottamasta Italian kansasta vaan myös vetoaminen Italian yhdistymistä 1800-luvulla elähdyttäneeseen ajatukseen Italian uudelleen syntyemisestä (*il Risorgimento*). Samalla muistutettiin isänmaallisesta sankarillisuudesta ensimmäisessä maailmansodassa, jossa Caporetton häpeällinen murskatappio Koillis-Italiassa oli onnistuttu kääntämään torjuntavoitoksi Piave-joella ja lopulliseksi voitoksi Vittorio Venetossa. Luotiin käsitys Vastarinnasta toisena Risorgimentona, joka piti pintansa vielä pitkään sodan jälkeenkin.¹²

Samalla ryhdyttiin kaunistelemaan Italian armeijan toimintaa Balkanilla ja Neuvostoliitossa. Rauhanneuvottelupöydässä tarjoihtiin kuvaa lempeästä, humanitaarisesti taistelevasta ja aina paikalliseen väestöön suopeasti suhtautuvasta italialaisesta sotilaasta. Sille oli tarvetta Italian armeijan hävitysiskujen kohteeksi joutuneiden Ranskan, Albanian, Jugoslavian, Kreikan ja Neuvostoliiton rangaistusvaatimuksia vastaan. Vastarinta tuki tätä propagandaa, koska se pelkäsi raskaiden sotakorvausten ja rangaistusrauhan johtavan maassa äärioikeistolaiseen kapinaan. Niinpä italialaisten rauhanneuvottelijoiden retoriikassa italialainen sotilas muuttui verilöylyjen ja hävityksen toimeenpanijasta huonosti aseistetuksi, sotaan pakotetuksi, paikallisia asukkaita tukevaksi ja heitä raaoilta saksalaisilta aseveljiltä suojelevaksi sodan ja fasismin uhriksi.¹³ Heti sodan jälkeen syntynyt monenkirjavia lehdistö ja sotaan liittyneet muistelmateokset kylvivät ja vahvistivat omasta puolestaan käsitystä murhanhimoisesta saksalaisesta barbaarisotilaasta vastakohtana aina humanisti toimivalle latinalaisen sivistyksen perintöä kantavalle italialaiselle sotilaalle.¹⁴

Italialaisessa historiapolitiisessa keskustelussa kreikkalaiseen, latinalaiseen ja katoliseen kulttuuriin perustuva italialainen sivistys on muodostanut pysyvän narratiivin. Apenniinien niemimaalla ja monisatavuotisessa Venetsian tasavallassa kukoistanut sivistyksen perinne asetetaan vastakohtaksi saksalaisten ja slaavien barbaariselle kulttuuriperinnölle Lutherista Hitleriin. Vielä nykyäänkin siitä voi nähdä merkkejä kurinalaisimpienkin ja puolueettomimpienkin italialaisten historioitsijoiden keskuudessa. Italialaista historian tutkimusta vaivaa edelleen varsinkin syvään juurtunut metodologinen nationalismi, jolle on ominaista juuri latinalaisen kulttuuriperinnön ylistäminen. Se ei vaivaa vain Vastarintaa koskevaa tutkimusta vaan myös kiivaasti kiistelyä Italian koillisrajaa koskevaa tutkimusta.¹⁵ Juuri tähän tulkintalinjaan nojaten jaottelusta hyvän italialaisen ja pahan saksalaisen vä-

lillä tuli sodanjälkeisessä Italiassa pitkäikäinen ja menestyksekkäs topos, jonka varaan kertomus Italian vapautumisesta fasismin ikeestä rakennettiin.¹⁶

Renzo de Felicen monumentaaliset Mussolinia ja italialaista fasismia käsittelevät tutkimukset¹⁷ pönkittivät merkittäväällä tavalla kansallisessa historiapolitiikassa luotua myyttiä hyvästä italialaisesta ja kansan suuresta enemmistöstä fasismin ja natsismin uhreina. Italialaisten tutkijoiden käsitykset hyvän italialaisen myytin syntyhistoriasta eroavat kuitenkin jonkin verran toisistaan. Davide Bidussa paikantaa myytin alkuperäksi De Felicen vakiinnuttaman käsityksen italialaisen fasismin juutalaisystävällisyydestä¹⁸ vastakohtana saksalaisen natsismin antisemitismille. Claudio Fogu taas väittää, että jo fasismin aikana syntynyt käsitys italialaisen sotilaan ihmisystävällisyydestä sai uuden elämän toisen maailmansodan jälkeen, kun kansallisessa historiapolitiikassa monumentalisoitiin myytti koko kansan Vastarinnasta, joka perustui ajatukseen hyväntahtoisista italialaisista vastakohtana julmille ja raakalaismaisille saksalaisille.¹⁹ Kaikkein systemaattisimmin hyvän italialaisen ja pahan saksalaisen myytin syntyhistoriaa ja asemaa italialaisessa historiapolitiikassa keskustelussa tutkinut Filippo Focardi esittää, että Italiassa sodan jälkeen luotu legitimaatiokertomus seuraa hyvin pitkälle Euroopassa yleisesti omaksuttua linjaa, jota Tony Judt on nimittänyt toisen maailmansodan ”kirotuksi perinnöksi” (*vicious legacy*). Judtin mukaan kaikissa Saksan miehittämissä ja sen liittolaismaissa luotiin toisaalta myytti Vastarinnasta koko yhtenäisen kansan taisteluna natsisortajaa vastaan ja toisaalta sälytettiin vastuu ja syyllisyys sodasta ja sen aikana tehdyistä sotarikoksista yksinomaan Saksan niskaan.²⁰ Vaikka tämän virallisen muistin kummallakin pilarilla oli vankka totuusperusta, ne häivyttivät samalla näkyvistä laajalle levinneen yhteistoiminnan natsien kanssa ja liittoutuneiden itsensä tekemät sotarikokset kuten massiiviset siviilikohteiden pommitukset, raiskaukset, ryöstelyt, väkivaltaisuuudet ja laajamittaiset väestöryhmien pakkosiirrot ja joukkopaot sodan jälkeen.²¹

Jaottelu pahoihin saksalaisiin ja hyviin italialaisiin elää edelleen etenkin niin sanotuissa ”anti-antifasistisissa” piireissä. Anti-antifasismi on italialaisessa historiapolitiikassa keskustelussa syntynyt termi, jolla viitataan 1990-luvulta lähtien vahvistuneeseen antifasistisen narratiivin kyseenalaistamiseen. Tätä jatkuvasti äänekkäämpää kyseenalaistamista on harjoittanut ennen kaikkea uusi oikeisto ja sitä myötäilevät historioitsijat.²² Kun anti-antifasistit aluksi sälyttivät kaiken vastuun fasismin rikoksista Mussolinin nis-

kaan korostaakseen tavallisten kansalaisten osattomuutta fasismin rikoksiin, he ovat nyttemmin alkaneet vahvistaa kuvaa Mussolinista lempeänä tieteitä, taiteita ja kulttuuria tukeneena diktaattorina, jota koko kansa rakasti. Anti-antifasistit ovat myös yrittäneet luoda mielikuvaa italialaisen kolonialismin ”ihmiskasvoisuudesta” ja sivistyksellisestä merkityksestä erotuksena ranskalaisesta ja englantilaisesta riistokolonialismista, vaikka historiantutkimuksessa on päädytty täysin päinvastaiseen käsitykseen italialaisen kolonialismin luonteesta²³.

Vastarinta ja sen julkinen muistaminen

Tutkimuskirjallisuudessa kiistellään edelleen vastarintavoimien vahvuudesta ja merkityksestä Italian vapauttamisessa natsismista ja fasismista. Kun ensimmäisinä sotaa seuranneina vuosikymmeninä haluttiin korostaa Vastarinnan roolia merkittävänä sotavoimana liittoutuneiden armeijan rinnalla ja liioiteltiin italialaisten yhtenäisyyttä fasisminvastaisessa taistelussa, 1980-luvulta lähtien tapahtui käänne, joka johti aikaisempien tulkintojen tarkistamiseen ja kyseenalaistamiseen. Vedenjakajan muodostaa Claudio Pavonen vuonna 1991 ilmestynyt teos *La Guerra Civile*²⁴, johon suhtauduttiin varsinkin vasemmistopiireissä ensin nuivasti, mutta joka vähitellen vakiinnutti uuden tulkinnan Vastarinnasta. Pavonen mukaan Vastarinta oli leimallisesti toisaalta pohjoisitalialainen ja toisaalta vuoristoseutujen ilmiö, jossa itse asiassa käytiin kolmea eri sotaa. Nämä sodat olivat isänmaallinen sota natsimiehittäjää vastaan, sisällissota Salòn perustettua Mussolinin fasisista nukkehallitusta vastaan ja työväenluokan kapitalismia ja fasismia vastaan käymä luokkasota.²⁵

Kiistatonta kuitenkin on, että Italian Vastarinta käsitti kaikki mahdolliset fasisminvastaiset voimat rojalisteista kommunisteihin ja anarkisteihin. Näistä voimista myös muodostettiin kesäkuussa 1945 ensimmäinen sodanjälkeinen hallitus, jota johti vasemmistoliberaalia Partito d’Azionea edustanut CLNAI:n komentaja Ferruccio Parri. Tämä hallitus syrjäytettiin kuitenkin nopeasti ja alkoi kiivas puolueryhmittymien välinen valtataistelu, jota käytiin varsinkin Alcide De Gasperin kristillisdemokraattien ja vastarintaliikkeen kiistattoman voimatekijän, Palmiro Togliattin kommunistien välillä. De Gasperi onnistui syrjäyttämään kommunistit hallituksesta teetätettyään ensin

vuonna 1946 oikeusministeri Togliattilla armahduslait, joiden nojalla suuri osa fasisteista pääsi kokonaan palkkähästä.²⁶

Italialaisessa tutkimuskirjallisuudessa Partito d'Azioneen ja sen taustalla olleeseen vasemmistoliberaaliin maanpaossa ja maan alla toimineeseen Giustizia e Libertà -ryhmään liittynyt poliittisen uutuuden momentti sivuutetaan usein nopeasti pysähtymättä tarkemmin analysoimaan sen luonnetta ja siihen liittynyttä poliittista mahdollisuusrakennetta vertaamalla sitä aikakauden muihin poliittisiin voimiin ja etenkin muihin vasemmistovoimiin.²⁷ Siten jää myös mainitsematta, että itse asiassa vasemmisto itse – etunenässä kommunistit – pelasi ulos mahdollisuuden vastarintavoimien pohjalle perustettavaan vasemmistohallitukseen, joka olisi pyrkinyt Italian poliittisen järjestelmän ja yhteiskunnan syvälliseen uudistamiseen. Italian kommunistisen puolueen (PCI) linja muuttui yhdessä yössä keväällä 1944 Togliattin palattua Moskovasta ja ajettua puolueen Salernossa pitämässä kokouksessa läpi linjauksen, jonka mukaan ei pelkästään hyväksytty entisen Mussolinin marsalkan, Pietro Badoglio, hallitusta vaan myös menttiin itse siihen mukaan (Salernon käänne, *la svolta di Salerno*). Gerd-Rainer Hornin tuoreen tulkinnan mukaan PCI:n johto ei koskaan tavoitellut järjestelmämuutosta, vaan puolueessa vallitsi niin sanottu *doppiezza*, kaksoislinja, jonka mukaisesti puolueen johto sieti kentän vallankumouksellista eetosta, samalla kun se itse meni mukaan muiden poliittisten suuntausten tavoitteeseen ”palauttaa valtion jatkuvuus”.²⁸ Käytännössä tämä tarkoitti fasismia edeltäneen liberaalin oikeusvaltion ja siihen liittyneen puoluejärjestelmän palauttamista ja tyytymistä reformipolitiikkaan sen puitteissa. Salernon käänteen taustalla oli tietenkin Kominternin linja ja liittoutuneiden sodanaikaiset linjaukset siitä, että Italia kuuluisi sodan jälkeen länsiblokkiin, jossa järjestelmämuutokset eivät olisi mahdollisia.

Historiantutkimuksen piirissä on alettu puhua pirstaleisesta muistamisesta sen mukaan, minkälaisen kertomuksen muisteli itse esittää omista kokemuksistaan. Muisteli ei koskaan kerro ”koko elämänsä” tai kaikkea kokemaansa vaan palasia siitä, muistin pirstaleita. Pirstaleisen muistamisen ideaan sisältyy pyrkimys olla vaientamatta ruohonjuuritason kertomuksia kokemuksista, jotka eivät aina ole yhteneväisiä kansakunnan ”virallisen muistin” ja virallisen kansallisen kertomuksen kanssa.²⁹ Nämä muistipirstaleet ovat tuottaneet fasismin ajan hyvin eri tavoin kokeneiden italialaisten keskuudessa runsaasti keskenään sovittamattomia muistoja, joista on ollut

vaikea rakentaa koko kansaa yhdistävää kansallista kertomusta.³⁰ Antifasistinen rintama rakensi kuitenkin näiden keskenään ristiriitaisten ja pirstoutuneiden muistojen rinnalle oman edellä käsiteltyyn hyvän italialaisen ja pahan saksalaisen jaotteluun nojaavan julkisen muistinsa sodasta ja antifasistisesta taistelusta, joka monien antifasistien riveissä taistelleiden oli helppo omaksua niin, että tämä julkisen muistin muoto alkoi käydä yhteen kansakunnan ”kollektiivisen muistin” kanssa.³¹ Antifasistiset piirit siis tuottivat vastuusta ja syyllisyydestä vapauttavan julkisen muistin narratiivin, jossa italialaiset esitettiin ennen kaikkea pahojen saksalaisten toiminnan uhreina. Tämän narratiivin mukaan päävastuun kantoi Mussolini, joka oli alistanut Italian kansan fasistiseen diktatuuriin ja vetänyt sen väkisin sotaan vihatun Saksan rinnalle. Sankarillisesti taistelleet italialaiset sotilaat erosivat ratkaisevalla tavalla julmista saksalaisista aseveljistään kohdellessaan valloitetujen alueiden väestöjä lempeästi ja inhimillisesti. Narratiivin mukaan Mussolinin lopulta kaaduttua italialaiset osoittivat välittömästi todelliset antifasistiset tunteensa ja koko kansa osallistui kansalliseen vapautustaisteluun sotilaiden ja partisaanien rinnalla. Koko kansan yhtenäinen vastarinta huipentui siihen, että italialaiset vapauttivat omin voimin Keski- ja Pohjois-Italian kaupungit saksalaisilta ja heidän myötäjuoksijoiltaan. Tällä tavoin Italia lunasti moraalisesti paikkansa voittajien rintamassa.³²

Focardi huomauttaa, että vaikka tarina ei ole kaikilta osin puhdasta palturia, se jättää mainitsematta eräitä italialaisen kontekstin merkittävimmistä piirteistä. Ensinnäkin se vaikenee tyystin Mussolinin fasismin nauttimasta konsensuksesta ja tuesta kansalaisten keskuudessa. Toisekseen se jättää mainitsematta italialaisten tuen ja innostuksen Mussolinin valloitusotien menestykselliseltä näyttäneessä alkuvaiheessa. Kolmanneksi se torjuu tykkäänään sisällissodan ulottuvuuden, vaikka todellisuudessa Italiassa käyty vastarintataistelu ei kohdistunut vain saksalaisvalloittajaan vaan sotaa käytiin myös partisaanien ja Mussolinin nukkehallituksen fasististen joukkojen välillä.³³ Sodan jälkeistä siirtymää fasismista demokratiaan tutkinut Luca La Rovere on esittänyt, että suurelle osalle fasismin kaudella kasvanutta nuorisoa ja italialaista älymystöä siirtymä fasismista demokratiaan oli kaikkea muuta kuin helppo ja sopeutuminen uusiin oloihin kesti usein vuosikausia.³⁴ Emilio Gentile onkin italialaista fasismia käsittelevissä tutkimuksissaan korostanut fasistisen hallinnon nauttimaa konsensusta väestön valtaosan piirissä.³⁵

Jälkikäteen voidaan tietysti kysyä, miksi antifasistiset piirit ja etenkin vasemmisto halusivat kaikin voimin korostaa italialaisten viattomuutta fasis-

min rikoksista ja kansan yhtenäisyyttä sen vastaisessa taistelussa ja vakiinnuttaa tämän käsityksen osaksi kansakunnan kollektiivista muistia. Poliittisesti luettuna ainakin osa vastauksesta liittyy taisteluun poliittisesta hegemoniasta sodanjälkeisessä tilanteessa. Vaikka sosialistisen vallankumouksen tavoitteesta luovuttiinkin, jäljellä oli kuitenkin kiivas poliittinen taistelu vallasta niin valtiollisissa elimissä kuin kansalaisyhteiskunnassakin. Tässä taistelussa vasemmistopiirit tarvitsivat itselleen myötämielisiä narratiivia, joka myös legitimoisi heidän oman sodanaikaisen toimintansa. Vasemmistopiirit ja etenkin kommunistit pitivätkin sotaa seuranneina vuosikymmeninä johdonmukaisemmin kiinni valitsemastaan narratiivista, kun taas oikeistolle oli ominaista jatkuva hoipertelu sen suhteen, kuinka antifasismien ja Vastarinnan perintöön oikeastaan pitäisi suhtautua.

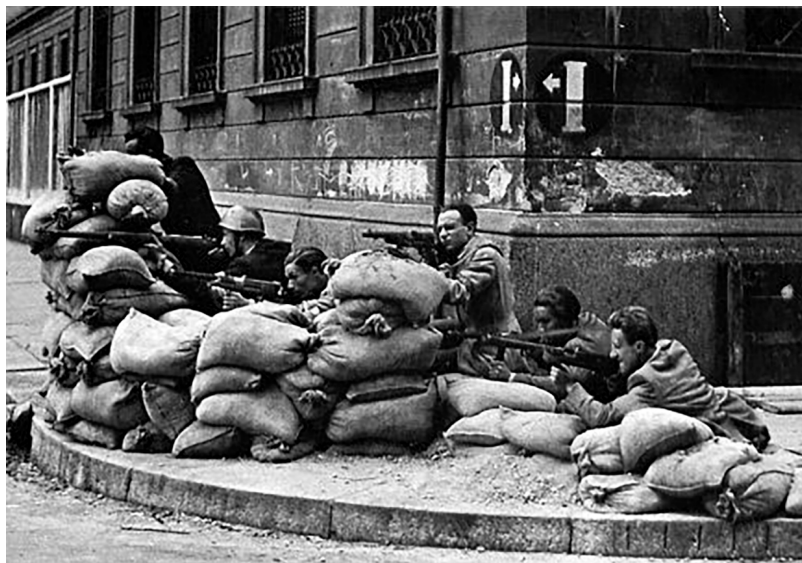
25. huhtikuuta

Natsifasismista vapautumisen vuosipäivää vietettiin ensimmäisen kerran vuonna 1946. Sen vietosta tuli kuitenkin poliittisen kamppailun kohde jo vuoden 1948 parlamenttivaalien ja kristillisdemokraattien murskavoiton jälkeen. Partisaani- ja muut kansalaisjärjestöt eivät mahtuneet enää samoihin tilaisuuksiin virallisten sotilaallisten rituaalien kanssa, vaan ne suljettiin ulos puolustusministeriön järjestämistä virallisista juhlallisuuksista. Itse asiassa vapautuksen päivän julkinen viettäminen oli kiellettyä 1940-luvun viimeisinä vuosina. Varsinkin suurissa kaupungeissa kieltoa kuitenkin uhmattiin järjestämällä julkisia kokoontumisia ja kulkueita. Esimerkiksi Milanossa mellakapoliisi hyökkäsi vuonna 1948 vuosipäivän kunniaksi järjestetyn kulkueen kimppuun ja syntyneessä yhteenotossa loukkaantui kahdeksan osanottajaa ja yksi poliisi menetti henkensä.³⁶

Mielenosoituskieltoa on selitetty sillä, että maassa valtaan päässyt kristillisdemokraattinen oikeisto pelkäsi laajamittaisen juhlinnan johtavan levottomuuksiin ja jopa vallankaappausyrityksiin – varsinkin vasemmalta mutta myös oikealta. Kristillisdemokraattinen pääministeri Alcide De Gasperi ei epäröinyt lanseerata ajatusta ”uudesta Vastarinnasta” neuvostoliittolaista imperialismia ja kommunistista totalitarismia vastaan politisoiden ja asemoiden termin kylmän sodan rajalinjojen mukaisesti: tässä ajattelussa todellinen isänmaallisuus omittiin oikeiston hyveeksi, joka kävi yhteen hallituspöydien ja läntisen maailman kanssa.³⁷

Oikeusministeri Togliattin vuonna 1946 esittelemä armahduslaki oli perustunut ajatukseen kansallisesta sovinnosta, jota tarvittiin siksi, että osa italialaisista ei ollut luopunut fasistisesta maailmankatsomuksestaan. Etenkin Salòn hallituksen perilliset ajoivat ajatusta sodanjälkeisestä ”rauhottamisesta” (*pacificazione*) fasistien ja antifasistien, siis hävinneiden ja voittajien välillä. Myös antifasistit suhtautuivat myötämielisesti rauhoittamiseen, koska oli löydettävä jokin keino ohjata fasismin oloissa kasvanut mutta sen syntyyn syytön nuori sukupolvi parlamentaariseen tasavaltaan, demokratiiaan ja tasa-arvoisuuteen.³⁸ Vuoden 1948 vaalivoiton jälkeen kristillisdemokraattien politiikkaan tuli kuitenkin mukaan vaatimus entisten fasistien eksplisiittisestä maineenpalauttamisesta, koska heidät haluttiin mukaan osaksi antikommunistista rintamaa. Kristillisdemokraatit halusivat sodanjälkeisen äärioikeiston, uusfasistit ja monarkistit, mukaan antikommunistiseen blokkiinsa ja juuri tässä hankkeessa oli käyttöä ajatukselle kansallisesta sovinnosta. Kristillisdemokraatit pyrkivätkin depolituloimaan ja hämärtämään Vastarinnan muistoa kansakunnan vapautustaisteluna ja rakentamaan siltää fasismin sodanjälkeiseen demokratiaan. Pitää kuitenkin muistaa, että De Gasperikaan ei hyväksynyt fasistisen doktriinin rehabilitaatiota vaan ainoastaan yksittäisten ihmisten maineen palauttamisen. 1940-luvun lopulla näytti siis siltä, että Vastarinnasta ei voisi tulla kansallisen yhtenäisyyden ja demokratian kivijalkaa, vaan siitä oli pikemminkin kehittynyt retorinen ja poliittinen kiistakapula, jota eri poliittiset ryhmät pyrkivät käyttämään omiin tarkoituksiinsa. Piazzat pysyivät autioina vuosikymmenen ajan ja vuonna 1950 De Gasperi hiljensi potentiaalisia juhlimishaluja entisestään vetoamalla pääministerin auktoriteetilla menneisyyttä koskevaan sovintoon ja sen unohuttamiseen. Kristillisdemokraattinen pääministeri vaati kunnioitusta ja kristillistä myötätuntoa kaikilla rintamilla kaatuneille sotilaille ja taistelijoille.³⁹

Samaan aikaan maassa järjestettiin lukuisia oikeudenkäyntejä, joissa partisaanit haluttiin vastuuseen sodanaikaisista väkivaltaisuuksista ja sodan jälkeen suoritetuista teloituksista ja kostotoimista. Syytetyn penkille joutui tavallaan koko Vastarinta, ja partisaanien osakseen saama kohtelu oikeuslaitoksessa asettui räikeästi vastakkain fasistien samanaikaisten armahdusten ja heidän rikostensa sivuuttamisen kanssa. Partisaanioikeudenkäynnit jatkuivat koko 1950-luvun ja joitakin juttuja on nostettu aivan viime aikoihin asti. Philip Cooken mukaan Italian muista Euroopan maista poikkeava erityispiirre on, että partisaanien toimintaa on arvioinut pikemminkin äärioikeistoa myötäilyt oikeuslaitos kuin puolueettomat historian tutkijat.⁴⁰

Kuva 2. Partisaanit taistelevat Milanossa 26.4.1945. Edellisenä päivänä CLNAI oli julistanut kansannousun. Lähde: Wikimedia Commons.

Kristillisdemokraattien suhtautuminen 25. huhtikuuta viettämiseen kuitenkin muuttui merkittävästi 1950-luvulla. Muutoksen taustalla oli kansainvälisten suhdanteiden muuttuminen. Stalinin kuolemaa 1953 seurannutta Hruštšovin valtakautta luonnehti kylmään sotaan liittyneen geopoliittisen jännityksen lientyminen. Länsieurooppalaisia kotikommunisteja ei enää epäilty vallankaappausten suunnittelemisesta. Italialaisessa kontekstissa kristillisdemokraatit saivat tilaisuuden myöntää (uudelleen) oman osuutensa Vastarinnasta, joka tunnustettiin Italian tasavallan perustavaksi taustaelementiksi. Fasismista vapautumisen kymmenvuotisjuhlallisuuksia vietettiin vuonna 1955 varsin yksituumaisesti vasemmalta oikealle ja aukioilla liehuivat niin kommunistivetoisten Garibaldi-partisaaniryhmien punaiset kuin liberaalien, rojalistien ja katolisten partisaanien valkoiset ja vihreät liput. Natsifasismista vapautumisen päivää alettiin viettää myös virallisin juhlallisuuksin parlamentin ja senaatin yhteisistunnossa, joka institutionalisoi päivän vieton yhdeksi tasavallan virallisista juhlapäivistä.⁴¹

Vaikka natsifasismista vapautumisen vuosipäivän vieton institutionaalinen puoli on vuosien saatossa jähmettynyt omiin rituaaleihinsa, sille on samalla ollut ominaista, että sen viettämisen kiistanalaistamisen tai uudelleen määrittelemisen kautta on käyty keskustelua kunkin ajanjakson ajankohtaisista poliittisista kysymyksistä. 1960-luvun uudet ulkoparlamentaariset va-

semmistoliikkeet haastoivat päivän vieton institutionalisoituneet muodot tulkiten ne Vastarinnan alkuperäisen idean pettämiseksi. Pohjois-Italian suurissa teollisuuskaupungeissa syntynyt ”operaismo”, työväen luokkataistelusta inspiroitunut liikehdintä, otti vastarintaliikkeen antifasismiin omaan käyttöönsä kutsuen ”joukkoja” uuteen fasistisen väkivallan, kapitalismin ja imperialismin vastaiseen vastarintataisteluun.⁴²

1970-luvulle tultaessa tämä taistelu sai aivan uutta pontta poliittisen oikeiston ja poliisivoimien myötäilemän uusfasistisen väkivallan kasvun myötä. Samaan aikaan fasismiin perintöön nojaava Movimento Sociale Italiano (MSI) oikeistolaistui entisestään uuden puheenjohtajansa, Giorgio Almiranten, johdolla ja kelpuutti suojiinsa Ordine Nuovon kaltaisia äärimmäistä oikeistoa edustaneita ryhmiä.⁴³ Jopa jotkut kristillisdemokraattien johtajista, kuten Arnaldo Forlani, olivat huolissaan oikeistovallankaappauksen mahdollisuudesta. Tässä tilanteessa 25. huhtikuuta tarjosi vasemmistoaktiiviteille militantin antifasismiin esikuvan vaihtoehtona hallituksen ja puoluevasemmiston ponnettomille ja tehottomille uusfasistisen väkivallan vastaisille toimille. Ulkoparlamentaarinen vasemmisto sanoutui irti perinteisestä Vastarinnasta kaikkien fasismiin vastaisten voimien välisenä liittona ja katsoi, että todellinen uusfasismiin vastainen vastarinta saattoi olla väriltään vain punaista. Se siis tulkitsi itsensä uudeksi fasismiin vastaiseksi vallankumoukselliseksi partisaanirintamaksi.⁴⁴

Italia oli 1970-luvulla poliisivaltio, jossa poliisit pamputtivat armotta opiskelijoiden ja vasemmiston mielenosoituksia ja vainosivat äärivasemmistoa samalla kun uusfasistista väkivaltaa katsottiin läpi sormien.⁴⁵ Monilla kristillisdemokraattisilla poliitikoilla oli yhteyksiä sekä äärioikeistoon että vapaamuurareihin, jotka rahoittivat uusfasistisia ryhmiä ja näiden järjestämiä iskuja. 1970-luku olikin Italiassa äärimmäisen poliittisen jännittyneisyyden aikaa eikä fasismista vapautumisen muistopäivän 30-vuotisjuhlia vietetty virallisin menoin. Amintore Fanfanin kristillisdemokraatit korostivat anti-kommunismien merkitystä sen sijaan, että fasismista vapautumisen vuosipäivää juhlittaisiin valheellisesti kansallisen yhtenäisyyden kunniaksi. Viralliset valtiolliset juhlallisuudet kohdistettiin koko Euroopassa vietettyyn natsismista vapautumisen vuosipäivään 8. toukokuuta.⁴⁶

Osa ulkoparlamentaarisesta vasemmistosta valitsi uusfasistien tapaan toimintamuodokseen väkivallan. Pommi-iskujen ja kidnappausten uskottiin soveltuvan vallankumouksellisen taistelun muodoiksi ja vauhdittavan kapitalismin romahtamista. 1970-luvun kuluessa suurin osa radikaalista

nuorisosta kuitenkin etäännytti väkivaltaan turvautuneista ääriryhmistä ja omaksui tunnuksen "Né con lo Stato, né con le Br" (Ei valtion, eikä Punaisien prikaatien kanssa). Lopulta Punaiset prikaatit ajoivat itsensä lopullisesti nurkkaan kaappaamalla vuonna 1978 kristillisdemokraattisen pääministerin, Aldo Moron. Tämä kaappaus nimittäin sai poliittiset voimat löytämään uudelleen toisensa ja ryhmittäytymään yhteiseen tasavaltalaisten instituutioiden puolustamiseen. Tässä tilanteessa 25. huhtikuuta sai takaisin yhden alkuperäisistä merkityksistään antifasismien, demokratian, tasavaltalaisuuden ja parlamentarismien juhlapäivänä. Sosialistipartisaani Sandro Pertinin valinta presidentiksi vahvisti entisestään antifasistisen ryhmittymän uudelleen löydettyä yhteisymmärrystä.⁴⁷

Yhteisymmärrys ei kuitenkaan kestänyt kovin kauan. Tultaessa natsifasismista vapautumisen neljänteenkymmenenteen vuosipäivään vuonna 1985, sen merkityksellä politikointi oli jälleen täydessä käynnissä. Itse asiassa tämän vuosipäivän ympärillä käyty keskustelu voidaan nähdä lähtölaukauksena uudelle italialaiselle historiasodalle, joka ei sittemmin ole koskaan laantunut. 1980-luvun puolivälin tilannetta luonnehti kolme piirrettä. Ensinnäkin ajatus Vastarinnasta sisällissotana torjuttiin etenkin kommunistisen puolueen piirissä vielä jyrkästi, koska huomion ei haluttu kiinnittyvän siihen, että italialaiset sotivat myös toisiaan vastaan. Ajatus sisällissodasta rinnastettiin veljesten väliseen valtataisteluun, jossa kumpikaan ei voinut olla oikeassa. Toiseksi oikeistopiireissä vähäteltiin fasismien autoritaarista ja väkivaltaista luonnetta, samalla kun uudessa revisionistisessä historiankirjoituksessa huomio pyrittiin ohjaamaan Vastarinnan väkivaltaisuuteen ja sen toimeenpanemiin verilöylyihin. Oikeistossa fasismien autoritaarisuuden vähättelyyn liitettiin vaatimus MSI:n poliittisen eristämisen lopettamisesta. Kolmanneksi sosialistipuolueen johtoon nousseen ohjelmallisesti antikommunistisen Bettino Craxin johdolla käynnistettiin keskustelu perustuslain uudistamisesta. Sosialistit vaativat sen hengen irrottamista antifasismien perinnöstä, jonka ei katsottu olevan riittävä pohja modernille tasavaltalaisuudelle Italiassa.⁴⁸

Postfasistien 25. huhtikuuta

Fasismien jälkeisestä fasismista puhumiseen liittyy terminologinen ongelma. Jotkut tutkijat käyttävät termiä uusfasismi (*neofascismo*), kun taas toiset valitsevat termin postfasismi (*postfascismo*). Uusfasismi-termin katsotaan

viittaavan alkuperäisen fasistisen perinnön jatkajiin, kun taas postfasismin piiriin lukeutuu myös sellaisia ryhmiä, joilla ei ole suoraa järjestöhistoriallista yhteyttä aikaisempaan fasismiin.⁴⁹ Tässä artikkelissa käytetään termiä postfasismi, koska sen voidaan katsoa viittaavan löyhästi kaikkeen toisen maailmansodan jälkeiseen fasistiseen liikehdintään.

Italialaisessa historiantutkimuksessa kiistellään edelleen siitä, kuinka suuri osa fasismin tukijoista ja myötäilijöistä käänsi uudessa tilanteessa takkinsa ja omaksui demokraattisen ajattelutavan. Sodan jälkeisessä Italiassa oli joka tapauksessa myös paljon niitä, jotka eivät hylänneet fasistista maailmankatsomustaan vaan ryhtyivät etsimään sille tilaa uusissa olosuhteissa. Mussolinin kaatumisen jälkeen perustetun Salòn tasavallan perilliset perustivat uuden puolueen, MSI:n (Movimento Sociale Italiano), heti joulukuussa 1946. Se oli avoimesti fasistisen puolueen jatkaja mutta sodanjälkeisessä tilanteessa sen oli valittava pseudonyyminen nimi. Myös postfasistien julkaisutoiminta oli erittäin vilkasta. He perustivat lehtiä ja kirjoittivat fasismin aikaa kaihoavia muistelmia ja muita kannanottoja, joissa hyökättiin aktiivisesti natsifasismista vapautumisen ajatusta vastaan ja esittäytyttiin ulosuljettuna tai vaiennettuna kansanryhmänä, jonka ääntä ei enää kuunneltu. MSI:n eristäminen legitiimien poliittisten voimien ulkopuolelle ei suinkaan lannistanut postfasisteja, vaan oli omiaan vain kiihdyttämään heidän ”Vastarinta-Italian” vastaista polemiikkiaan. Postfasistisessa vastamuistamisessa pidettiin yllä ja muisteltiin partisaanien natsveja ja fasisteja vastaan tekemiä iskuja ”terrori-iskuina”. Kansallisten merkkipäivien tapahtumien ja merkityksen nurinkääntämisen lisäksi postfasistit pitivät yllä myös aktiivista ja äänekästä antikommunistista propagandaa esittäen sodanjälkeisen ajan tilanteena, jossa Italia oli ollut luisumassa kommunistisen blokin hallintaan. Kansainvälinen ja imperialistinen kommunismi esitettiin jatkuvasti väijyvänä uhkana, jota 25. huhtikuuta viettäminen vain vahvisti.⁵⁰

Näille piireille 25. huhtikuuta oli pikemminkin surun ja tappion kuin voiton päivä. Sen rinnalle nostettiin partisaanien 15. huhtikuuta 1944 murhaaman idealistisen fasistisen filosofin ja Mussolinin opetusministerin Giovanni Gentilen muistopäivä, jonka kunniaksi järjestetään edelleen seminaareja ja muistojuhlia. Toisaalta 25. huhtikuuta viettämistä pyritään häiritsemään järjestämällä Mussolinin ja eräiden muiden fasistijohtajien tappamiseen 28. huhtikuuta 1945 liittyviä muistotilaisuuksia. Mussolinin kotikaupungista Predappiosta on tullut palvontapaikka, jossa järjestetään vuosittain rinnakaistapahtumia natsifasismista vapautumisen muistamiselle. 1960-luvun

puolivälistä lähtien Mussolinin muisto on suorastaan pyhitetty ja Mussolinin kuolinpäivänä järjestettävien juhlallisuuksien yhteydessä luodaan kuvaa diktaattorin lempeydestä ja humanisuudesta.⁵¹ Vuonna 2022 postfasistit muistelivat näkyvästi fasistien marssia Roomaan marraskuussa 1922, jonka seurauksena kuningas luovutti vallan Mussolinille vastoin hallituksen suunnitelmaa julistaa maahan poikkeustila. Mussolini on myös edelleen Salòn kaupungin kunniakansalainen.⁵²

Alessandra Staderinin mukaan Mussolinin perinnön vaalijoille 25. huhtikuuta juhliminen vapautuksen ja voiton päivänä on nöyryyttävää. Heidän mielestään Vastarinta ei ollut joukkoliike vaan pienen kommunistisen piirin toimintaa. Sodan jälkeen ”vastarintamiehet” ovat vaienneet siitä, että vuodesta 1945 lähtien Italia oli miehitetty maa, jota hallitsi liittoutuneiden sotilasorganisaatio ja että tappio sodassa merkitsi Italialle laajoja alueluovutuksia. Postfasistit ovat torjuneet ajatuksen natsifasismista vapautumisen vuosipäivästä koko kansan juhlanä, koska laajat kansalaispiirit eivät ole pystyneet jakamaan heille tarjoilua tulkintaa siitä. Postfasistit eivät myöskään ole kaihtaneet ”takinkääntäjien” arvostelemista petturuudesta, samalla kun Vastarinnan muiston vaaliminen on nähty kansakuntaa kahtia jakavana rituaalina, joka sivuuttaa sekä fasistisen Italian ”kiistattomat” saavutukset että italialaisten todelliset kärsimykset sodan aikana.⁵³

Muiden puolueiden tavoin myös MSI on luonut nahkaansa poliittisten tilanteiden muuttumisen mukaan. Vuonna 1946 perustettu puolue lakkautettiin ja sen paikan otti vuonna 1994 Gianfranco Finin johdolla Alleanza Nazionale, joka pyrki saavuttamaan poliittisen legitimitetin luopumalla yltiökansallisesta ja fasistissävytteisestä retoriikasta ja lähestymällä perinteisempää konservatiivista oikeistoa. Vuonna 2009 se muutti nimensä Popolo della libertàksi mutta ei onnistunut kääntämään kaiken aikaa hupenevaa kannatustaan nousuun. Jäljellä olleet aktiivit siirtyivät toimimaan Silvio Berlusconiin 1990-luvulla perustaman Forza Italian piirissä. Postfasistinen perintö ei kuitenkaan hävinnyt minnekään, vaan sen vaalijat perustivat vuonna 2013 Fratelli d’Italian (FdI), jonka johtoon asetui Giorgia Meloni. Meloni on ohjannut syyskuun 2022 parlamenttivaalit voittaneen ja sen jälkeenkin kannatustaan kasvattaneen puolueen osaksi eurooppalaista äärioikeistoa, joka ratsastaa pakolais- ja siirtolaisvastaisuudella ja EU-kriittisyydellä. Melonin retoriikassa korostuu kiihkomielinen patrioottisuus eikä MSI:n symbolia, Italian trikolorin väreissä leiskuvaa liekkiä, ole poistettu puolueen tunnuksesta. Fratelli d’Italian suhtautuminen huhtikuun 25. päivän viettoon on retorisisella

tasolla hillityn torjuva ja keväällä 2022 Meloni julisti antifasismia vanhentuneeksi ajattelutavaksi.

Postfasismi on alkanut muuttaa muotoaan entistä hajautuneemmaksi 1980-luvulta lähtien. Postfasistista kenttää eivät enää hallitse pelkästään Salòn hallituksen perilliset, vaan äärioikeisto on pirstoutunut moniksi eri ryhmiksi, jotka eivät aina toimi yksissä tuumin. FdI:n oikealle puolelle sijoittuvat ääriyhmät CasaPound, Forza Nuova ja Lealtà Azione järjestävät usein tarkoituksella väkivaltaisiksi yltyviä mielenosoituksia ja tekevät myös suoranaisia terrori-iskuja, kuten lokakuussa 2021 iskiessään Italian suurimman ammattiyhdistysliikkeen CGIL:n päämajaan Roomassa. Nämä ryhmät ovat ottaneet uudelleen käyttöön fasistien omaksuman roomalaisen tervehdyksen ja järjestävät fasististen marttyyrien muistojuhlia, jotka on samalla osoitettu huhtikuun 25. päivän ja muiden antifasistiseen perintöön liittyvien muistopäivien vastamielenosoituksiksi. Ne järjestivät 29. huhtikuuta 2022 Milanossa muistotilaisuuden uusfasistiselle opiskelijalle Sergio Ramellille, jonka ääri-vasemmistolaiset surmasivat vuonna 1975.

Kuten esimerkiksi Luca La Rovere ja Enzo Traverso ovat huomauttaneet, nykyistä postfasismia ei voi enää suoraan rinnastaa vanhaan fasismiin, vaan uusien ajatustensa, muotojensa ja kannattaja- ja sidosryhmiensä takia se vaatii omaa tutkimustaan ja tulkintaansa.⁵⁴ Italian nykytodellisuus on kuitenkin vahva osoitus siitä, että fasismit eivät ole jääneet historiaan vaan elävät, kehittyvät ja mukautuvat uusiin ympäristöihin. Uudet fasistiset liikkeet toimivat globaalisti ja käyttävät tehokkaasti hyväkseen sosiaalista mediaa, jota seurataan Italiassa laajasti. Samalla on merkillepantavaa, että vaikka postfasistit julistavat Vastarinnan perinnön vanhentuneisuutta ja kyseenalaistavat 25. huhtikuuta viettämisen merkityksen, ne käyvät koko ajan aktiivista kamppailua näitä kansallisen muistamisen symboleja vastaan niin retorisesti kuin konkreettisten tekojen avulla.

25. huhtikuuta ”Toisessa Tasavallassa”

Berliinin muurin murtuminen ja Neuvostoliiton johtaman itäblokin romahdaminen käy Italiassa yhteen koko perinteisen puoluejärjestelmän romahdamisen kanssa. Vaikka italialainen vasemmisto ja erityisesti kommunistinen puolue oli Enrico Berlinguerin pääsihteerikaudella (1972–1984) yrittänyt kaikin voimin kasvattaa hajurakoa Moskovaan ja pyrkinyt pääsemään eroon

myös Kremlistä tulleesta rahasta, realisosialistisen selkänöjan menettäminen suisti sen täydelliseen kriisiin. Puolueessa alkoi toistaiseksi loputtomaksi osoittautunut nahanluomisprosessi jatkuvine nimenmuutoksineen, eroamisineen ja yhdistymisineen. Realisosialismin romahtaminen ei tietenkään kaatanut Italian oikeistopuolueita vaan ne kompuroivat itsensä kuoliaiksi erilaisissa korruptioskandaaleissa, joista tunnetuin on 1990-luvun alkuvuosina Italian oikeuslaitoksen piirissä korruptoitunutta tuomarikuntaa vastaan noussut *Mani pulite* (Puhtaat kädet) -liike. Toisaalta voidaan ajatella, että ”kommunismien” romahtaminen horjutti myös poliittista oikeistoa siksi, että se menetti perinteisen kommunismin uhkaan rakentuneen viholliskuvansa.

Perinteisten oikeistopuolueiden tilalle nousi joukko oikeistopopulistisia liikkeitä, jotka saivat kannattajia myös murroksen kourissa kamppailevista vasemmistopuolueista. 1990-luvulla Pohjois-Italiassa vaikutti Umberto Bossin separatistinen Lega Nord, joka ajoi ”vauraan ja työteliään” Pohjois-Italian irrottamista ”köyhästä, mafian hallitsemasta etelästä”. Suurimman kannatuksen saavutti kuitenkin mediamoguli Silvio Berlusconiin Forza Italia, joka ammensi jalkapalloretooriikasta ja antikommunismista. Kummallekin puolueelle oli ominaista myös aggressiivinen siirtolaisvastaisuus. Berlusconiin tähti himmeni vähitellen, kun taas Bossin puolueen pelasti hänen seuraajansa Matteo Salvini, jonka johdolla se luopui separatismista, muutti nimensä pelkäksi Legaksi ja kohdisti populistisen retoriikkansa ainakin muodollisesti koko Italiaa koskevaksi. 2000-luvulla populismin kirjoa täydensi napolilaisen koomikon Beppe Grillon Movimento Cinque Stelle, joka voidaan kilpailijoistaan poiketen määritellä vasemmistopopulistiseksi.

2000-luvulla ”keskustavasemmistoksi” ja ”keskustaoikeistoksi” nimetyt perinteiset poliittiset voimat ovat yrittäneet luoda uusia liittoutumia poliittisen kentän keskusta. Kehitys johti lopulta tämänhetkisen keskustavasemmiston suurimman puolueen, Partito Democraticon (PD), perustamiseen. Se on koonnut riveihinsä niin entisiä kristillisdemokraatteja kuin kommunisteja. Lisäksi poliittisen kartan keskivaiheilla on alituisesti vaihtuva määrä muita keskustavasemmistolaisia pikkupuolueita. Vaikka nyky-Italiassa ei kaihdeta loikkimista edestakaisin perinteisen vasemmisto-oikeisto -akselin yli, yleisesti ottaen näyttää siltä, että perinteiset ”perustuslailliset parlamentaariset voimat” (*arco costituzionale*) yrittävät koota itsensä uudelleen kyetäkseen vastaamaan postfasistien ja oikeisto- ja vasemmistopopulistien asettamaan paineeseen.

Puoluekentän ja korruptioskandaalien myllerryksen keskellä 1990-luvun alussa näytti hetken siltä, että huhtikuun 25. päivän viettäminen oli jähmettymässä yhdeksi valtiolliseksi rituaaliksi muiden joukossa. Esimerkiksi politiikan tutkija Norberto Bobbio valitteli *Repubblica*-lehdessä (25.4.1993) julkaisemassaan kannanotossa, että vuosipäivän viettäminen oli normalisoitunut väsähtäneeksi ja kalpeaksi rituaaliksi, joka ei enää vedonnut kansakunnan enemmistöön. Samaan aikaan uudelleen muotoutumassa ollut oikeisto haki linjaansa suhteessa natsifasismista vapautumisen muistopäivään. Niin Lega Nord kuin Alleanza Nazionaleksi muuttumassa ollut MSI hyökkäsivät ensin tarmokkaasti sen kimppuun järjestäen vastamielenosoituksia ”puoluekriittian juhlaiksi” nimittämäänsä juhlapäivää vastaan.⁵⁵ Gianfranco Finin johdolla Alleanza Nazionale muutti kuitenkin linjaansa ja alkoi ”yhteisesti jaetun kansallisen muistamisen” hengessä vaatia ns. parifikaatiota, jolla tarkoitettiin sisällissodan kaikkien osapuolien uhrien rinnastamista ja heidän muistonsa yhtäläistä kunnioittamista. Tämän ”kansallisen sovittamisen hengessä” Fini vieraili vuoden 1993 vuosipäivän yhteydessä Roomassa Fosse Ardeatine muistomerkillä, joka oli pystytetty natsien verilöylyssä vuonna 1944 kuolleiden 335 partisaanin muistolle. Lisäksi hän osallistui vuoden 1994 vuosipäivänä sisällissodan kaikille uhreille järjestettyyn messuun.⁵⁶

Italialaisten historioitsijoiden kuvaukset ja tulkinnat siitä, missä yhteydessä 1990-luvun puolueuudistukset ovat kansalliseen historiapolitiikkaan, eroavat merkittävästi toisistaan. Marco Gervasoni esittää, että vuodesta 1994 lähtien keskustavasemmisto instrumentalisoi huhtikuun 25. päivän kokonaan omaan poliittiseen käyttöönsä. Hänen mukaansa tämä ilmeni esimerkiksi vuonna 1996 siten, että huhtikuun 25. päivää juhlittiin uuden vasemmistokeskustalaisen liittouman, Ulivon, vaalivoiton merkeissä. Seuraavana vuonna Demokraattista Puoluetta edeltänyttä Demokraattista vasemmistopuoluetta (PDS) edustanut alahuoneen puhemies Luciano Violante vetosi vasemmistoon, jotta tämä luopuisi päivän vieton monopolisoinnista itselleen. PDS:n puheenjohtaja Massimo D'Alema kuitenkin muistutti puolueensa jäseniä, että Vastarintaan eivät suinkaan osallistuneet kaikki italialaiset vaan ainoastaan kansan parhaimmisto, johon Demokraattisen vasemmistopuolueen kannattajakunta kuului.⁵⁷

Gervasonin tulkinnan mukaan 1990-luvun toisella puoliskolla huhtikuun 25. päivän viettoa leimasikin vasemmiston sisäinen kamppailu siitä, ketkä edustivat Vastarinnan ja antifasismien todellisia arvoja. Äärivasemmiston järjestämästä häiriköinnistä tuli jokavuotinen rituaali, kunnes val-

ta vaihtui vuoden 2001 vaaleissa, pääministeriksi nousi uudestaan Silvio Berlusconi ja "antiberlusconismista" tuli vasemmistoa uudestaan yhdistävä tekijä. Vasemmiston omasta näkökulmasta tähän antoi aihetta Berlusconin pyrkimys muuttaa natsifasismista vapautumisen vuosipäivä tunnuksiltaan isänmaalliseksi juhlaiksi. Se olisi nojannut antifasistisen rintaman asemesta kansan suureen a-fasistiseen tai suorastaan anti-antifasistiseen enemmistöön, jolle vapautuminen natsifasismista oli vain kappale isänmaan taakse jäänyttä historiaa.⁵⁸

Sergio Luzzatton ja Filippo Focardin tulkintojen mukaan taas 1990-luvulla nousi voimakas revisionistinen aallokko niin tutkimuksen kuin politiikankin piirissä. Revisionistisen historiankirjoituksen lipunkantajiksi kohosivat Ernesto Galli della Loggia ja Renzo De Felice, jotka kyseenalaistivat niin sanotun vallitsevan käsityksen Vastarinnasta ja erityisesti siihen liittyneen käsityksen syyskuun 8. päivästä 1943 fasismiin vastaisen taistelun lähtölaukauksena. He toivat sen rinnalle tulkinnan Mussolinin vallan romahtamisen hetkestä "isänmaan kuoliniskuna".⁵⁹ Erityisesti De Felice on korostanut, että Vastarinta oli kahden pienen vähemmistön välinen kamppailu, joka jäi etäiseksi kansan suurelle enemmistölle. Galli della Loggia ja De Felice saivat vahvaa taustatukea oikeistolaiselta valtaliedeltä *Corriere della sera*lta, jonka kulttuurisivuilla toisteltiin heidän esittämiään teesejä etenkin Paolo Mielin päätoimittajakausien (1992–1997 ja 2004–2009) aikana.⁶⁰

Focardin mukaan oikeistopiirit onnistuivat 1990-luvun kuluessa legitimoimaan niin sanotun anti-antifasistisen muistamikulttuurin, jonka puitteissa ne hyökkäsivät rajusti aikaisempia Vastarintaa koskeneita tulkintoja ja etenkin kommunistien roolia koskevia tulkintoja vastaan. Kommunisteja syytettiin muiden vastarintaryhmien vastaisesta toiminnasta ja suoranaisesti nitistämisestä, natsien tekemien verilöylyjen provosoinnista, raaosta kostoiskuista sodan jälkilöylyissä ja jugoslaviaalaisten kommunistien tukemisesta italialaisväestön surmaamisessa. Lehdistössä ja tutkimuksen piirissä käydyn kampanjoinnin rinnalle nousi huhtikuun 25. päivän juhllisuuksien boikotoiminen Silvio Berlusconin johdolla.⁶¹

Antifasismia ja Vastarinnan vastainen kampanjointi levisi 2000-luvulle tultaessa muistomerkki- ja kadunnimipolitiikkaan. Kun sille oli aikaisemmin ollut ominaista katujen, aukoiden ja julkisten rakennusten nimeäminen ja patsaiden pystyttäminen Italian kulttuurin suurmiesten, Italian yhdistymisen merkkimiesten ja ensimmäisen maailmansodan merkittävien taistelujen kaltaisten merkkipaalujen mukaan, kadunnimiin alkoi nyt ilmestyä fa-

sisteja ja ”kalkkiluolien marttyyreja” (*martiri delle foibe*, tarkemmin hiukan tuonnempana)”. Esimerkiksi Affilen kylään Rooman lähistölle pystytettiin Salòn tasavallan asevoimien komentajan marsalkka Rodolfo Grazianin mausoleumi. Roomassa on tehty aloite erään puiston nimeämisestä fasis-tipuolue MSI:n pitkäaikaisen puheenjohtajan Giorgio Almiranten mukaan. Tämä trendi jatkuu edelleen. Etenkin Titon partisaanien Istriassa surmaa-ma ja kalkkikivionkaloon heittävä nuori fasisti Norma Cossetto on saanut muistopatsaan tai nimikkokadun yhä useammassa italialaisessa kaupungissa, vaikka ne eivät sijainniltaan tai paikallishistorialtaan liittyisikään millään tavalla Istrian tapahtumiin. Marraskuussa 2022 Norma Cossetton kuoleman vuosipäivää vietettiin 220 italialaisessa kaupungissa.

2000-luvulla huhtikuun 25. päivä onkin saanut muistopäiväpoliittisen kil-pailijan näistä toisen maailmansodan aikaisista tapahtumista ”rajafasismien” (*il fascismo di frontiera*) alueella Italian koillisosissa ja varsinkin Jugoslavialle sodan seurauksena jääneellä Istrian niemimaalla. Fasistinen sortotoiminta oli 1920-luvulta lähtien ollut ankarinta näillä rajaseuduilla. Paikallisten asuk-kaiden elämän kaikinpuolinen italialaistaminen ja leirittäminen sai sodan syyttyä rinnalleen kostoiskut Titon partisaanien riveissä taistelleita slovee-neja ja kroaatteja vastaan. Fasistinen poliisi ja armeija panivat toimeen myös teloituksia, joiden uhrit heitettiin vuoristoisilla kalkkikivialueilla luonnonvoimien syövyttämiin rotkoihin, niin sanottuihin foibiin. Kiista uhrien määrästä jatkuu edelleen, mutta kaikkien arvioiden mukaan heitä oli useita satoja. Ti-ton partisaanien päästyä taisteluissa niskan päälle samoihin rotkoihin pää-tyi jugoslaviaalaisten partisaanien ja Jugoslavian salaisen poliisin surmaamia italialaisia fasisteja tai sellaisiksi epäiltyjä. Näidenkin uhrien määrästä kiis-tellään edelleen mutta luotettavimmat arviot puhuvat 3000–6000 uhrista.⁶²

Kovaääninen kampanjointi Titon partisaanien uhrien muistamisen ja hei-dän eloonjääneiden sukulaistensa tukemisen puolesta alkoi Italialle jääneel-lä Triesten alueella välittömästi sodan jälkeen. Vuosien varrella se kietoutui tiiviisti yhteen 200 000–250 000:n Istriasta ja Dalmatiasta Titon sosialismia paenneen italialaisen kohtalosta käydyn keskustelun kanssa. Varsinkin Istrian ja Dalmatian pakolaisten omat järjestöt ovat jälkikäteen arvostelleet ankarasti Italian valtion väitetyksi surkeaa kotouttamispolitiikkaa sodan jälkeen. Kiis-telyssä jätetään huomiotta, että valtiolla oli huolehdittavanaan myös monia muita hädänalaisia ryhmiä, kuten pommitusten, tulvien ja maanjäristysten seurauksena kodittomiksi jääneet ihmiset, joiden yhteenlaskettu lukumää-rä kohosi miljooniin.

Poliittinen oikeisto ja sitä lähellä olevat Istrian pakolaisten järjestöt loivat 1990-luvulla myytin foibien uhrien ja Istrian pakolaisten kansallisesta unohtamisesta ja hiljaisuuden ja vaikenemisen vuosikymmenistä. Mallin tarjosi 1990-luvulla kiivasta keskustelua aiheuttanut teesi juutalaisten joukkotuhon unohtamisesta ja siitä vaikenemisesta. Oikeiston kampanjoinnin tuloksena Italian parlamentti hyväksyi vuonna 2004 lain Muiston päivän (*il Giorno del ricordo*) viettämisestä 10. helmikuuta, jolla kunnioitetaan toisaalta foibien ja toisaalta Istrian ja Dalmatian joukkopakojen uhreja. Muistopäivä ei osu sattumalta yhteen Pariisin rauhansopimuksen solmimispäivän kanssa vaan ajankohta viittaa tarkoituksellisesti ”rangaistusrauhaan”, jossa Italia menetti italialaisten ”ikiaikaisesti” asuttamia alueita Balkanilla.⁶³ Filippo Focardin mukaan postfasistisen oikeiston sodan päättymisestä lähtien vaaliman vastamuistin tukipilari on tällä tavoin otettu osaksi virallista kansallista muistia ja hyväksytty kritiikitön versio foibien uhreista viattomina italialaisina (*italiani in quanto tali*), jotka eivät olleet tehneet mitään rikollista tai tuomittavaa. Tämän vastamuistin mukaan Titon partisaanien ja Jugoslavian salaisen poliisin surmaamat italialaiset olivat jugoslaviaalaisten kommunistien anti-italialaisen etnisen vihan ja kiihkokansallisen laajentumishalun viattomia uhreja. Se sivuuttaa epähistoriallisesti kaksikymmenvuotisen fasistisen kauden aikana harjoitetun sloveenien ja kroaattien systemaattisen sortamisen alueilla, jotka oli liitetty Italiaan vasta Mussolinin valtaannousun jälkeen ja joiden italiankielisestä väestöstä valtaosa lukeutui fasisteihin tai fasistien myötäjuoksijoihin. Muiston päivän institutionalisoiminen on tarjonnut oikeistolle tehokkaan kanavan levittää omaa versiotaan foibista, jossa ne esitetään viattomien italialaisten kansanmurhana, rinnastetaan ”kommunistinen” väkivalta natsiväkivaltaan ja puhutaan ”italialaisesta Shoahista”.⁶⁴

Helmikuun 10. päivän leimaaminen puhtaasti oikeistolaiseksi propagandapäiväksi olisi kuitenkin suuresti liioiteltua. 2000-luvulla myös vasemmiston piirissä on kiiruhdettu myöntämään päivän viettämisen oikeutus. Sekä PDS:stä Vasemmistodemokraateiksi (DS) muuttanutta puoluetta edustanut Rooman kaupunginjohtaja Walter Veltroni että puolueen silloinen pääsihteeri Piero Fassino korostivat vuonna 2005 foibien uhrien viattomuutta ”pelkkinä italialaisina”. He pahoittelivat tragedian vuosikymmeniä kestänyttä sivuuttamista ja unohtamista varsinkin vasemmiston piirissä ja toivottivat tervetulleeksi pyrkimyksen kohti yhteisesti jaettua muistoa kansallisesta lähihistoriasta. Tämä oikeistorevisionistisen lähihistoriakäsityksen myötäily saavutti huippunsa PCI:n entisen puheenjohtajan, presidentti Giorgio Napolitanon

vuoden 2007 muistopäivän puheessa, jossa hän puhui Jugoslavian silmittömän nationalistisen vihan vallassa harjoittamasta italialaisväestön etnisestä puhdistamisesta. Presidentti ei myöskään kursaillut jakaessaan tunnustuksia foibien uhrien sukulaisille, joiden joukossa oli myös tunnettuja fasisteja ja sotarikollisia. Napolitano joutui seuraavana vuonna tarkistamaan kantaansa varsinkin, kun hänen vuoden 2007 puheensa johti diplomaattisiin vastalauseisiin Kroatian ja Slovenian taholta.⁶⁵

Myös muut 2000-luvun presidentit ovat olleet aktiivisia kansallisessa muistopäiväpolitiikassa. Vaikka Italian presidentillä on vain vähän muodollista valtaa, taitava presidentti voi saavuttaa merkittävän määrän epävirallista vaikutusvaltaa ja juuri tässä 2000-luvun presidentit ovat onnistuneet. Vuosina 1999–2006 hallinnut Carlo Azeglio Ciampi toimi aktiivisesti Vastarinnan muistopäivän arvokkuuden ja merkityksen palauttamiseksi korostaen sitä kansallisena vapautustaisteluna ja ”toisena Risorgimentona”. Ciampin linjaa voidaan kuvata tasavaltalaiseksi isänmaallisuudeksi, joka nojasi Giuseppe Mazzinin 1800-luvulla johtamaan Italian yhdistymistäistelun tasavaltalaiseen siipeen. Tässä viitekehyksessä Ciampi puhui aktiivisesti kaikenkattavan tai kokonaisen muistamisen (*memoria intera*) ja unohtamisia välttävän kansallisen sovinnon (*riconciliazione senza amnesie*) puolesta. Samalla presidentti tuli tukeneeksi kansallisen uhriutumisen diskurssia vaikenemalla tykkänään italialaisten itsensä harjoittamista sortotoimista ja sotarikoksista. Samaten Ciampia vuosina 2006–2015 seuranneen Giorgio Napolitanon puheet italialaisten etnisistä puhdistuksista liittyvät hegemonisen uhriutumisdiskurssin ja vahvan isänmaallisen eetoksen jatkamiseen. Ciampi teki kuitenkin selvän eron fasistien ja antifasistien välillä ja korosti, että näiden ryhmien välisiä kärsimyksiä ei pidä rinnastaa ja yhtäläistää toisiinsa. Vuonna 2022 toisen kautensa aloittanut presidentti Giorgio Mattarella jatkaa edeltäjiensä linjalla pyrkien vahvistamaan virallisen Italian tasavallan tärkeimpiä merkkipaaluja, Risorgimentoa ja Vastarintaa minkään uhriryhmän kärsimyksiä unohtamatta.⁶⁶

25. huhtikuuta nyky-Italiassa

Italialaiselle kontekstille on ominaista, että poliittisesti väritynyt lähihistorian merkkipaaluja koskeva kiistely ulottuu myös tutkimusmaailman piiriin saaden toisinaan dramaattisia muotoja. Italiassa on nimittäin viimeisten

kahdenkymmenen vuoden aikana nähty toistuvasti tilanteita, joissa poliittinen oikeisto on pyrkinyt (onnistuneesti) vaikeuttamaan historian tutkijoiden työtä. Itse asiassa häirintä ja vaikeuttamistoimenpiteet alkoivat jo viime vuosisadan puolella Silvio Berlusconin noustua Italian pääministeriksi vuonna 1994. Forza Italian, Legan ja Alleanza Nazionalen (jonka paikan on sittemmin ottanut Fratelli d'Italia) valtakausina humanistisen ja yhteiskuntatieteellisen tutkimuksen resursseja yliopistoissa on leikattu dramaattisesti. Oikeistovetoisilla alueilla, kuten Triestessä, on jäädytetty paikallisten Italian lähihistorian tutkimuksen keskusten rahoitusta, ja ääritapauksissa eräät historiantutkijat ovat joutuneet hankkimaan itselleen henkivartijoita ja piileskelemään. Vasemmistolaiseksi leimatun historiantutkimuksen häiritseminen ja vaikeuttaminen kietoutuu osaksi äärioikeistolaisten piirien muuta häirintäpolitiikkaa: esimerkiksi natsien leireiltä eloon jäänyt elinikäinen senaattori Liliana Segre on joutunut turvautumaan turvamiehiin.⁶⁷

Natsifasismista vapautumisen vuosipäivän vietosta kiisteltiin myös keväällä 2022, jolloin koko Euroopan poliittisella agendalla oli ennen kaikkea Venäjän helmikuussa aloittama hyökkäyssota Ukrainassa. Kun Suomessa kaiken mahdollisen avun toimittaminen Ukrainaan ja Venäjälle asetettujen talouspakotteiden kiristäminen näyttäytyivät itsestäänselvyyksinä, joita kukaan ei halunnut haastaa, Italiassa käytiin kiivasta keskustelua sekä aseellisen avun toimittamisesta että talouspakotteista.

Ukrainan sotaan liittyvä kiistely sekoittui huhtikuun 25. päivän viettoon liittyvään kiistaan ja lehtien palstoilla väiteltiin esimerkiksi siitä, saattoiko Ukrainan käymän puolustustaistelun rinnastaa Italian toisen maailmansodan aikaiseen Vastarintaan. Historioitsija Alessandro Portelli varoitti huolimattomiin rinnastuksiin liittyvistä epähistoriallisuuksista, jotka saattavat hävittää kunkin historiallisen tilanteen erityispiirteet. Etenkin äärivasemiston piiristä esitettiin Italian perustuslakiin vedoten äänekkäitä vastalauseita aseavun toimittamisesta Ukrainalle ja kritisoitiin Italian hallitusta, Yhdysvaltoja ja Natoa rauhantahdon puutteesta. Kritiikin mukaan aseapu olisi omiaan vain pitkittämään konfliktia, kun sen sijaan pitäisi etsiä kompromissia diplomatian keinoin. Kritiikkiin tuntui sisältyvän ajatus, että koska Venäjä ei kuitenkaan luopuisi Donbasista, se pitäisi antaa sille suosiolla. Tätä kiistaa käytiin ennen kaikkea italialaisten televisiokanavien keskusteluohjelmissa. Heti sodan syttyttyä vasemmistolaisina pidettyjen kanavien Rai 3:n ja La7:n suosittuihin keskusteluohjelmiin, kuten Cartabianca, Di Martedì ja Otto e mezzo, ilmestyi ”sotakriittisiä” ja ”aseapukriittisiä” tutkijoita. Toukokuuhun

tultaessa ohjelmat olivat alkaneet kutsua etäyhteydellä lähetyksiin myös Venäjän television toimittajia. Pian kiista kohdistui siihen, voiko heidän kanssaan keskustella vai ovatko he täysin Kremlin aivopesemiä. Toukokuun puoliväliin mennessä kiista siitä, onko venäläinen vakoilu soluttautunut näiden toimittajien avulla Italian television talkshow-ohjelmiin, eteni Italian tasavallan parlamentaarisen turvallisuuskomitean (Copasir) tutkintaan. Vertailut italialaisen Vastarinnan ja Ukrainan sodan välillä olivat vähitellen laantuneet mutta eivät kuitenkaan hävinneet kokonaan. Samalla aseavun toimittamisen vastustajiin olivat liittyneet Matteo Salvinin Lega ja osa Movimento Cinque Stellestä, jotka kummatkin kuuluivat aseapua tukevaan hallitukseen.

Johtopäätökset

Toisen maailmansodan raunioista nousevan Italian tasavallan *statu nascen-tin* poliittiset voimat eivät jakaneet yhteistä käsitystä siitä, mistä taisteltiin ja mihin oikein poliittisesti pyrittiin. Tasavalta syntyi pikemminkin kilpailevien poliittisten pyrkimysten ja eetosten välisen kilpailun tuloksena ja niiden välisenä poliittisena kompromissina. Tällä tavoin Italian tasavallan poliittiseen olemistapaan on kirjoitettu sisään lakkaamaton taistelu siitä, kenen tasavallasta ja millaisesta tasavallasta on kysymys. Tasavallan perustamistaistelusta on tullut pitkän keston tapahtuma, joka on edelleen käynnissä.

Italialaiset historiantutkijat ovat aktiivinen vaikkakin keskenään erimielinen osapuoli tässä taistelussa. Historioitsija Sergio Luzzatto on esittänyt, että 1990-luvulta lähtien yleistynyt pyrkimys siirtää huomio sodan sankareista sen uhreihin ja rinnastaa tai yhtäläistää kaikki toisen maailmansodan aikaiset uhrit ja heidän kärsimyksensä, voisi perustua vain yhteisesti omaksuttuun kansalliseen unohtamiseen, joka pyyhkisi pois mielestä sisällissotaan osallistuneiden taistelijoiden ja heidän tukijoidensa ihanteiden ja tavoitteiden väliset radikaalit erot.⁶⁸ Jotkut tutkijat, kuten Gian Enrico Rusconi esittivät tätä jo 1990-luvun kiivaiden historiasotien yhteydessä.⁶⁹ Nyttemmin ehdotuksen on tehnyt uudestaan esimerkiksi Marco Gervasoni, joka tulee natsifasismista vapautumisen muistopäivän historian analyysissaan siihen tulokseen, että pitäisi ottaa oppia antiikin kreikkalaisilta, jotka olivat sitä mieltä, että sisällissodan kansakuntaa hajottava muisto voidaan ylittää vain unohtamalla se.⁷⁰

Filippo Focardi on hiljattain muistuttanut, että itse asiassa uhrien yhtäläistämisen ja kansallisen sovinnon politiikka liittyy Berliinin muurin mur-

tumisen jälkeen syntyneeseen laajempaan eurooppalaiseen trendiin korvata antifasistisen perinnön vaaliminen antitotalitarismilla, joka perustuu natsismin, fasismin ja ”kommunismien” uhrien varsin epähistorialliseen rinnastamiseen ja yhtäläistämiseen ja yhtäläiseen muistamiseen.⁷¹ Eurooppalaisella tasolla toisen maailmansodan aikaisen vastarinnan ja sen sankareiden muistamisen korvasi nimittäin 1990-luvulta lähtien lähes kulttimaisiin mittasuhteisiin paisunut juutalaisten joukkotuhon muistaminen, joka institutionalisoitui 2000-luvun alussa 27. tammikuuta vietettäväksi Auschwitzin vapauttamisen muistopäiväksi. Jotkut tutkijat, kuten Giovanni De Luna, ovat ounastelleet, että Shoahin muistaminen saattaisi ajan oloon kokonaan syrjäyttää natsifasismista vapautumisen muistopäivän viettäminen ja hämärtää Vastarinnan perinnön poliittisen ymmärtämisen.⁷² Enzo Traverso onkin esittänyt, että holokaustista on 1990-luvulta lähtien muodostunut Euroopassa kansalaisuskonto (*civil religion*).⁷³

Italialaisessa kontekstissa sodanaikaisten uhrien unohtaminen ei kuitenkaan ole näköpiirissä, vaan kaikesta fasismin aikaan ja toiseen maailmansotaan liittyvästä lähihistoriasta käydään jatkuvasti kovaa kiistaa niin kansalaisyhteiskunnassa kuin historian tutkimuksen piirissä. Kun 1990-luvulle asti kiistaa käytiin pääasiassa Vastarinnan luonteesta, laajuudesta ja poliittisesta merkityksestä, sen haastajaksi ja ”vastamuistiksi” on 1990-luvulta lähtien noussut aina vain voimakkaammin kiista foibista ja Istrian ja Dalmatian joukkopaoista. Siinä missä kertomukset Vastarinnasta oli 1980-luvun lopulle asti puettu sankaritarinoiden muotoon, kertomukset Titon partisaanien ja salaisen poliisin tai epämääräisemmin ”Jugoslavian kommunismin” uhreista perustuvat 1990-luvulta lähtien yleistyneeseen uhriutumisdiskurssiin. Tälle diskurssille ei ole ollut ominaista pelkästään aikaisempien pyöveleiden kääntäminen joidenkin toisten uhreiksi, vaan myös tämän uuden uhriuden korottaminen aikaisempien uhriutumisten yläpuolelle niitä arvokkaammaksi ja ylevämmäksi. Itse asiassa tämäkin diskurssi voidaan liittää puhtaasti kansallista italialaista kontekstia laajempaan globaaliin ”uhrinationalistiseen” historiasotaan, jossa eri maiden kansalliset uhriryhmät käyvät sekä keskinäistä että maailmanlaajuista kilpailua siitä, kenen kärsimyksiä pidetään raskaimpina ja arvokkaimpina.⁷⁴

Italialaiselle uhriutumiskeskustelulle on myös ominaista, että se ammentaa heti sodan päättymisen jälkeen luodusta jaottelusta ”hyviin italialaisiin” ja ”pahoihin saksalaisiin”. Titon partisaanien ja salaisen poliisin surmaamien italialaisten kuvaaminen ”pelkästään italialaisiksi” (*italiani in quanto tali*) no-

jaa vahvasti tämän ajattelutavan perintöön. Tämän uhrinarratiivin mukaan läheskään kaikki ”jugoslavialaisen kommunismin” uhrin eivät olleet fasisteja, vaan heidät surmattiin puhtaasti tai pelkästään heidän italialaisuutensa takia. Italialaiset uhritumiskiihistä voidaankin liittää osaksi uusien oikeistojen maailmanlaajuisesti kylvämää etnonationalistista tarkastelutapaa, jossa luonteeltaan poliittiset konfliktit ja kiistat puetaan *ius sanguinis* -ajattelun perinteestä ammentavaan etnonationalistiseen kaapuun.

Tämän vuoden keväällä puhjennut debatti natsifasismista vapautumisen vuosipäivän poliittisesta merkityksestä osoitti ainakin kaksi asiaa. Ensinnäkään päivän merkitys italialaisia sekä yhdistävänä että erottavana juhlapäivänä ei ole kokonaan hävinnyt, vaikka niin yritetään lähes vuosittain väittää. Toiseksi päivän viettoon liittyy lähes aina ”instrumentalisointipyrkimyksiä” – kuten asia Italiassa ilmaistaan – eli yrityksiä politikoida sillä omiin tarkoituksiin riitauttamalla jokin päivän viettoon liittyvä ulottuvuus. Historiapolitiikasta onkin tullut nyky-Italiassa yksi keskeisistä politikointimuodoista, jolle on ominaista jatkuva lyömäaseiden ammentaminen lähihistoriasta.

Mistä tässä jatkuvassa historiassa politikoinnissa pohjimmiltaan on kysymys? Yksi mahdollinen vastaus liittyy Claudio Pavonen teesiin, jonka mukaan toisen maailmansodan aikainen italialainen Vastarinta koostui kolmesta eri sodasta. Kun esimerkiksi Saksassa 1980-luvun kiihkeä *Historikerstreit* johti edes jonkinasteisen konsensuksen saavuttamiseen kansallisesta lähihistoriasta, Italiassa vastaavaa konsensusta ei ole näköpiirissä. Vaikka italialainen historiasota syttyi lähes yhtä jalkaa saksalaisen innoittajansa kanssa, se ei ole koskaan päättynyt vaan leimahtaa jokaisen sammutusyrityksen jälkeen aina uudestaan. Onkin mahdollista ajatella, että nämä leimahdukset ilmentävät 1940-luvulla käydyn isänmaallisen sodan, sisällissodan ja luokkasodan jatkamista toisin keinoin. Tässä kontekstissa oikeistopiirien hyökkäykset vasemmistolaisiksi leimattuja historian tutkijoita vastaan voidaan tulkita intellektuaalisen sisällissodan käymiseksi lähihistorian ”oikeista” tulkinnoista. Riippumatta siitä, kuka tai ketkä tässä sodassa ovat oikeassa ja ketkä väärässä, on merkillepantavaa, että sodan asetelma on vino. Oikeistopiirit vahvistavat polemiikkiaan fyysisillä uhkauksilla ja hyökkäyksillä vasemmistolaisiksi leimattujen piirien pitäytyessä sanansäilän käyttämiseen.

Tässä artikkelissa esitetty natsifasismista vapautumisen muistopäivän viettämisen historiallinen ja poliittinen luenta osoittaa, että lähihistorian merkkipaalujen käyttö ja väärinkäyttö on vakiintunut merkittäväksi osaksi sekä italialaista identiteettipoliittikkaa että päivänpoliittisia valtataisteluja.

Vaikka sen merkitys italialaisen kansallisen identiteetin peruspilarina on vuosikymmenten kuluessa toistuvasti kyseenalaistettu, sen merkitys identiteetti-kiistojen muovaajana ei ole kadonnut minnekään. Sille on päinvastoin vakiintunut asema koko italialaisen lähihistorian synekdokeena, jonka avulla taistellaan siitä, ketkä hallitsevat italialaista muistikulttuuria ja millaisia sisältöjä sille annetaan. Samalla tavalla kuin synekdokeessa osaa tarkoittavalla sanalla viitataan suurempaan kokonaisuuteen, kamppailu Vastarinnasta viittaa kamppailuun koko italialaisen lähihistorian merkkipaalu-
jen historiallisesta ja poliittisesta hallinnasta ja ”oikeasta” tavasta pitää yllä niiden muistoa. Itse asiassa huhtikuun 25. päivään liittyvä kiistely voidaan ymmärtää malliesimerkiksi siitä, kuinka pyrkimys kansallisen kollektiivisen muistin rakentamiseen johtaa lähes väistämättä ”jakautuneeseen muistamiseen” ja virallisen kansallisen muistin haastavien vastamuistisyhteisöjen syntyyn. Väitänkin italialaisten historiakiistojen viittaavan siihen, että ”kollektiivinen muisti” kansakuntaa yhdistävänä jaettuna käsityksenä kansallisesta historiasta ja sen merkkipaaluista on pikemminkin poliittinen pyrkimys kuin vallitseva asiointi. ”Kollektiivinen muisti” ei siis ole sen enempää kansakunnan jakama yhteinen käsitys omasta historiastaan kuin yksinkertaisen marxilaisen määritelmän mukaisesti hallitsevan luokan ideologiaa, vaan siinä on paremminkin kysymys kansalliseen historiaan ja identiteettiin liittyvien narratiivien välisestä hegemonisesta kamppailusta.

Tuija Parvikko on valtio-opin dosentti erityisalueenaan politiikan teoria. Hän työskentelee yliopistotutkijana Suomen Akatemian projektissa Pakkomuuttajien uhrit ja etno-kansalliset kategorisoinnit Euroopassa 1943–1948. Projektissa hän tutkii toisen maailmansodan aikana ja välittömästi sen jälkeen tapahtuneita väestön pakkosiirtoja ja joukkopakoja Koillis-Italiassa ja Pohjois-Balkanilla.

Viitteet

- 1 Ks. esim. *Repubblica* 12.4.2022; 13.4.2022. Kiistaan liittyviä juttuja julkaistiin lähes kaikissa italialaisissa päivälehdissä pitkin huhtikuuta.
- 2 Halbwachs 1997.
- 3 Nora 1984–92; Flores 2020, 12–13.
- 4 Assmann 2008.
- 5 Wieviorka 1998.
- 6 Flores 2020, 14–16.
- 7 Todorov 1998.
- 8 Forlenza 2012, 73–116.
- 9 Ks. esim. Del Boca 2004; Capogreco 2004; Kersevan 2008; Focardi 2020.
- 10 Focardi 2020, 43.
- 11 Myös fasismia vastustanut filosofi Benedetto Croce osallistui tähän kampanjointiin erittäin aktiivisesti. Tarkemmin ks. Ward 1996, 70–85.
- 12 Fogu 2006, 151–153; Focardi 2020, 44.
- 13 Del Boca 2004.
- 14 Focardi 2020, 47–48.
- 15 Ks. esim. Pupo 2018, 4; Ballinger 2003.
- 16 Focardi 2020, 55.
- 17 De Felicen yhteensä kahdeksan osaa käsittävä Mussolini-elämäkerta ilmestyi vuosina 1965–1997 torinolaisen Einaudin kustantamana. Barilainen Laterza-kustantamo taas käynnisti vuonna 1969 De Felicen fasismia käsittelevien tekstien julkaisemisen teoksella *Le interpretazioni del fascismo*.
- 18 De Felice 1961, useita tarkistettuja ja laajennettuja painoksia.
- 19 Bidussa 1994; Fogu 2006, 169–171.
- 20 Judt 2000, 295.
- 21 Focardi 2020, 37–38.
- 22 Renzo De Felicen lisäksi ks. esim. Galli della Loggia 1998.
- 23 Del Boca 2004.
- 24 Pavone 1991/2003.
- 25 Pavonen tulkinnan on haastanut esimerkiksi Gianni Oliva, joka on korostanut italialaisten enemmistöä sisällissodan ja Vastarinnan passiivisina tarkkailijoina tai sivustakatsojina. Ks. Oliva 2004.
- 26 Woller 1997.
- 27 Partito d’Azionien historiasta ja poliittisesta merkityksestä ks. kuitenkin De Luna 1997 ja Savino 2010.
- 28 Horn 2020.
- 29 Yerushalmi 1990, 9–26; Focardi 2020, 7–10.
- 30 Ks. esim. Dondi 1999, 144–160.
- 31 Gallerano 1999; Focardi 2020, IX–X.
- 32 Dogliani 1999; Focardi 2020, 11.
- 33 Focardi 2020, 11–12; vrt. Pavone 1991/2003.
- 34 La Rovere 2008; La Rovere 2012, 97–110; myös Dondi 1999.
- 35 Ks. esim. Gentile 2002.

- 36 Cenci, 1999; Focardi 2020, 23.
- 37 Matulli 2018, 173–200; De Nicolò 2017, 47–49.
- 38 Franzinelli 2016.
- 39 Matulli 2018, 225–254; De Nicolò 2017, 49–51; La Rovere 2012; Höbel 2017; vrt. Zan-
grandi 1962 ja Rusconi 1995.
- 40 Cooke 2011, 21–23.
- 41 De Gasperi 2018; Poggiolini 2002, 221–243; De Nicolò 2017, 52–55; Focardi 2005,
33–36; Cooke 2011, 61–62.
- 42 Grandi 2003; De Nicolò 2017, 58–60.
- 43 Ignazi 1989, 129–142.
- 44 Negri 2015; Rossanda 2005; De Nicolò 2017, 61; Cooke 2011, 110–112.
- 45 Ks. erinomainen aikalaiskuvaus ajan hengestä ja vasemmiston vainosta Bocca
1980.
- 46 De Nicolò 2017, 61.
- 47 Ginsborg 1989, 507–520; De Nicolò 2017, 63; Cooke 2011, 119, 127–132.
- 48 Flores 2020; Poggiolini 2002; De Nicolò 2017, 64–65.
- 49 Traverso 2019, 3–8.
- 50 Ignazi 1989; Staderini 2017, 86–89.
- 51 Staderini 2017, 85, 97.
- 52 Greppi 2020, xi–xii.
- 53 Staderini 2017, 97–98.
- 54 La Rovere 2008, 97–110; Traverso 2019, 4–7.
- 55 Gervasoni 2017, 69–70.
- 56 Focardi 2020, 206.
- 57 Gervasoni 2017, 70–74.
- 58 Gervasoni 2017, 74–77.
- 59 Galli della Loggia 1996; De Felice 1969/2005 ja 1975/2001.
- 60 Luzzatto 2004, 11–13; Focardi 2020, 209.
- 61 Focardi 2020, 210–211.
- 62 Ks. esim. Pupo 2005.
- 63 Ks. esim. *Vademecum per il Giorno del ricordo, Istituto regionale per la storia della
Resistenza e dell'età contemporanea nel Friuli Venezia-Giulia*, [https://www.irsml.
eu/vademecum_giorno_ricordo/Vademecum_10_febbraio_IrsrecFVG_2019.pdf](https://www.irsml.eu/vademecum_giorno_ricordo/Vademecum_10_febbraio_IrsrecFVG_2019.pdf).
- 64 Focardi 2020, 214; Pirjevec 2009, 197–230.
- 65 Focardi 2020, 220–221.
- 66 Focardi 2020, 225–228.
- 67 Focardi 2020, 333–335; Gobetti 2020, ix–xi.
- 68 Luzzatto 2004, 23.
- 69 Rusconi 1995.
- 70 Gervasoni 2017, 81.
- 71 Focardi 2020, 336.
- 72 De Luna 2011.
- 73 Traverso 2016.
- 74 Lim 2014.

Kirjallisuus

- Assmann, Aleida. "Transformations between History and Memory." *Social Research* 75, no. 2 (Spring 2008): 49–72..
- Ballinger, Pamela. *History in Exile. Memory and Identity at the Borders of the Balkans*. Princeton and Oxford: Princeton University Press, 2003.
- Bidussa, Davide. *Il mito del bravo italiano*. Milano: il Saggiatore, 1994.
- Bocca, Giorgio. *Il caso 7 aprile. Toni Negri e la grande inquisizione*. Milano: Feltrinelli, 1980.
- Capogreco, Carlo Spartaco, *I campi del duce. L'internamento civile nell'Italia fascista (1940-1943)*. Torino: Einaudi, 2004.
- Cenci, Cristina. "Rituale e memoria: le celebrazioni del 25 aprile." In *Le memorie della Repubblica*, a cura di Laura Paggi. Firenze: La Nuova Italia, 1999.
- Cooke, Philip. *The Legacy of Italian Resistance*. New York: Palgrave Macmillan, 2011.
- De Felice, Renzo. *Storia degli ebrei italiani sotto il fascismo*. Milano: Einaudi, 1961.
- De Felice, Renzo. *Le interpretazioni del fascismo*. Roma-Bari: Laterza, 1969/2005.
- De Felice, Renzo. *Intervista sul fascismo*. Roma-Bari: Laterza, 1975/2001.
- De Gasperi, Alcide. "Il movimento operaio e l'Europa." In *Alcide De Gasperi, Quando la politica credeva nell'Europa a e nella democrazia*, a cura di Giuseppe Matulli, 173–200. Firenze: Edizioni Clichy, 2018.
- De Luna, Giovanni. *La Repubblica del dolore. Le memorie di un'Italia divisa*. Milano: Feltrinelli, 2011.
- De Luna, Giovanni. *Storia del Partito d'Azione 1942–1947*. Roma: Editori Riuniti, 1997.
- Del Boca, Angelo. *Italiani brava gente? Un mito duro a morire*. Vicenza: Neri Bozza Editore, 2004.
- De Nicolò, Marco. I partiti politici, il 25 aprile e la Resistenza. La prima fase della Repubblica. In *Il 25 aprile dopo il 25 aprile. Istituzioni, politica, cultura*, a cura di Paolo Carusi e Marco De Nicolò, 35–66. Roma: Viella, 2017.
- Dogliani, Patrizia. "Constructing Memory and Anti-Memory: the Monumental Representation of Fascism and its Denial in Republican Italy." In *Italian Fascism. History, Memory and Representation*, edited by R.J.B. Bosworth & Patrizia Dogliani, 11–30. London: Macmillan, 1999.
- Dondi, Mirco. "The Fascist Mentality after Fascism." In *Italian Fascism. History, Memory and Representation*, edited by R.J.B. Bosworth & Patrizia Dogliani, 144–160. London: Macmillan, 1999.
- Flores, Marcello. *Cattiva memoria. Perché è difficile fare i conti con la storia*. Bologna: il Mulino, 2020.
- Focardi, Filippo. *La guerra della memoria. La Resistenza nel dibattito politico italiano dal 1945 a oggi*. Roma-Bari : Laterza, 2005.
- Focardi, Filippo. *Il cattivo tedesco e il bravo italiano. La rimozione delle colpe della seconda guerra mondiale*. Roma-Bari: Laterza, 2013.
- Focardi, Filippo. *Nel cantiere della memoria. Fascismo, Resistenza, Shoah, Foibe*. Roma: Viella, 2020.
- Fogu, Claudio. "Italiani brava gente. The Legacy of Fascist Historical Culture on Italian Politics of Memory." In *The Politics of Memory in Postwar Europe*, edited by Richard

- Ned Lebow, Wulf Kansteiner & Claudio Fogu, 147–176. Durham-London: Duke University Press, 2006. <https://doi.org/10.1515/9780822388333-006>.
- Forlenza, Rosario. "Sacrificial Memory and Political Legitimacy in Postwar Italy." *History & Memory* 24, no. 2 (2012): 73–116, <https://doi.org/10.2979/histmemo.24.2.73>.
- Franzinelli, Mimmo. *L'ammnistia Togliatti 1946. Colpo di spugna sui crimini fascisti*. Milano: Feltrinelli, 2016.
- Gallerano, Nicola, a cura di. *La Resistenza tra storia e memoria*. Milano: Mursia 1999.
- Galli della Loggia, Ernesto. *La morte della patria. La crisi dell'idea di nazione tra Resistenza, antifascismo e Repubblica*. Roma-Bari: Laterza, 1996.
- Gentile, Emilio. *Fascismo. Storia e interpretazione*. Roma-Bari: Laterza, 2002.
- Gervasoni, Marco. "Il 25 aprile nella Seconda Repubblica." In *Il 25 aprile dopo il 25 aprile. Istituzioni, politica, cultura*, a cura di Paolo Carusi & Marco De Nicolò. Roma: Viella 2017.
- Ginsborg, Paul. *Storia d'Italia dall dopoguerra a oggi. Società e politica 1943–1988*. Torino: Einaudi, 1989.
- Gobetti, Eric. *E allora le foibe? Fact Checking: la Storia all prova dei fatti*. Roma-Bari: Laterza, 2020.
- Grandi, Aldo. *La generazione degli anni perduti. Storie di Potere Operaio*. Torino: Einaudi, 2003.
- Greppi, Carlo. *L'antifascismo non serve più a niente*. Fact Checking: la Storia alla prova dei fatti. Roma-Bari: Laterza, 2020.
- Halbwachs, Maurice. *Les Cadres sociaux de la mémoire, 1925*, édité par Gérard Namer. Paris: Albin Michel, 1997.
- Höbel, Alexander, a cura di, *Togliatti e la democrazia italiana*. Roma: Editori Riuniti, 2017.
- Horn, Gerd-Rainer. *The Moment of Liberation in Western Europe. Power Struggles and Rebellions, 1943–1948*. Oxford: Oxford University Press, 2020.
- Ignazi, Piero. *Il polo escluso*. Bologna: il Mulino, 1989.
- Judt, Tony. "The Past is another country: Myth and Memory in Postwar Europe." In *The Politics of Retribution in Europe. World War II and its Aftermath*, edited by István Deák, Jan T. Gross & Tony Judt, 293–324. Princeton: Princeton University Press, 2000.
- Kersevan, Alessandra. *Lager italiani. Pulizia etnica e campi di concentramento fascisti per civili jugoslavi 1941–43*. Roma: Nutrimenti, 2008.
- La Rovere, Luca. *L'eredità del fascismo. Gli intellettuali, i giovani e la transizione al postfascismo 1943-1948*. Torino: Bollati Boringhieri, 2008.
- La Rovere, Luca. "Gli intellettuali italiani e il problema delle generazioni nella transizione al postfascismo." *Laboratoire Italien* no. 12, 2012. <https://doi.org/10.4000/laboratoireitalien.641>.
- Lim, Jie-Hyun. "Victimhood Nationalism in the Memory of Mass Dictatorship." In *Mass Dictatorship and Memory as Ever Present Past*, edited by Jie-Hyun Lim, Barbara Walker & Peter Lambert, 36–61. New York: Palgrave Macmillan, 2014.
- Luzzatto, Sergio. *La crisi dell'antifascismo*. Torino: Einaudi, 2004.
- Matulli, Giuseppe. *Alcide De Gasperi. Quando la politica credeva nell'Europa e nella democrazia*. Firenze: Edizioni Clichy, 2018.
- Negri, Toni. *Storia di un comunista*. Milano: Adriano Salani Editore, 2015.
- Nora, Pierre, édité par. *Les lieux de mémoire*. Paris: Gallimard, 1984–92.

- Oliva, Gianni. *Le tre Italie del 1943. Chi ha veramente combattuto la guerra civile*. Milano: Mondadori, 2004.
- Pavone, Claudio. *Una guerra civile. Saggio storico sulla moralità nella Resistenza*. Torino: Bollati Boringhieri, 1991/2003.
- Pirjevec, Jože. *Foibe. Una storia d'Italia*. Torino: Einaudi, 2009.
- Poggiolini, Ilaria. "Translating memories of war and co-belligerency into politics: the Italian post-war experience." In *Memory & Power in Post-War Europe. Studies in the Presence of the Past*, edited by Jan-Werner Müller, 221–243. Cambridge: Cambridge University Press, 2002.
- Pupo, Raoul. *Fiume città di passione*. Roma-Bari: Laterza, 2018.
- Pupo, Raoul. *Il lungo esodo. Istria: le persecuzioni, le foibe, l'esilio*. Milano: Rizzoli, 2005.
- Rossanda, Rossana. *La ragazza del secolo scorso*. Torino: Einaudi, 2005.
- Rusconi, Gian Enrico. *Resistenza e postfascismo*. Bologna: il Mulino, 1995.
- Savino, Elena. *La diaspora azionista. Dalla Resistenza alla nascita del Partito radicale*. Milano: Franco Angeli, 2010.
- Staderini, Alessandra. "Il 25 aprile dei postfascisti: 'la più stupida, assurda e drammatica e orribile data della vita italiana.'" In *Il 25 aprile dopo il 25 aprile. Istituzioni, politica, cultura*, a cura di Paolo Carusi & Marco De Nicolò. Roma: Viella, 2017.
- Todorov, Tzvetan. *Les abus de la mémoire*. Paris: Arléa 1998.
- Traverso, Enzo. *The End of Jewish Modernity*. London: Pluto Books, 2016.
- Traverso, Enzo. *The New Faces of Fascism. Populism and the Far Right*. London: Verso, 2019.
- Ward, David. *Antifascisms. Cultural Politics in Italy, 1943–46*. London: Associated University Presses, 1996.
- Wieviorka, Anette. *L'Ère du témoin*. Paris: Plon, 1998.
- Yerushalmi, Yosef Hayim. "Riflessioni sull'oblio." In *Usi dell'oblio*, a cura di Yosef Hayim Yerushalmi, Nicole Loraux, Hans Mommsen, Jean-Claude Milner & Gianni Vattimo, 9–26. Parma: Pratiche Editrice, 1990.
- Zangrandi, Ruggero. *Il lungo viaggio attraverso il fascismo. Contributo alla storia di una generazione*. Milano: Feltrinelli, 1962.

Menneisyyden ja nykyisyyden käsitteellinen ja kokemuksellinen yhteys: kulttuuriperintö lähihistorian tutkimuskohteena ja työkaluna

Abstrakti

Kulttuuriperintö (heritage) on eräs myöhäismoderneille länsimaisille yhteiskunnille leimallisista kulttuurisista, sosiaalisista ja taloudellisista ilmiöistä. Nyky-Eurooppaa onkin kuvattu muistin ja kulttuuriperinnön maanosaksi. Artikkelitarkastelee kulttuuriperintöä sekä historiantutkimuksen kohteena että näkökulmana ja analyttisenä käsitteenä, jota lähihistoriaa tutkiva voi käyttää aineistonsa analyysissä. Artikkelit osoittaa, että kulttuuriperinnön käsitteellä on paljon annettavaa historiapolitiikan, historiakulttuurin sekä kulttuurisen muistin tutkimukselle, ja näiden näkökulmien kautta lähihistorialle. Kulttuuriperintö toimii järjestävänä käsitteenä erilaisille tavoille ja tarinoille, joilla menneisyyttä koskevia tulkintoja yhteiskunnassa tuotetaan, ja joiden kautta sosiaalinen muisti toimii. Historiapoliitiikan tapaan kulttuuriperintö tekee näkyväksi myös yhteiskunnassa tapahtuvan muistamisen ja unohtamisen poliittisen ja tietoisien käytön. Se voidaankin ymmärtää oman aikansa konteksteista käsin määrittyvinä suhteina menneisyyden objekteihin, tiloihin ja käytäntöihin.

Käsite 'kulttuuriperintö' (*heritage*) yhdistyy arki ajattelussamme helpposti viranomaisnäkökulmaan suojelusta. Kun kulttuuriperintökäsitteen käyttö alkoi lisääntyä 1960-luvun lopulta lähtien, tämä tapahtui pitkälti kansainvälisen asiantuntijaorganisaation, Unescon aloitteesta. Järjestön valmistellessa maailmanperintösopimusta (1972) kulttuuriperinnöksi alettiin kutsua menneisyydestä muistuttavia materiaalisia jälkiä, monumentteja, rakennuksia sekä rakennusten ryhmiä.¹ Osaksi kansallisen tason viranomaisten käsitevalikoimaa 'kulttuuriperintö' levisi vasta 1990-luvulla, myös Suomessa.² Käsite myös laajeni kattamaan esimerkiksi yhä suurempia ympäristökokonaisuuksia, nuorempaa rakennuskantaa sekä erilaisia aineettoman perinnön ulottuvuuksia.³ Tänäpäin kulttuuriperintö ymmärretään hyvin

moninaisena joukkona menneisyyden aineellisia ja aineettomia jälkiä, joita tietty ryhmä haluaa vaalia nykypäivästä käsin.

Angloamerikkalaisessa keskustelussa *heritage* sai 1980-luvulta lähtien myös toisen merkityksen monitieteisen kriittisen kulttuuriperinnöntutkimuksen (*critical heritage studies*) käsitteenä. Tälle näkökulmalle on ollut keskeistä ymmärtää kulttuuriperintö, ei niinkään pysyvänä ja suojeltavana resurssina, vaan aktiivisena sosiaalisena ja kulttuurisena muistamisen ja unohtamisen prosessina, jossa luodaan ja välitetään merkityksiä. Tällöin kulttuuriperintö nähdään oman aikansa sosiaalisista, kulttuurisista, poliittisista ja taloudellisista konteksteista käsin määrittävinä suhteina menneisyyden objekteihin, tiloihin ja käytäntöihin.⁴ Aineellisen ja aineettoman kulttuuriperinnön erottaminen on nähty merkityksellisenä hallinnossa ja osin myös tieteiden välisessä keskustelussa, mutta näitä kahta ei ole mahdollista erottaa toisistaan. Aineellisella kulttuuriperinnöllä arvoineen ja merkityksineen on aina aineeton ulottuvuus ja aineettominkin kulttuuriperintö tapahtuu aina suhteessa materiaaliseen maailmaamme. Kulttuuriperintöä tuotetaan ihmisten ja materiaalisen vuorovaikutuksessa kulloisessakin nykypäivässä. Keskustelut kulttuuriperinnöstä liittyvät myös yhteiskunnassa ja aikaisemmissa historianarratiiveissa marginalisoitujen ryhmien kamppailuihin. Kulttuuriperintö on monesti ristiriitainen resurssi, jonka määrittelyssä ja hallinnassa on kysymys identiteettipolitiikasta.

Menneisyyden läsnäolo nykypäivässä on eräs keskeinen lähihistorian tutkimuskohde. Kun historiantutkijat tarkastelevat menneisyyttä nykyisyydessä, he yleensä kirjoittavat historian käytöstä, historiakulttuurista, historiapolitiikasta tai menneisyydenhallinnasta.⁵ Yhä useammat historiantutkijat ovat kiinnostuneita kollektiivisesta, sosiaalisesta ja kulttuurisesta muistista, vaikkakin kulttuurisen muistitutkimuksen laajalla kentällä historiantutkimusta näkyvämpiä tieteenaloja ovat olleet esimerkiksi sosiologia, kulttuurintutkimus ja kulttuurinen maantiede.⁶ Vielä melko harvoin historiantutkijat ovat yhdistäneet historiantutkimuksen ja kulttuuriperinnön tutkimuksen näkökulmat systemaattisella tavalla tutkimuksessaan.

Tässä artikkelissa tarkastelen tekemieni tutkimusten kautta kulttuuriperintöä historiantutkimuksen kohteena ja näkökulmana sekä analyttisenä käsitteenä, jota lähihistoriaa tutkiva voi käyttää menetelmällisesti aineistonsa analyysissa. Kulttuuriperintö ja sen käsitteelliset tarkennukset, kuten 'kansallinen kulttuuriperintö', voidaan ymmärtää myös tutkimuksen keskeisiä valintoja jäsentävinä 'mikroteorioina'.⁷ Artikkelillani pyrin osoittamaan,

että kulttuuriperinnön käsitteellä on paljon annettavaa historiapolitiikan, historiakulttuurin sekä historian tutkimuksen piirissä tehtävälle kulttuuriselle muistitutkimukselle, ja näiden näkökulmien kautta lähihistorialle. Käsite on erityisen käyttökelpoinen tutkittaessa sitä, millä eri tavoin menneisyys ja muistaminen kiinnittyvät materiaaliseen maailmaamme, ja miten menneisyys muistamisen, tiedon, kielen, paikan, materian ja tunteiden/affektien vuorovaikutuksellisen prosessina on osa kokemustamme kulloissakin nykyisyydessä. Kiinnityn artikkelillani täten myös viimeaikaiseen kokemuksen historian tutkimukseen.⁸

Sekä kulttuuriperinnössä että muistissa on keskeisesti kysymys nykypäivästä käsin määritellystä suhteesta menneisyyteen sekä muistamisen ja unohtamisen prosesseista. Tärkeä ja tämän artikkelin kannalta keskeinen yhdistävä tekijä on lisäksi molempien kiinteä yhteys materiaalisuuteen ja tilallisuuteen. Kulttuurinen muisti toimii usein aineellisen kulttuurin, kuten tekstien, kuvien, esineiden, rakennusten ja monumenttien välityksellä. Institutionaalisisella tasolla tunnustetun virallisen kulttuuriperinnön tavoin se pyrkii olemaan pitkäkestoinen ilmiö.⁹ Muistellessaan mennyttä yksilöt kiinnittävät muistonsa heille merkityksellisiin esineisiin ja paikkoihin. Materiaalisuus on läsnä muistelukerronnassa monella tapaa: muistelijat esimerkiksi käyttävät esineitä ja paikkoja todistamaan tapahtumista (mitä, missä, milloin), jäsentämään kertomuksiaan ja tulkintakehyksiään, tai rakentaessaan tunnesiteitä suhteessa menneisyyteen.¹⁰

Yksilötason muistelu ja kokemus kiinnittyvät monin säikein yhteisölliseen ja yhteiskunnalliseen, ja nämä kaksi ovat jatkuvassa vuorovaikutuksessa.¹¹ Myös yhteisöt ovat kautta historian kiinnittäneet muistiaan materiaan ja fyysisiin paikkoihin¹² – tämä on kulttuuriperinnön ydinajatus. Materiaalisuus, käsin kosketeltava yhteys menneisyyteen, konkretisoi ja tiivistää sosiaalista muistia. Tästä ilmiselvä esimerkki ovat tietoisesti pystytetyt muistomerkit, mutta oikeastaan koko rakennettua ympäristöämme on mahdollista tarkastella jatkumona muistamisen ja unohtamisen tekoja: jotkut rakennukset ovat joskus hyvin monimutkaistenkin poliittisten, taloudellisten ja kulttuuristen kehityskulkujen seurauksena säilyneet, kun taas toiset on purettu. Sosiologi Jennifer Jordan on tutkinut kansallissosialismin ajan hirmutekojen ja vastarinnan muistamista muurin murtumisen jälkeisessä Berliinissä. Hän osoittaa, kuinka urbaanin muistamisen maiseman (*urban memorial landscape*) valikoitumisen ja vakiintumisen taustalla vaikuttavat monet toistensa kanssa limittyneet tekijät aktiivisista ”muistin aloitteentekijöistä” (*memorial*

entrepreneurs) muistelukäytön yhteensopivuuteen alueen muun käytön ja maanomistuksen kanssa.¹³

Yhtäältä materia muistuttaa läsnäolollaan ja tekee hankalammaksi unohtaa. Materiaalisia objekteja on mahdollista kerätä ja vaalia, ja esineillä ja paikoilla on voima säilyttää, tuottaa ja palauttaa mieliin muistoja. Usein viitattu esimerkki ovat holokaustista hyvin konkreettisesti ja osana arkipäiväisiä kaupunkiympäristöjä muistuttavat kompastuskivet (*Stolpersteine*). Toisaalta on syytä muistaa, että materiaankin avulla voidaan välittää vääristyneitä historian tulkintoja – saatamme intuitiivisesti päätellä, että jos joku on 'hakattu kiveen', sen täytyy olla totta. Näin myös unohtamisen mekanismit saavat

Kuva 1. Saksalaisen taiteilijan Gunter Demnigin (s. 1947) vuonna 1992 käynnistämän *Stolpersteine*-projektin tarkoituksena on muistaa natsien vainojen uhreja niissä paikoissa, joissa he elivät viimeisen kerran vapaana. Nykyään "kompastuskiviä" on yli 75 000 ja 24 Euroopan maassa. Kuvan kivet sijaitsevat Wertheimissa. Lähde: Christian Michelides, Wikimedia Commons.

vahvistusta yhteydestä materiaan. Materiaalisten jälkien puuttuminen osaltaan edesauttaa menneisyyden tapahtumien tai ilmiöiden unohtamista niin yksilön kuin laajemman ryhmän tasolla. Samalla tavalla kuin materiaalisia objekteja on mahdollista vaalia, niitä on mahdollista tietoisesti hävittää, tai ne katoavat osana ajan kulkua.

Yhteiskunnallinen kulttuuriperintö

Nykyään kulttuuriperintö on kaikkialla länsimaisissa yhteiskunnissamme. Sharon MacDonald kuvaa nykypäivän Eurooppaa muistin ja kulttuuriperinnön maanosaksi: yhä useampi eurooppalainen joko asuu, työskentelee tai vieraillee muistamisen paikoilla.¹⁴ Historiantutkimuksen näkökulmasta on kuitenkin tärkeää korostaa, että vaikka kulttuuriperintö on osaltaan modernin jälkeisen aikamme taloudellisten ja sosiaalisten kehityskulkujen tuote, se on myös historiallinen ilmiö.¹⁵ Esimerkiksi Astrid Swenson on osoittanut vakuuttavasti, kuinka nationalististen liikehdinnän piirissä 1800-luvun lopulla kehystetyt 'kansalliset kulttuuriperinnöt' niin Isossa-Britanniassa, Ranskassa kuin Saksassakin olivat osaltaan seurausta yllirajaisesta yhteistyöstä sekä käsitteellisestä ja käytännöllisestä lainaamisesta asiantuntijoiden kesken puolin ja toisin.¹⁶ Vaikka aikalaiset 1800-luvun lopulla tai 1900-luvun alussa eivät puhuneet kulttuuriperinnöstä nykypäivän termein, he olivat kiinnostuneita pitkälti samasta ilmiöstä. Kulttuuriperinnön historiallisten mekanismien (kuka, kenelle, miten, miksi) tarkastelu voi osaltaan auttaa ymmärtämään sen nykypäivän käyttöä.

Historiantutkimuksen näkökulmasta 1960- ja 1970-lukujen taite näyttäytyy myös merkittävänä ajanjaksona kulttuuriperinnön historiassa. Tuolloin maailmansotien aikana artikuloitu ja sodanjälkeisen modernistisen kaupunkisuunnittelun kontekstissa kiihtynyt huoli rakennetun ympäristön kohtalosta kypsyi laajamittaiseksi yhteiskunnalliseksi liikehdinnäksi kulttuuriperinnön puolesta, joka puolestaan kansainvälisesti tiivistyi maailmanperintösopimuksen valmistelussa. 'Muistibuumin' (*memory boom*) rinnalla tutkijat ovat käyttäneet esimerkiksi sellaisia ilmaisuja kuten 'kulttuuriperintöbuumi' (*heritage boom*) tai 'kulttuuriperintömania' (*heritage mania*) kuvaamaan länsimaisissa yhteiskunnissa 1960- ja etenkin 1970-luvulta lähtien lisääntyntä mielenkiintoa – joidenkin kirjoittajien mukaan jopa pakkomiellettä – kulttuuriperintöä kohtaan. Kulttuuriperintöbuumi kiinnittyi useisiin sa-

manaikaisiin yhteiskunnallisiin kehityskulkuihin: optimismin hiipumiseen suhteessa modernin projektiin ja jatkuvan edistyksen ja talouskasvun ajatukseen (ml. moderni kaupunkisuunnittelu); deindustrialisaatioon ja siihen kytkeytyneeseen kaupunkien ja alueiden tarpeeseen uudistua ja käyttää kulttuuriperintöä taloudellisena resurssina teollisen tuotannon tai muiden perinteisten elinkeinojen väistyessä; lisääntyneeseen vapaa-aikaan ja sen myötä kasvaneeseen kansainväliseen matkailuun, jolle kulttuuriperintö on ollut keskeinen resurssi; ympäristöliikkeen ja muiden yhteiskunnallisten liikkeiden nousuun; erilaisten menneisyyttä alhaalta-ylöspäin tarkastelevien näkökulmien vakiintumiseen historian tutkimuksen piirissä ja suhteessa menneisyyden materiaaliin jälkiin; sekä myöhemmin kylmän sodan jälkeisessä tilanteessa korostuneeseen identiteettipolitiikkaan.¹⁷

1980-luvulla etenkin Isossa-Britanniassa tutkijat alkoivat esittää kritiikkiä kulttuuriperintöilmiötä kohtaan. Vuonna 1983 julkaistussa tunnetussa johdantoartikkelissaan kirjassa *Invention of Tradition* historian tutkija Eric Hobsbawm toi esille, kuinka monet vanhoilta ja vakiintuneilta vaikuttaneet kansalliset traditiot olivat itse asiassa suhteellisen nuoria ja 'keksittyjä' ja näin ollen kytkeytyivät 1800-luvun nationalismiin.¹⁸ Toiset kirjoittajat puolestaan keskittyivät arvostelemaan Ison-Britannian muutosta 'kulttuuriperintöyhteiskunnaksi' (*heritage society*). Sosiologi-historioitsija Patrick Wrightin vuonna 1985 ilmestyneen kirjan *On Living in an Old Country* otsikko on kuvaava. Kirjassa hän tarkasteli aikakautensa materiaan kohdistunutta säilytysintoa arkipäiväisestä elämästä vieraana ja vieraannuttavana voimana: "as though I had stumbled inadvertently into some sort of anthropological museum".¹⁹ Samoilla linjoilla oli myös maantieteilijä David Lowenthal kirjassaan *Past is a Foreign Country*.²⁰ Kenties äänekkäin kriitikoista oli historian tutkija Robert Hewison, joka kuvasi menneisyyttä kohtaan kohdistuvaa viehätystä oireeksi taaksepäin katsovasta nostalgiaista ja menetetyistä luottamuksesta tulevaisuutta kohtaan. Hänen mukaansa 1970- ja 1980-lukujen taloudellinen alamäki oli saanut brittiläisen keskiluokan etsimään nostalgisesti parempaa aikaa maan teollisesta menneisyydestä. Hewison väitti, että teollisten hyödykkeiden sijaan Britanniasta oli tullut kulttuuriperintöä tuottava kansakunta.²¹ Sittemmin tutkimuksessa esimerkiksi kulttuuriperintöön liittyvää nostalgiaa on käsitelty paljon moniulotteisempänä tunteena kuin pelkästään taantumuksellisena ja konservatiivisena reaktiona.²²

Varhaiset kriittiset kirjoittajat korostivat historian ja kulttuuriperinnön vastakkaisuutta. Historia oli heille menneisyyden punnittua tutkimusta, kun

taas kulttuuriperintö näyttäytyi historian hyväksikäyttönä ja vääristelynä.²³ Sittemmin on alettu kiinnittää enemmän huomiota myös historian tutkimuksen tulkinnallisuuteen sekä sen kytköksiin nykypäivään. Samalla on havaittu kulttuuriperinnön moniulotteisuus. 1980-luvun kirjoitusten perintönä kulttuuriperinnön tutkimukseen jäivät etuliite 'kriittinen' sekä ymmärrys kulttuuriperinnöstä syvästi yhteiskunnallisena ilmiönä. Tältä pohjalta ovat nousseet kulttuuriperinnön tutkimukselle yhä tärkeät teemat, kuten kulttuuriperinnön erilaiset hegemoniset representaatiot yhteiskunnassa, kulttuuriperintötyön läheinen suhde identiteetteihin ja valtaan tai kulttuuriperintöön kuuluva valinta, sisällyttäminen ja ulossulkeminen.

Diskursiivinen kulttuuriperintö

1990-luvun lopulla ja 2000-luvun alussa kriittisen kulttuuriperinnön tutkimuksen piirissä alkoi korostua näkemys kulttuuriperinnön diskursiivisuudesta. Tätä tutkimuksen suuntaa voidaan pitää osin vastareaktionä sille, että kulttuuriperinnön kentällä työskennelleet asiantuntijat kiinnittivät vielä tuolloin huomiota voittopuolisesti perinteisiin taidehistoriallisiin ja rakennustaiteellisiin arvoihin sekä materian alkuperäisyyden kysymyksiin. Kriittisestä diskurssianalyysistä vaikutteita ottaneet tutkijat ovat pyrkineet tekemään näkyväksi sen, kuinka kulttuuriperinnön esityksillä – sillä, miten kulttuuriperinnöstä kirjoitetaan ja puhutaan – tuotetaan tiettyä näkemystä kulttuuriperinnöstä yhteiskunnallisena todellisuutena.²⁴ Kuten monilla muilla yhteiskunnan alueilla, myös kulttuuriperinnön diskursiivisuuteen liittyy keskeisesti kysymys vallasta.²⁵ 'Kulttuuriperintöpuheen' avulla voidaan toisintaa ja toki myös haastaa yhteiskunnallisia valtasuhteita, joita ovat esimerkiksi eri sosiaaliluokkien ja etnisten ryhmien väliset suhteet tai asiantuntijoiden ja maallikoiden väliset suhteet. Tutkijat eivät ole olleet kiinnostuneita puheesta vain puheen takia. Se, millä eri tavoin kulttuuriperintö esitetään, osaltaan ohjaa kulttuuriperintöön liittyviä jokapäiväisiä valintoja ja käytäntöjä siitä, mitä säilytetään ja vaalitaan, miten ja ketä varten.

Yhteensä 194 valtion ratifioiman Unescon maailmanperintösopimuksen (1972) kantava ajatus on, että on olemassa yleismaailmallisesti erityisen merkittävää kulttuuri- ja luonnonperintöä, joka kansainvälisen yhteisön tulee yhdessä tunnistaa ja nimetä ja jota sen tulee suojella ihmiskunnan yhteisenä varantona. Tavoite on kannatettava ja monet kulttuuriperinnön paikat

ovat hyötyneet maailmanperintöluetteloon liittymiseen mukanaan tuomasta vahvemmasta suojelustatuksesta. Suojelukäytäntöjen kehityksen tarkastelun sijaan väitöskirjassani ja myöhemmin monografiassani *Valuing World Heritage Cities* keskeisenä analyysinä jäsentävänä välineenä oli ymmärrys kulttuuriperinnön diskursiivisesta luonteesta. Tutkimuksessani analysoin kaupunkien kulttuuriperinnön arvottamista yhtäältä Unescon maailmanperintöä koskevissa kansainvälisissä ja ylikansallisissa asiantuntijadiskursseissa 1960-luvulta nykypäivään, ja toisaalta osana yli sata vuotta kestänyttä paikallista kulttuuriperintöprosessia, tapausesimerkkinä Vanha Rauma. Käyttämäni lähdeaineisto oli moninainen. Kansainvälisen tason analyysissa tärkein aineistoryhmä oli ICOMOSin laatimat kohdearviot valtioiden maailmanperintöluetteloon nimittämistä historiallisista kaupungeista.²⁶

Kriittisen diskurssianalyysin näkökulma ohjasi minua kysymään muun muassa, kuka tai ketkä olivat maailmanperintökaupunkeja käsittelevien tekstien oletettuja lukijoita, minkälaisia itsestään selviä oletuksia maailmanperintöä koskeviin teksteihin liittyi ja miten eri tekstit viittasivat toisiinsa intertekstuaalisesti. Lisäksi pohdin, kuinka yksittäiset tekstit osana laajempaa diskurssia pyrkivät vakuuttamaan lukijaansa siitä, mitä maailmanperintö on tai minkälaisia asioita maailmanperintökaupunkien kuvauksissa jätettiin sanomatta. Paikansin teksteistä hallitsevia, marginaalisia ja vakiintunutta asiantilaa haastavia diskursseja. Historiantutkijana olin erityisen kiinnostunut ajallisesta muutoksesta ja pysyvyydestä. Sovelsin tutkimuksessani myös tarkemmin rajattua käsitettä 'kulttuuriperinnön auktorisoitu diskurssi' (*authorized heritage discourse*), jolla käsitteen esitellyt australialainen arkeologi Laurajane Smith tarkoittaa länsimaissa 1800-luvun lopulta lähtien vakiintunutta kulttuuriperintöä koskevaa diskurssia. Tässä länsimaisessa diskursissa ja sen pohjalta vakiintuneissa suojelukäytännöissä ovat Smithin mukaan korostuneet ajatus kulttuuriperinnön pysyvästä ja monumentaalisesta luonteesta, tieteellinen asiantuntijuus, kansallisvaltiokeskeinen tulkintakehys sekä konsensusnäkökulma suhteessa menneisyyteen.²⁷ Maailmanperintösopimus kirjoitettiin 'kulttuuriperinnön auktorisoidun diskurssin' viitekehyksessä, ja sen toteutus on pitkälti ollut samaisen diskurssin ohjaamaa, mutta vakiintunutta asiantilaa on myös pyritty haastamaan sekä ulkoapäin että sisältäpäin.²⁸

Nostan tässä esille esimerkkinä suhtautumisen maailmanperintöä hoitaviin paikallisyhteisöihin. Pitkään paikallisyhteisöistä ei puhuttu maailmanperintökohteiden yhteydessä juuri lainkaan. Maailmanperinnön viralliset tekstit

ovat kautta linjan esittäneet kulttuuriperinnön sisäsyntyisesti arvokkaana ja ongelmattomana resurssina, jonka suhteen määrittelyvalta on asiantuntijoilla. Sittemmin yleisempien Unescon ja ICOMOSin ohjelmajulistusten tasolla alettiin korostaa paikallisyhteisöjä tärkeänä voimavarana maailmanperintökohteiden hoidossa. Kuitenkin kun luetaan läheltä ICOMOSin kirjoittamia arvioita koskien yksittäisten kaupunkikohteiden maailmanperintöarvoa, paikallisyhteisöjen asema ja toimijuus näyttävät rajattuina. Useimmissa tapauksissa paikallisyhteisöjen osallisuudella tarkoitetaan yhteisön jäsenten hyväksyntää ylhäältä päin tulevalle suojelulle tai tietoisuutta asiantuntijoiden osoittamista arkkitehtonisista ja historiallisista arvoista. Lisäksi asiantuntijajärjestöjen näkemys paikallisyhteisöistä pohjaa idealisoituun ymmärrykseen yhteisöstä yhtenäisenä, yksimielisenä ja muuttumattomana ryhmänä. Maailmanperinnön ajatukseen on istunut vaikeasti käsitys kulttuuriperintöön väistämättä kytkeytyvästä ristiriitaisuudesta ja monitulkintaisuudesta. Joskus hyvin pienilläkin kielenkäytön valinnoilla on merkitystä. Kun maailmanperintösopimuksen valtiotason osapuolet ovat ”asianosaisia” (parties), paikallisyhteisöjä kutsutaan ”yhteistyötahoiksi” (partners).²⁹

Kulttuuriperinnön diskursiivinen tai myös esimerkiksi narratiivinen näkökulma ei liity vain tekstien tulkintaan. Tekstien ohella visuaalisella kuvastolla on keskeinen rooli kulttuuriperintöön liittyvien merkitysten tuottamisessa.³⁰ Diskursiivisen näkökulman kannalta erityisen kiinnostavia ovat kuvien joukot, jotka muodostavat kuvastoja esityskontekstissaan sekä kunkin ajan yhteiskunnallisessa julkisuudessa. Kuvasto voidaan ymmärtää kielellisen diskurssin kaltaisena mahdollistavana ja rajoittavana rakennelmana, joka olemassaolollaan pyrkii rakentamaan jonkin yhteisön sosiaalista, kulttuurista ja tilallista todellisuutta.³¹ Edellä kuvattuun tutkimusesimerkkiin liittyen Unescon www-sivuilla esiintyvää kuvamateriaalia on mahdollista tarkastella auktorisoituna kuvallisena esityksenä maailmanperintöluetteloon valituista kohteista. Maailmanperintökaupungit kuvataan usein suurina ja monumentaalisisina, lintuperspektiivistä, kaukaa ihailen ja ilman ihmisiä. Niiden esitystapa tukee ja rakentaa edelleen kansallisen historiankirjoituksen ja kansainvälisen turismin vakiintuneita narratiiveja. Tutkija voi paikantaa kuvien suuresta joukosta toistuvia, hallitsevia ja marginaalisia teemoja ja diskursseja sekä kuvien ja tekstien välisiä viittauksia.³² Maailmanperinnön tapauksessa viralliset tekstit ja kuvat kertovat yhteistä tarinaa.

Postmodernismiin liittynyt teoreettinen keskustelu, johon kriittinen kulttuuriperinnön tutkimuskin on ollut vahvasti kiinnittynyt, on painottanut kult-

tuurista konstruktivismia, merkityksenantoa sekä historian diskursiivista ja kertomuksellista luonnetta. Vaikka tätä näkemystä on uusmateriaalisen käänteen ja esimerkiksi uuden kokemuksen historian myötä aiheellisesti haastettu, näen, että yhteiskunnassa erilaisten kulttuuriperinnön diskursiivien tunnistaminen ja analysoiminen on yhä tärkeää. Kielenkäyttö ja kielen sisältämät kulttuuriset merkitykset määrittävät kokemusrakennetta, joka syntyy jaettujen kokemusten myötä ja vaikuttaa uusien kokemusten muotoutumiseen.³³ Kulttuuriperinnön diskurssit myös kertovat osallisuudesta. Tutkimuksen tavoitteena tulee jatkossakin olla kulttuuriperintöön liittyvien hegemonisten taustaoletusten purkaminen ennen ja nyt. Jos ihmisten osallisuutta kulttuuriperintöön halutaan lisätä, tulee kertomuksia kulttuuriperinnöstä rakentaa sellaisiksi, joihin myös erilaiset vähemmistöryhmät saattavat kokea kuuluvansa.³⁴ Maailmanperinnön viitekehyksessä kysymys on kytkeytynyt erityisesti länsimaisten kulttuuriperintökäsitysten ylivaltaan suhteessa muun maailman vastaaviin, mutta se voidaan paikantaa myös vaikkapa työväestön tai sateenkaariyhteisön historiallisen kokemuksen näkymättömyyteen.

Eritasoiset ja joskus kiistanalaiset kulttuuriperinnön yhteisöt

Kollektiivista muistamista ja kulttuuriperintöä tarkasteltaessa keskeiseksi on muodostunut yhteisöjen näkökulma. Muistamisen tutkijat puhuvat muistiyhteisöistä (*Erinnerungskollektiv, memory community*), kulttuuriperinnön tutkijat puolestaan kulttuuriperintöyhteisöistä (*heritage community*) tai yhteisöllisestä kulttuuriperinnöstä (*community heritage*). Tunteiden historian tutkimuksen piirissä käytetään laajalti tunneyhteisön käsitettä ja viimeaikaisessa kokemuksen historian tutkimuksessa on nostettu esille kokemusyhteisön käsite.³⁵ Käsitteissä ja niiden kuvaamisissa yhteisöissä on helppo havaita yhtäläisyyksiä ja päällekkäisyyttä liittyen yhteisöjen muotoutumiseen suhteessa muistiin ja (tunne)kokemuksiin, vaikka toki erojakin on. Muisti- ja kulttuuriperintöyhteisöjä muodostuu erilaisten yhdistävien, menneisyyttä koskevien kokemusten ja resurssien ympärille. Kuuluminen muisti- tai kulttuuriperintöyhteisöön on vapaaehtoista niille, jotka jakavat yhteisön tuottamat menneisyystulkinnat, mutta yhteisöihin liittyy myös ulossulkevia piirteitä.³⁶ Kansakunta on ollut ja on yhä tärkeä kollektiiviseen muistiin ja kulttuuriperintöön liittyvä tulkinta- ja toimintakehys – tutkimuksen kentällä

aina metodologiseen nationalismiin saakka – mutta muisti- ja kulttuuriperintöyhteisöjä voi muodostua suhteessa monenlaisiin kollektiiveihin aina perheistä, suvuista ja paikallisyhteisöistä erilaisiin yhdistyksiin ja asiantuntijayhteisöihin.³⁷ Yhteisöjen rajat voivat olla tilanteellisia ja muuttuvia, kuten esimerkiksi folkloristi Anne Heimo on osoittanut sosiaalisen median ylijärjestelmien muistiyhteisöjen tapauksessa. Sosiaalinen media on mahdollistanut aiemmin perhepiirissä kulkeneiden muistojen julkisen käsittelyn.³⁸ Sosiaalisen median yhteisöjen tapaan myös Unescon ja Euroopan Unionin muistihankkeita on mahdollista lähestyä pyrkimyksinä rakentaa kulttuuriperinnölle ylikansallisia tulkintakehyksiä ja ylijärjestelmisiä yhteisöjä.

Yhteisöjen näkökulma tekee osaltaan näkyväksi sen, kuinka kulttuuriperintö ”tapahtuu” eri spatiaalisilla tasoilla sekä näiden tasojen keskinäisessä vuorovaikutuksessa. Joskus eri tasot täydentävät toisiaan, toisinaan ne taas ovat ristiriidassa keskenään. Koska kulttuuriperintö on sidoksissa arvoihin ja arvottamiseen ja koska siihen kiinnittyy ajatus omistajuudesta, siihen liittyy ristiriitaisuutta ja kiistanalaisuutta. Kulttuuriperinnön kiistanalaisuutta ja ulossulkevuutta tai niin kutsuttua vaikeata kulttuuriperintöä (*difficult heritage*) on tutkittu erilaisissa konteksteissa: usein ristiriitaisuudet ja vaikeudet kytkeytyvät lähihistorian kipupisteisiin, mikä osaltaan tekee kulttuuriperinnöstä lähihistorian kannalta tärkeän tutkimuskohteen.³⁹ Viime vuosina on tutkittu Suomen osalta esimerkiksi Lapin vaikeata kulttuuriperintöä. Lapin synkkä kulttuuriperintö -hankkeen tutkimuksissa on muun muassa tuotu esille, kuinka monilla ja erilaisilla tavoilla paikalliset asukkaat ovat vuorovaikutteisessa suhteessa Lapin toisen maailmansodan aikaisiin materiaaliin jälkeisiin: esimerkiksi vaalien, keräillen tai vältellen.⁴⁰ Tässä artikkelissa käsitellyn Unescon maailmanperintöluettelon tapauksessa kulttuuriperinnön kiistanalaisuus näyttäytyy moninaisina paikallisina kulttuuriperintöä koskevin konflikteina.⁴¹ Sen viitekehityksessä myöskään kansalliset ja jopa nationalistiset äänenpainot eivät ole olleet harvinaisia, vaikka maailmanperintöluettelo nimenomaan pyrkii luomaan vaihtoehdon kansalliseen kulttuuriperintöön usein kytkeytyvälle nationalismille. Tämä kansallisen korostus on ilmennyt esimerkiksi valtioiden kilpailuna maailmanperintöluettelon nimityksistä, kansallisen yhtenäisyyden ja lineaarisen kehityksen kertomusten kritiikittömänä korostuksena tai vähemmistökulttuurien sulkemisena kansallisten maailmanperintönimitysten ulkopuolelle.⁴²

Kansainvälisen tason toimijoiden tavoite tehdä maailmanperintöluettelosta globaali muistamisen rakennelma on tuonut mukanaan haasteita.

Näistä yksi on, että globaalin perinnön kertomuksista muovautuu helposti liian yleispäteviä niin kielenkäytön kuin sisällön tasolla. Tällöin historiaspesifisyys, paikallisuus sekä muistiin kytkeytyvät erityispiirteet häviävät näkyvistä ja muistaminen standardoituu ja samankaltaistuu.⁴³ Tutkimuksissani olen havainnut, kuinka maailmanperinnön merkityksenantoa on mielekästä käsitellä ylätasoin määrittelyjen ja arvottamisdiskurssien lisäksi osana paikallista kulttuuriperintöprosessia. Vanhan Rauman tapaustutkimus teki näkyväksi maailmanperintöarvoja koskevien paikallistason tulkintojen kietoutumisen yhteen Vanhaan Raumaan aikaisemmin liitettyjen paikallisten narratiivien, arvostusten, käytäntöjen sekä kulttuuriperintöyhteisöjen kanssa. Vanhan Rauman merkitystä on vuosikymmenten kuluessa rakennettu paitsi kulttuuriperintönä, myös kaupungin kaupallisena keskustana ja 'elävänä puukaupunkina'.⁴⁴ Pidemmän aikavälin historiallinen tarkastelu kiinnittää ajankohtaiset kulttuuriperintökeskustelut ja -kokemukset aikaan ja paikkaan. Esimerkki osoittaa, että Vanhan Rauman ympärille ei ollut muodostunut yhtä kulttuuriperintöyhteisöä, vaan useampia. Kokemus osallisuudesta kulttuuriperintöön syntyy yhteisesti jaetun historianarratiivin ohessa yhdessä tekemällä ja kulttuuriperintöä elämällä.

Moniulotteinen ja dialoginen kulttuuriperintö

Kulttuuriperinnön ymmärtäminen diskursiivisena ilmiönä ei tarkoita, että sitä tulisi tarkastella ainoastaan diskursseina tai narratiiveina. Useat tutkijat korostavat kulttuuriperinnön performatiivisuutta ja sitä, kuinka kulttuuriperinnön merkityksiä tuotetaan sosiaalisina esityksinä sekä ihmisten kokemuksellisessa vuorovaikutuksessa.⁴⁵ Kulttuuriperintö kiinnittyy erottamattomasti materiaaliseen maailmaan ja viime aikoina kriittisen kulttuuriperinnön tutkimuksen piirissä on jälleen alettu korostaa enemmän tätä yhteyttä. Kuten kulttuuriperinnön tutkija Rodney Harrison toteaa, "the various physical relationships that are part of our 'being in the world' are integral to understanding our relationships with the objects, places and practices of heritage".⁴⁶ Viimeaikaisessa tutkimuskeskustelussa kulttuuriperintö on mielletty yhä monitahoisemmaksi ilmiöksi, jonka tulkinassa korostuu sen dialoginen luonne. Kulttuuriperintö muovautuu narratiivien, materiaalistien objektien, tilojen, käytäntöjen, tunteiden ja affektien leikkauspisteessä. Tällöin huo-

mio kiinnitetään representaatioiden ja diskurssien ohella siihen, mitä ihmiset tekevät dynaamisessa ja vuorovaikutteisessa suhteessa menneisyyden kertomuksiin, toisiin ihmisiin ja kulttuuriperinnön materiaaliseen ja tilalliseen todellisuuteen. Kulttuuriperinnön maantieteen tutkija Emma Waterton käyttää tässä yhteydessä käsitettä “enemmän-kuin-representaatioon keskittyvä ymmärrys kulttuuriperinnöstä” (*more-than-representational understanding of heritage*).⁴⁷

Olen tutkinut Helsingissä ja Tampereella 1950-luvun alussa pidettyjä kaupunkien vuosisataisjuhlia sekä niiden yhteydessä järjestettyjä historiakulkueita. Kysymyksessä on historiakulttuurin ja -politiikan aihe, jota on mahdollista käsitteellistää myös kulttuuriperintötematiikan kautta, osana pyrkimyksiä historiallistaa kulttuuriperintöä yhteiskunnallisena ilmiönä. Historiakulkueet ja -näytelmät (*historical pageants*) olivat hyvin suosittuja historiakulttuurin muotoja eri puolilla Eurooppaa ja Yhdysvalloissa 1900-luvun ensimmäisellä puoliskolla, ja niitä järjestivät monet eri tahot paikallisyhteisöistä ja työväenliikkeestä siirtomaavallan edustajiin. Esimerkiksi Helsingin vuoden 1950 historiallista juhlakulkuetta tuli seuraamaan katujen varsille arviolta noin 100 000 kaupunkilaista. Lisäksi sen olympiastadionilla vastaanottaneeseen stadionjuhlaan osallistui lähes 40 000 ihmistä. Kaupunkien historialliset kulkueet voidaan nähdä historiapolitiittisina tapahtumina, joissa tiivistyi kaupungin valtaapitävien ymmärrys kaupungista muistiyhteisönä, ja jotka toisinsivat keskiluokkaisia historianarratiiveja sekä olemassa olevia valta-asemia. Helsingin vuoden 1950 historiallinen kulkue, kuten monet muut vastaavat kulkueet, oli jäsennetty kronologisesti. Tuloksena oli kaupungin perustamisesta tuleviin olympialaisiin ulottunut lineaarinen kertomus, jolle keskeistä olivat ajatus jatkuvuudesta sekä kaupunkiyhteisön yhtenäisyyden korostaminen. Kulkueen yksiköt oli lavastettu kohtauksina kuorma-auton lavoille tai ne liikkuivat katutilassa jalan. Lisätietoa jokaisesta kuvatausta kohtauksesta annettiin virallisen ohjelmalehtisen teksteissä, joita olivat kirjoittaneet historian ammattilaiset.⁴⁸ Yksittäisiä kulkueyksiköitä oli yhteensä 52, niiden joukossa esimerkiksi ”Pietari Brahe siirtää Helsingin 1640”, ”Rutto 1710”, ”Yliopisto muuttaa Helsinkiin 1827” ja ”Itsenäisyysjulistus 1917”. Kokonaisuudessa yhdistyivät tulkinnat kansakunnan ja Helsingin menneisyyksistä sekä näiden kahden yhteyksistä. Kuten kulttuuriperinnön ja muistamisen tapauksessa laajemminkin, tässäkin tapauksessa on tärkeää myös se, mitä aiheita ei ollut valittu mukaan. Muun muassa sortokaudet, si-

sällissota, jatkosota ja Neuvostoliiton valvontakomission aika Helsingissä eivät mahtuneet osaksi lähimenneisyyden ristiriitoja häivyttämään pyrkimystä historiaesitystä.⁴⁹

Eräs toistuva aihepiiri toisen maailmansodan jälkeisissä historiakulkueissa oli kaupungin jatkuva kasvu ja muutos. Helsingissä historiallinen juhlakulkue liikkui kaupunkitilassa sen keskeisillä paikoilla ja myös kulkueen reitti heijasteli kasvavan ja nykyaikaistuvan metropolin kertomusta: kuljettuaan ensin vanhan keskustan halki, kulkue päättyi modernille Olympiastadionille. Kulkueen lähteminen liikkeelle läheisesti työväenliikkeen historiaan liittyvältä Hakaniemen torilta sekä Pitkäsillan ylitys viestivät osaltaan pyrkimyksistä integroida myös työväestö, ainakin sen maltillisempi osa, osaksi kaupunkiyhteisöä. Myös useat kulkueyksiköt käsittelivät helsinkiläisen työväestön ja työväenliikkeen historiaa.⁵⁰

Havainnot tilallisuuden merkityksestä johtavat miettimään historiakulkueita laajemmin kuin vain niiden välittämien menneisyysnarratiivien näkökulmasta. Historialliset kulkueet olivat myös muistamisen paikkoja, jotka konkretisoivat ja herättelivät muistia. Kun tiedollinen esitys kaupungin historiasta nivoutui samaisen kaupungin katujen, aukoiden ja rakennusten aineelliseen todellisuuteen, ja kulkueita katsomaan tulleiden kaupunkilaisten joukkoon, nämä tekijät yhdessä muodostivat kokemuksen (jaetusta) menneisyydestä. Historialliset kulkueet loivat tilan, jossa kaupunkilaiset saattoivat moniaistillisesti kokea olevansa osa menneisyys-nykyisyys-tulevaisuus-jatkumoa. Myös järjestäjät tavoittelivat kaupunkilaisten kasvattamista sekä tiedollisesti tuntemaan kotikaupunkiansa ja sen historiaa että *tuntemaan* yhteyttä kotikaupunkiinsa.⁵¹ Tunteita ja kokemuksia tuotettiin yhdessä kokonaisvaltaisina käytäntöinä.⁵² Kuvatun kaltainen menneisyyden kehollistuminen ei ole rajoittunut pelkästään demokraattisiin yhteiskuntiin, vaan sitä on tapahtunut myös autoritääristen poliittisten järjestelmien kontekstissa, kuten esimerkiksi Ekaterina Haskins on tuonut esille venäläisten voitonparaatien äänimuistojen yhteydessä.⁵³

Historian elävöittämistä tarkastellaan usein pelkästään nykypäivään kytkeytyvänä toimintana. Historian elävöittäminen on kuitenkin historiallisempi ilmiö kuin äkkiseltään huomaamme ajatella, ja historiakulkueita voidaan pitää yhtenä esimerkkinä varhaisemmasta historian elävöittämisestä. Kulttuuriperinnön ymmärtäminen performanssina ja kokemuksena siirtävät tutkijan huomion kohti sitä, mitä ihmiset tekevät suhteessa kulttuuriperintöön ja miten heidän toimintansa osaltaan muokkaa kulttuuriperinnölle annet-

Kuva 2: Helsingin 400-vuotisjuhlat. Yleisöä katsomassa Helsingin historiaa esittelevää juhlakulkuetta Siltasaarenkadun varrella. Lähde: Eero Heinonen, Helsingin kaupunginmuseo.

tuja merkityksiä.⁵⁴ Kulkueiden järjestäjät tavoittelivat usein autenttisuutta ja kaupunkilaisten valistamista, kylläkin myös tiedostetuin viihteellisyuden keinoin. Osallistujien puolelta niihin liittyi myös mahdollisuuksia leikkiin, fantasiaan ja eskapismiin.⁵⁵ Deborah Ryan on tutkinut 1900-luvun alun englantilaisia imperiumin ja paikallisyhteisön juhlintaan kytkeytyneitä historiakulkueita. Hän kertoo mielenkiintoisen anekdootin Oxfordissa vuonna 1907 järjestetystä historiakulkueesta: vielä viikkoja tapahtuman päätyttyä jotkut kulkueissa esiintyneistä kaupunkilaisista käyttivät esiintymisasujaan kaupungilla liikkeessaan, ”producing a blurring of reality and fiction”.⁵⁶

Historiakulkueet olivat myös paikkoja tehdä muistamistyötä. Niiden yhteydessä ihmiset saattoivat suhteuttaa omia henkilökohtaisia ja perhepiiriin kokemuksiaan ja muistojaan laajempiin urbaaneihin tai kansallisiin menneisyys- ja kokemusvarantoihin. Ihmiset kokevat yhden ja saman kulttuuriperinnön esityksen ja paikan hyvin eri tavoin, koska heidän mielensä ja kehonsa ovat oppineet vaikuttamaan eri tavoilla.⁵⁷ Kaupunkilaiset toivat kohtaamisiinsa historiallisten kulkueiden kanssa eletyn historiansa, sukunsa historian, sukupuolensa, sosiaalisen luokkansa. Kaikki eivät luonnollisesti kokeneet kuulumista kaupunkiyhteisöön samalla tavalla – ylipäänsä puhuminen yhdestä kaupunkiyhteisöstä on harhaanjohtavaa. Esimerkiksi sisällissotaa käsittelevän kulkueyksikön puuttuminen niin Helsingissä kuin Tampereella 1950-luvulla järjestetyistä kulkueista tuotti hyvin erilaisia muistamisen paikkoja kokijasta ja tämän taustasta riippuen.

Olisikin aivan liian yksioikoista ajatella, että menneisyyden ihmiset olisivat ottaneet heille ylhäältä päin tarjoillut historiatulkinnat annettuina. Tutkimieni historiakulkueiden tapasiin, historian elävöittämisen varhaisiin muotoihin liittyi kaupunkilaisten aitoa osallisuutta; osallisuuden aste toki vaihteli aktiivisesta välinpitämättömään tai myötämielisestä neutraaliin ja kriittiseen. Myös kokemukset osallisuudesta rakentuivat ja välittyivät suhteessa ympäröivään tilaan ja materiaalisuuteen sekä toisten osallistujien tunteisiin ja kehoihin.⁵⁸ Esittämisen muotona historiakulkue myös mahdollisti hegemonisten diskurssien haastamisen sekä valtakertomuksille vaihtoehtoiset tavat tulkita yhteisön menneisyyttä. Suomalaisten kaupunkien järjestämien historiakulkueiden tapauksessa oli esimerkiksi mahdollista korostaa paikallisia piirteitä suhteessa kansallisiin kertomuksiin ja jopa niiden ohi. Historiakulkueita järjestivät myös useat sellaiset muisti- ja kulttuuriperintöyhteisöt, joiden voidaan katsoa kuuluneen enemmän epävirallisten, institutionalisoidun sfäärin ulkopuolelle jäävien kulttuuriperintöön liittyvi-

en käytäntöjen piiriin.⁵⁹ Myös paikalliset ja vaihtoehtoiset historiannarratiivit ja kulttuuriperinnön muodot innostivat ihmisiä.

Kokonaisvaltainen kulttuuriperintö

Menneisyyttä merkityksellistetään ja määritellään nykyisyydestä käsin nykypäivän ja tulevaisuuden tarpeita varten. Tätä menneisyyden merkitystä nykypäivässä tutkitaan useilla tieteenaloilla. Historiantutkijat ovat tottuneet puhumaan historian käytön, historiapolitiikan, historiakulttuurin ja menneisyydenhallinnan termein, mutta hyvin samankaltaisia tutkimuskysymyksiä avaavat myös sosiaalisen ja kulttuurisen muistin tai kulttuuriperinnön käsitteet. Historiapolitiikan tapaan kulttuuriperintö tekee näkyväksi yhteiskunnassa tapahtuvan muistamisen ja unohtamisen poliittisuuden ja tietoisien käytön. Kuten historiakulttuuri, kulttuuriperintö voidaan ymmärtää myös laajempänä järjestävänä käsitteenä niille erilaisille tavoille, tarinoille ja välineille, joilla menneisyyttä koskevia tulkintoja yhteiskunnassa tuotetaan ja joiden kautta sosiaalinen muisti toimii. Vaikka monia tutkijoita ymmärrettävästi kiinnostaa menneisyyden käyttö juuri omana aikanamme, myös kulttuuriperinnön historiallisuuden ymmärtäminen on äärimmäisen tärkeää. Historialliset esimerkit tuovat esille, kuinka kulttuuriperintö, muistaminen ja historiakulttuuri kiinnittyvät aina kulloiseenkin aikaan, paikkaan ja tilanteellisuuteen, ja näin osaltaan auttavat ymmärtämään myös nykypäivän käyttöä ja kokemuksia. Niin historiakulttuuri- ja politiikan, kulttuurisen muistin kuin kulttuuriperinnönkin tutkimusta on hallinnut kansallinen kehystys, joskus jopa niin, että erilaiset paikalliset historiakulttuurin hankkeet on alistettu kansalliselle näkökulmalle pohtimatta lainkaan niiden paikallisia tavoitteita ja merkityksiä. Kulttuuriperintökäsitteen vahvuus historiantutkimuksen työkaluna on nähdäkseni juuri sen kyvyssä tehdä näkyväksi erilaisia yhtäaikaisia ja muuttuvia yhteisöjä ja spatiaalisia tasoja paikallisesta globaaliin.

Menneisyyttä osana nykypäivää tarkasteleva (historian)tutkimus hyötyy myös kulttuuriperintöön sisäänrakennetusta materiaalisuuden ja tilallisuuden ajatuksesta, sillä kokemuksen, muistamisen ja menneisyyden kytkeytyminen materiaaliseen maailmaamme ei tulisi olla vain erityistapauksissa huomioitava asia. Eräs lupaava näkökulma on enemmän-kuin-representaatioon keskittyvä ymmärrys kulttuuriperinnöstä, joka kutsuu analysoimaan ihmisten menneisyysuhdetta kokonaisvaltaisesti – muistamisen, kielen,

paikan, materian, performatiivisuuden ja tunteiden/affektien vuorovaikutuksessa. Kulttuuriperinnön käsite voi käydä myös hedelmällistä vuoropuhelua tunne- ja kokemushistorian kanssa. Kokemuksen historian eräs keskeinen tavoite on ajatella uudella tavalla tunteiden, aistien ja kokemuksen keskenään risteäviä suhteita.⁶⁰ Kulttuuriperintökokemus on vahvasti aistimellinen ja tunnekokemus, jota värittävät muistaminen (ja unohtaminen) sekä moninaiset suhteet menneisyyteen. Aistimellinen yhteys menneisyyteen voi muodostua lähes tiedostamatta vuorovaikutuksessa menneisyyden materiaaliin jälkiin tai menneisyyttä koskevassa yhteisessä performanssissa. Kuten muisti, kulttuuriperintö on alati muuntuva. Kulttuuriperintökokemus menneisyysuhteena on osa sitä tapaa, jolla ihminen tulkitsee maailmaa ympärillään ja neuvottelee erilaisista merkityksistä.

Kokemuksen historian piirissä keskustellaan subjektiivisten kokemusten ohella jaetuista ja kollektiivisista kokemuksista, erityisesti siitä, miten yksityisemmän ja jaetun alueet risteävät. Kulttuuriperintöä kaikessa materiaalisuudessaan voidaan tarkastella myös kokemuksen jakamisen välineenä.⁶¹ Ihmisten kanssakäyminen kulttuuriperinnön paikkojen ja esineiden kanssa osaltaan jäsentää heidän subjektiivisia tai omaan rajattuun viiteryhmäänsä kiinnittyviä muistoja ja kokemuksia. Näissä kohtaamisissa ihmiset antavat merkityksiä oman elämänsä tarinoille suhteessa laajempiin kokemusrakenteisiin ja yhteiskunnassa vallitseviin ja hallitseviin diskursseihin. Tässä kulttuuriperintökokemuksen prosessissa myös vallitsevat tulkinnat kulttuuriperinnöstä muovautuvat jatkuvasti. Historiantutkijat puolestaan ovat tottuneet kuuntelemaan menneisyyden erilaisia ääniä ja rakentamaan moniulotteisia konteksteja tutkimilleen ilmiöille. Vain sisällöltään rikkaista historiatulkintoista on mahdollista tekeytyä monitahoista kulttuuriperintöä.

Tanja Vahtikari on historiantutkimuksen metodologian yliopistonlehtori Tampereen yliopistossa ja Eletty kansakunta -ryhmän varajohtaja Suomen Akatemian Kokemuksen historian huippuyksikössä.

Viitteet

- 1 Maailmanperintösopimuksessa kulttuuriperinnön vastinpari on luonnonperintö. Näiden kahden tuominen yhden ja saman sopimuksen alle oli 1970-luvun alussa edistyksellistä, mutta maailmanperintösopimuksessa vakiintunut tarkastelutapa on todennäköisesti osaltaan vahvistanut kulttuuriperinnön ja luonnonperinnön hallinnollista ja käsitteellistä jakoa. Viimeaikaisissa keskusteluissa on tuotu aiheellisesti esille, että perintöä tulee tarkastella holistisesti, ilman tiukkoja jakolinjoja. Ks. esim. Byrne, Brockwell & Sue O'Connor 2013; Harrison 2013. Posthumanistisesta näkökulmasta perintöön ks. myös Enquist 2021. Jaan näkemyksen kulttuuriperinnöstä inhimillisen ja ei-inhimillisen vuorovaikutteisena suhteena ja prosessina – tässä artikkelissa käytettyjen empiiristen esimerkkien sekä suomenkielisessä tutkimuskeskustelussa vakiintuneen käsitteistön valossa olen kuitenkin päätyneet käyttämään termiä 'kulttuuriperintö' termin 'perintö' sijaan.
- 2 Ks. Ronnes & van Kessel 2016, jotka osoittavat, kuinka yhtäältä hollanninkielisestä termistä 'erfgoed' tuli englanninkielisenä käännöksenä muotisana 1990-luvun kuluessa, ja kuinka toisaalta termin käytöllä on pitkä historia myös sen nykyisenkaltaisessa merkityksessä.
- 3 Kulttuuriperintökäsityksen laajenemisesta Unescon piirissä, ks. Vahtikari 2017, 44–61.
- 4 Harrison 2013, 14–15.
- 5 Ko. käsitteiden määrittelystä ja käytöstä ks. esim. Aronsson 2000; Assmann 2006, Blåfield (toim.) 2016; Ahonen 2017.
- 6 Ks. Tamm 2013. "Kulttuurisen muistin tutkimus" (memory studies) erottautuu muistitietotutkimuksesta (oral history).
- 7 Käsitteistä tutkimuksen 'mikroteorioina' ks. Vuolanto 2007.
- 8 Ks. esim. Boddice & Smith 2020; Kivimäki, Suodenjoki & Vahtikari 2021; Kivimäki & Toivo 2022.
- 9 Kantsteiner 2002, 182.
- 10 Kuusisto-Arponen & Savolainen 2016, 59–68.
- 11 Ks. esim. Misztal 2003; Andrews 2007; Hamilton & Shopes 2008; Hytönen 2016.
- 12 Nora 1989.
- 13 Jordan 2006, 11–14.
- 14 Macdonald 2013, 1.
- 15 Harvey 2001.
- 16 Swenson 2013.
- 17 Jordan 2006, 42; Harrison et al. 2008; Macdonald 2013.
- 18 Hobsbawm 1983.
- 19 Wright 1983.
- 20 Lowenthal kirjoitti, kuinka "to an American, the landscape of the 1980s seems saturated with 'creeping heritage'". Lowenthal 1985, xv.
- 21 Hewison 1987.
- 22 Ks. esim. Smith & Campbell 2017, 614.
- 23 Ks. erityisesti Lowenthal 1985; Lowenthal 1996.
- 24 Waterton, Smith & Cambell 2006.

- 25 Hall 1999, 4.
- 26 Vahtikari 2013; Vahtikari 2017.
- 27 Smith 2006. Smithin käsitteen soveltamisesta ks. myös Enqvist 2016; Kivilaakso 2017.
- 28 Vahtikari 2017, 187–188. Myös Vahtikari 2013.
- 29 Vahtikari 2017, 114–117. Myös Vahtikari 2013.
- 30 Waterton 2010, 156.
- 31 Ks. Häyrynen 2005; Rose 2012.
- 32 Ks. myös Vahtikari, Männistö-Funk ja Laine 2022, 233–236.
- 33 Kivimäki & Toivo 2022, 60, 63.
- 34 Vahtikari, Kivilaakso & Latvala-Harvilahti 2021, 370.
- 35 Tunteiden historiassa ks. Rosenwein 2006. Kokemuksen historiassa Viitaniemi 2019, 76–77, 79; Kivimäki, Suodenjoki & Vahtikari 2021, 13–14; Kivimäki & Toivo 2022, 72–73.
- 36 Waterton & Smith 2010; De Cesari & Rigney 2014; Sivula 2015, 57, 67; Vahtikari, Kivilaakso & Latvala-Harvilahti 2021.
- 37 Ks. myös Niemi & Vahtikari 2021.
- 38 Heimo 2017.
- 39 Vaikean kulttuuriperinnön moniulotteisesta tematiikasta ks. Macdonald 2009, 1–24. 'Riitaisan kulttuuriperinnön' -käsitettä (*dissonant heritage*) ovat käyttäneet 1990-luvulta lähtien Tunbridge & Ashworth 1996.
- 40 Koskinen-Koivisto & Thomas 2019.
- 41 Ks. esim. Adams 2003.
- 42 Vahtikari 2017, 71–74.
- 43 Vahtikari 2017, 185.
- 44 Vahtikari 2017, 144–182.
- 45 Ks. esim. Crouch 2010; Haldrup & Bærenholdt 2015.
- 46 Harrison 2013, 217.
- 47 Waterton 2014; ks. myös Vahtikari, Kivilaakso & Latvala-Harvilahti, 2021.
- 48 *Helsingin kaupungin 400-vuotisjuhlat. Ohjelma: Historiallinen kulkue ja stadionjuhla*, 11.6.1950.
- 49 Vahtikari 2016, 49–56.
- 50 Vahtikari 2016, 49–56.
- 51 Vahtikari 2019; Vahtikari 2020.
- 52 Ks. Scheer 2012.
- 53 Haskins 2022. Musiikin kollektiivisesta kokemisesta sodan jälkeisessä DDR:ssa ks. Brauer 2015.
- 54 Haldrup & Bærenholdt 2015, 53.
- 55 Vahtikari 2019.
- 56 Ryan 2007, 75.
- 57 Tunteiden ja tilan historian kontekstissa ks. Pernau 2014, 542.
- 58 Vahtikari 2020, 161–163; suhteessa kulttuuriperintöön laajemmin, ks. Smith 2006, 304.
- 59 Virallisen (*official*) ja epävirallisen (*unofficial*) kulttuuriperinnön käsitteistä ks. Harrison 2013, 14–15; Vahtikari, Kivilaakso & Latvala-Harvilahti 2021, 370.
- 60 Boddice & Smith 2020.
- 61 Liittyen kokemuksen historiaan ks. Kivimäki & Toivo 2022, 65.

Kirjallisuus

- Adams, Kathleen. "The politics of heritage in Tana Toraja, Indonesia: interplaying the local and the global." *Indonesia and the Malay World* 31, no. 89 (2003): 91–107.
- Ahonen, Sirkka. *Suomalaisuuden monet myytit: kansallinen katse historian kirjoissa*. Helsinki: Gaudeamus, 2017.
- Andrews, Molly. *Shaping History: Narratives of Political Change*. New York: Cambridge University Press, 2007.
- Aronsson, Peter. "Historiekultur i förändring." Teoksessa *Makten över minnet. Historiekultur i förändring*, edited by Peter Aronsson. Lund: Studentlitteratur, 2000.
- Assmann, Aleida. *Der lange Schatten der Vergangenheit. Erinnerungskultur und Geschichtspolitik*. München: C. H. Beck, 2006.
- Boddice, Rob, and Mark Smith. *Emotions, Sense, Experience*. Cambridge: Cambridge University Press, 2020.
- Blåfield, Antti, toim. *Historian käyttö ja väärinkäyttö*. Helsinki: Siltala, 2016.
- Brauer, Juliane. "Disciplining Young People's Emotions in the Soviet Occupation Zone and the Early German Democratic Republic. In *Childhood, Youth and Emotions in Modern History: National, Colonial and Global Perspectives*, edited by Stephanie Olsen, 178–197. Basingstoke, Hampshire: Palgrave MacMillan, 2015.
- Byrne, Denis, Sally Brockwell, and Sue O'Connor. "Introduction: Engaging Culture and Nature." In *Transcending the Nature-Culture Divide in Cultural Heritage: Views from the Asia-Pacific Region*, edited by Sally Brockwell, Sue O'Connor, and Denis Byrne, 1–11. Canberra: ANU E-press, 2013. <http://press.anu.edu.au/node/446/download>. Luettu 11.11.2022.
- Crouch, David. "The Perpetual Performance and Emergence of Heritage. In *Culture, Heritage and Representation*, edited by Emma Waterton, and Steve Watson, 57–71. Aldershot: Ashgate, 2010.
- De Cesari, C. & A. Rigney, ed. *Transnational memory: Circulation, articulation, scales*. Berliini: De Gruyter, 2014.
- Enqvist, Johanna. "Esineestä esineisyyteen: visio posthumanistisesta museosta." *Suomen Museo – Finskt Museum* 128 (2021): 10–28.
- Enqvist, Johanna. *Suojellut muistot: Arkeologisen perinnön hallinnan kieli, käsitteet ja ideologia*. Akateeminen väitöskirja. Helsinki: Helsingin yliopisto, 2016.
- Haldrup, M., and J. O. Bærenholdt, J. O. Heritage as performance. In *The Palgrave handbook of contemporary heritage research*, edited by Emma Waterton & Steve Watson, 52–68. New York: Palgrave Macmillan, 2015.
- Hall, Stuart. "Whose heritage? Un-settling 'the heritage', re-imagining the post-nation." *Third Text* 13, no. 49 (1999): 3–13.
- Hamilton, Paula, Linda Shopes. "Introduction. Building partnerships between oral history and memory studies." In *Oral History and Public Memories*, edited by Paula Hamilton, and Linda Shopes, vii–xvii. Philadelphia: Temple University Press, 2008.
- Harrison, Rodney. *Heritage: critical approaches*. New York: Routledge, 2013.
- Harrison, Rodney, Norman Fairclough, John H. Jameson, and John Schofield. "Heritage, memory and modernity." In *The Heritage Reader*, edited by Norman Fairclough et al., 1–12. London: Routledge, 2008.

- Harvey, D. C. "Heritage Pasts and Heritage Presents: temporality, meaning and the scope of heritage studies." *International Journal of Heritage Studies* 7, no. 4 (2001): 319–38.
- Haskins, Ekaterina. "Victory day, family style. Grassroots war commemoration, collective memory habits, and the shaping of public affect." In *Conservatism and Memory Politics in Russia and Eastern Europe*, edited by Katalin Miklóssy, and Markku Kangaspuro, 193–204. New York: Routledge, 2022.
- Heimo, Anne. "The Italian Hall tragedy, 1913: A hundred years of remediated memories." In *The Twentieth Century in European Memory: Transcultural mediation and reception*, edited by Barbara Törnqvist-Plewa, and Tea Sindbæk Andersen, 240–267. Leiden: Brill, 2017. doi:10.1163/9789004352353_012.
- Helsingin kaupungin 400-vuotisjuhlat. Ohjelma: Historiallinen kulkue ja stadionjuhla, 11.6.1950.
- Hewison, Robert. *Heritage industry. Britain in a climate of decline*. Lontoo: Methuen, 1987.
- Hobsbawn, Eric. "Introduction: Inventing traditions." In *The invention of tradition*, edited by Eric Hobsbawn, and Terence Ranger, 1–14. Cambridge: Cambridge University Press, 1983.
- Hytönen, Kirsi-Maria. "Tutkija aikamatkustajana. Mennyt, nykyhetki ja tulevaisuus keruukilpailuvastauksissa." Teoksessa *Kirjoittamalla kerrotut: kansatieteelliset kyselyt tiedon lähteinä*, toimittaneet Pirjo Korhokangas, Pia Olsson, Helena Ruotsala, Anna-Maria Åström ja Carola Ekrem, 301–337. Helsinki: Ethnos, 2016.
- Häyrynen, Maunu. *Kuviteltu maa: Suomen kansallisten maisemakuvastojen rakentuminen*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Toimituksia 834. Helsinki: SKS, 2005.
- Jordan, Jennifer. *Structures of Memory: Understanding Urban Change in Berlin and Beyond*. Stanford: Stanford University Press, 2006.
- Kansteiner, Wolf. "Finding Meaning in Memory: A Methodological Critique of Collective Memory Studies." *History and Theory* 41, no. 2 (2002): 179–197.
- Kivilaakso, Aura. *Suojelevat sanat. Puu-Käpylän kaavoituskiista esimerkkinä vaikuttavasta kulttuuriympäristön asiantuntijaviestinnästä*. Annales Universitatis Turkuensis C 435. Turku: Turun yliopisto, 2017.
- Kivimäki, Ville, Sami Suodenjoki, and Tanja Vahtikari. "Lived Nation: Histories of Experience and Emotion in Understanding Nationalism." In *Lived Nation as the History of Experiences and Emotions in Finland, 1800–2000*, edited by Ville Kivimäki, Sami Suodenjoki, and Tanja Vahtikari, 1–29. Palgrave: London, 2021.
- Kivimäki, Ville & Raisa Toivo. "Kokemuksen historia." Teoksessa *Avaimia menneisyyteen – opas historiantutkimuksen menetelmiin*, toimittaneet Mirkka Danielsbacka, Matti Hannikainen ja Tuomas Tepora, 59–78. Helsinki: Gaudeamus, 2022.
- Koskinen-Koivisto, Eerika, and Suzie Thomas. "Remembering and Forgetting, Discovering and Cherishing: Engagements with material culture of war in Finnish Lapland." *Ethnologia Fennica* 45 (2018): 28–54. <https://doi.org/10.23991/ef.v45i0.60647>.
- Kuusisto-Arponen, Anna-Kaisa, Ulla Savolainen. "The Interplay of Memory and Matter: Narratives of Former Finnish Karelian Child Evacuees." *Oral History* 44, no. (2016): 59–68.
- Lowenthal, David. *The Heritage Crusade and the Spoils of History*. Cambridge: Cambridge University Press, 1996.

- Lowenthal, David. *The Past is a Foreign Country*. Cambridge: Cambridge University Press, 1985.
- Macdonald, Sharon. *Memorylands: Heritage and Identity in Europe Today*. Milton Park, Abingdon, Oxon: Routledge, 2013.
- Macdonald, Sharon. *Difficult Heritage: Negotiating the Nazi Past in Nuremberg and Beyond*. 1st ed. Lontoo: Routledge, 2009.
- Misztal, Barbara A. *Theories of Social Remembering*. Berkshire, England: Open University Press, 2003.
- Niemi, Marjaana & Tanja Vahtikari. "Ylirajaisten yhteyksien suomalainen kaupunki." Teoksessa *Suomalaisen yhteiskunnan historia II*, toimittaneet Pirjo Markkola, Marjaana Niemi ja Pertti Haapala, 409–439. Vastapaino: Tampere, 2021.
- Nora, Pierre. "Between Memory and History: Les Lieux de Mémoire." *Representations* 26 (1989): 7–24.
- Pernau, Margrit. "Space and Emotion: Building to Feel." *History Compass* 12:7 (2014): 541–549.
- Ronnes, Hanneke, and Tamara van Kessel. "Heritage (Erfgoed) in the Dutch Press: A History of Changing Meanings in an International Context." *Contributions to the History of Concepts* 11, no. 2 (2016): 1–23.
- Rosenwein, Barbara H. *Emotional Communities in the Early Middle Ages*. Ithaca, New York: Cornell University Press, 2006.
- Ryan, Deborah. "'Pageantitis': Frank Lascelles' 1907 Oxford historical pageant, visual spectacle and popular memory." *Visual Culture in Britain* 8, no.2 (2007): 63–82.
- Scheer, Monique. "Are Emotions a Kind of Practice (and Is That What Makes Them Have a History)? A Bourdieuan Approach to Understanding Emotion." *History and Theory*, 51, no. 2 (2012): 193–220.
- Sivula, Anna. "Tilauhistoria identiteettinä ja kulttuuriperintöprosessina. Paikallisen historiapolitiikan tarkastelua." *Kulttuuripolitiikan tutkimuksen vuosikirja* 1 (2015): 56–69.
- Smith, Laurajane. *The Uses of Heritage*. New York: Routledge, 2006.
- Smith, Laurajane, and Gary Campbell. 'Nostalgia for the future': memory, nostalgia and the politics of class. *International Journal of Heritage Studies*, 23, no. 7 (2017): 612–627, DOI: 10.1080/13527258.2017.1321034.
- Swenson, Astrid. *The Rise of Heritage: Preserving the Past in France, Germany and England, 1789–1914*. New York: Cambridge University Press, 2013.
- Tamm, Marek. "Beyond History and Memory: New Perspectives in Memory Studies: Beyond History and Memory." *History compass* 11, no. 6 (2013): 458–473.
- Tunbridge, J. E., G. J. Ashworth. *Dissonant Heritage: the Management of the Past as a Resource in Conflict*. Chichester: Wiley, 1996.
- Vahtikari, Tanja. "Ei minkään Saarijärven Paavon tarinaa". Vuosisataisjuhla menneisyyden ja tulevaisuuden välittäjänä jälleenrakennusajan Helsingissä. Teoksessa *Kaupunki tapahtumien näyttämönä*, toimittaneet Mervi Kaarninen, Tanja Vahtikari ja Timo Vilén, 35–64. Helsinki: SKS, 2016.
- Vahtikari, Tanja. "Historicizing historical re-enactment and urban heritagescapes: Engaging with past and place through historical pageantry, c. 1900–1950s." In

- Routledge Handbook of Memory and Place*, edited by Sarah De Nardi, Hilary Orange, Steven High, and Eerika Koskinen-Koivisto, 334–342. London: Routledge, 2019.
- Vahtikari, Tanja. "Post-War Urban Pageants in Finland: Representation, Participation and Power." In *New Approaches to Governance and Rule in Urban Europe Since 1500*, edited by Simon Gunn, and Tom Hulme, 150–168. London: Routledge, 2020.
- Vahtikari, Tanja. *Valuing World Heritage Cities*. London: Routledge, 2017.
- Vahtikari, Tanja. *World heritage cities between permanence and change: International construction of 'outstanding universal value' and local perceptions at old Rauma from the 1970s to the 2000s*. Akateeminen väitöskirja. Tampere: Tampereen yliopisto, 2013.
- Vahtikari, Tanja, Aura Kivilaakso, ja Pauliina Latvala-Harvilahti. "Kaupunki, kulttuuriperintökokemus ja osallistuminen." Teoksessa *Humanistinen kaupunkitutkimus*, toimittaneet Terhi Ainiala, Aura Kivilaakso, Pia Olsson, Panu Savolainen ja Tanja Vahtikari, 365–386. Vastapaino: Tampere, 2021.
- Vahtikari, Tanja, Tiina Männistö-Funk ja Silja Laine. "Valokuvan käytön ja tulkinnan menetelmät historianitutkimuksessa." Teoksessa *Avaimia menneisyyteen – opas historianitutkimuksen menetelmiin*, toimittaneet Mirkka Danielsbacka, Matti Hanikainen ja Tuomas Tepora, 229–249. Gaudeamus: Helsinki, 2022.
- Viitaniemi, Ella. "Muurarimestari Kustaa Stenman ja katumaton maailma. Pietismi, kirjoittaminen ja kokemuksen siirtäminen länsisuomalaisella maaseudulla 1700-luvun jälkipuoliskolla." Teoksessa *Eletty historia. Kokemus näkökulmana menneisyyteen*, toimittaneet Johanna Annola, Ville Kivimäki ja Antti Malinen, 75–112. Tampere: Vastapaino, 2019.
- Vuolanto, Ville. Tutkimusprosessi, metodit ja historianitutkimuksen ominaislaatu. *Historiallinen Aikakauskirja* 105, no. 3 (2007): 304–316.
- Waterton, Emma. "Branding the Past: The Visual Imagery of England's Heritage." Teoksessa *Culture, Heritage and Representation. Perspectives on Visuality and the Past*, edited by Emma Waterton, and Steve Watson, 155–172. Surrey: Ashgate, 2010.
- Waterton, Emma. "A More-Than-Representational Understanding of Heritage? The "Past" and the Politics of Affect." *Geography Compass* 8, no. 11 (2014): 823–833.
- Waterton, Emma & Laurajane Smith. "The recognition and misrecognition of community heritage." *International Journal of Heritage Studies* 16, no. 1–2 (2010): 4–15.
- Wright, Patrick. *On Living in an Old Country*. Lontoo: Verso, 1985.

Oman ajan historiankirjoitus

Juhana Aunesluoman artikkeli avaa laajoja näköaloja siihen, miten oman ajan historiaa on eri aikoina ja eri yhteyksissä käsitetty. Artikkelin ytimessä on lähihistorian poliittisuuden problematiikka. Aunesluoma osoittaa, että vaikka oman ajan historian kirjoittaminen voi kytkeytyä monenlaisiin intresseihin ja valtapyhteisiin, voi historian poliittisuutta tarkastella myös myönteisenä resurssina. Lähimenneisyyden käsittäminen voi lisätä poliittista kuvittelukykyä, avartaa toimintahorisontteja ja vahvistaa demokratiaa.

Ajatus lähihistorian tai oman ajan historian erityisyydestä juontaa juurensa antiikin historiankirjoittajiin.¹ Varsinaiseksi historian tutkimuksen erityisalakseen ajallisesti nykyhetkeä lähellä olevien ilmiöiden tutkimus kehittyi 1800-luvun lopulta alkaen. Modernisaation vaikutukset, laajamittaiset kriisit ja yhteiskunnallisten muutosten nopeus korostivat lähimenneisyyttä historian erityisenä vaiheena, joka kaipasi omia selostuksiaan ja selityksiään. Tarve tarkastella nykyhetken maailmaa ja siihen johtaneita kehityskulkuja historian tutkimuksen keinoin vahvisti tieteenalan yhteiskunnallista tehtävää ja alleviivasi historian tutkijoiden menetelmien soveltuvuutta ajallisesti lähelle ulottuvien murrosten tarkasteluun.

Oman ajan historian poliittisuus ja tutkimuksen tekohetken, vastaanoton ja mahdollisen käytön ja yhteiskunnallisen tehtävän vaikutukset jäivät kuitenkin pitkäksi aikaa avoimiksi. Oman ajan historian poliittisuudesta käyty keskustelu on silti tuottanut kiinnostavia oivalluksia historiakulttuurin, historian poliittisuuden ja ihmisten historiatietoisuuden piirteistä. Oman ajan historian, tai lähihistorian, poliittisuutta on syytä tarkastella monipuolisesti. Historian väärinkäytön sijaan oman ajan historian poliittisuudessa kyse voikin olla yhteiskunnallisen keskustelun monipuolisuuden ja moniäänisyyden lisäämisestä ja hyväksymisestä. Keskustelut nykyhetkeä lähellä olevasta historiasta avartavat käsityksiä yhteiskunnan kehitysnäkymistä ja tarjoavat aineksia tulevaisuuden vaihtoehtojen pohdintaan.

Oman ajan historia ja historiankirjoituksen historia

Käsitys historiantutkimuksen sidoksesta omaan aikaansa on yhtä vanha kuin historiankirjoituksen historia itse. Antiikista tunnetaan ateenalaisen historioitsijan Thukydideen omaan edeltäjäänsä Herodotokseen ja tämän edustamaan varhaiseen historiankirjoitukseen kohdistama arvostelu.

Herodotoksen menetelmänä oli kirjoittaa historiaa menneisyydestä ”yleisesti tiedossa olleiden asioiden” eli olemassa olevien tekstien ja perimätietona liikkuneiden kertomusten pohjalta. Ihmisiä puhuttamalla ja näin saatuja tietoja muihin havaintoihin yhdistäen Herodotos muodosti kronologisesti edenneen kertomuksen siihen asti tunnetun maailman vaiheista. Myöhemmän historiankirjoituksen kannalta kiinnostavaksi Herodotoksen historiateoksen tekee sen sisältämä asioiden syiden ja seurauksien erittely ja kronologinen esitystapa. Hän myös arvioi keräämiensä tietojen luotettavuutta eli sovelsi tietolähteisiinsä lähdekritiikkiä.²

Herodotoksen historiateos asettui osaksi aikansa kertomusperinteitä ja kirjallista kulttuuria. Herodotoksen vaikutteena olleet *logografit* hyödynsivät kreikkalaista mytologiaa ja legendoja historiakertomustensa perustana. Mytologiasta järjestettiin kokonaisuuksia, jotka kytkettiin nykyhetkeen ulottuviksi ajallisiksi jatkumoiksi. Perimätietoa tällä tavoin historiallistamalla logografit pyrkivät luomaan yhteyksiä oman ajan kreikkalaisten ylimysperheiden ja myyttien jumalien ja sankarien välille.³

Thukydides piti näin syntynyttä tietoa epäluotettavana tarinointina. Logografien lisäksi hän kohdisti kritiikkinsä Herodotokseen, joka oli kirjoittanut historiaa liiaksi kuulopuheiden, muistitiedon ja muiden epäluotettavien lähteiden varassa.⁴ Vaikka Herodotos oli matkustellut laajasti itäisen Välimeren alueella ja kerännyt tietojaan monipuolisista lähteistä, oli näin syntyvä tieto auttamatta vajavaista ja myyttien värittämää.⁵

Thukydides uskoi silminnäkiätodistusten voimaan. Historiankirjoittajan tuli käyttää lähteinään ensikäden todistuksia, ja vertailtava näitä keskenään. Paras kuitenkin oli, jos kirjoittajalla oli suoraa kokemusta kuvaamisestaan tapahtumista. Esimerkkinä oli Thukydides itse, joka nuorena laivastoupseerina osallistui kreikkalaisen maailman sisällissotiin eli peloponnesolaissotiin, joista hän myöhemmin kirjoitti.

Luotettavaa historiaa kirjoittaakseen oli oltava niin lähellä tapahtumia kuin mahdollista, sekä ajallisesti että fyysisesti. Peloponnesolaissota-teok-

sensa paljon lainatussa aloituksessa Thukydides selosti tutkittavan ilmiön ja kirjoittajan välistä suhdetta: ”Ateenalainen Thukydides on kirjoittanut tämän kertomuksen sodasta, jota peloponnesolaiset ja ateenalaiset kävivät tosiaan vastaan. Hän ryhtyi tehtävään heti sodan puhjettua otaksuen, että sota olisi suuri ja merkittävämpi kuin mitkään aikaisemmat”.⁶ Kirjoittaja ei ollut selostanut sotatapahtumia ”jonkun tilapäisen tiedonantajan mainintojen perusteella”, eikä ”niin kuin minusta on tuntunut todennäköiseltä”, vaan ”tutkituani niin tarkasti kuin mahdollista jokaista yksityiskohtaa niin hyvin silloin kun olen itse tapahtumiin osallistunut kuin saatuani niistä tiedon toisilta.”⁷

Kaikki eivät tietenkään voineet olla tällä tavoin mukana historian tapahtumissa. Olennaista silti oli ”kaiken tarumaisen” aineksen jättäminen kertomuksen ulkopuolelle. Silminnäkijätodistusten arvo säilyi ajan yli, ja ne olivat käyttökelpoisia myös myöhemmissä historian esityksissä. Thukydides luonnehti näin syntyvän tiedon pysyvää arvoa: ”En ole laatinut kertomustani vain hetkellisesti kuultavaksi kilpakirjoitukseksi, vaan arvonsa pysyvästi säilyttäväksi omistukseksi”.⁸

Parasta historia oli kuitenkin tuoreeltaan nautittuna. Aikalaihistorioitsijoilla oli Thukydideen mukaan puolellaan vielä sekin etu, että he olivat eläneet tapahtumien ja kertomustensa kohteiden kanssa samaan aikaan ja ainakin joiltakin osin jakoivat näiden kokemusmaailman. Tämä elämisen samanaikaisuus tuotti historiankirjoittajalle nykytermein hiljaista tietoa ja intuitiivista eläytymiskykyä, jonka avulla hänellä oli muita paremmat mahdollisuudet esittää ja tulkita asiat oikein ja oikeissa suhteissaan. Aikalaisuuden antama mahdollisuus hyödyntää erilaisia päättelyn muotoja ja kokonaisvaltaista eläytymistä tutkimuskohteiden asemaan muistuttaa uudemman tieteen tutkimuksen keskusteluita tieteellisen tiedon muodostumisesta ja tutkijoiden päättelyn moninaisuudesta. On havaittu, että myös luonnon- ja teknillisten tieteiden edustajat ja lääkärit tosiasiaassa käyttävät intuitiotaan ja esimerkiksi visuaalisen hahmottamisen keinoja ongelmia ratkoessaan.⁹

Thukydideellä oli vielä yksi nykyiselle historian tutkimukselle tuttu piirre: kuten monet historian tutkimuksen nykyteoreetikot, hänkään ei katsonut historian tutkimuksen olleen kiinnostunut niinkään menneisyydestä kuin nykyisyydestä. Thukydideelle oikea historia oli oman ajan historiaa, kirjoittamista oman ajan kannalta olennaisista tapahtumista oman ajan ihmisille. Herodotoksen kaukaisempiin tapahtumiin liittyvä historiankirjoitus oli altis tulkit-sijan vinoumille, miksei myös poliittisille tarpeille kertoa asioista jokin

tietty versio. Oman ajan historia, jonka todistajat olivat parhaassa tapauksessa vielä paikan päällä historiankirjoittajia kommentoimassa, oli helpompi pitää moisista vaikuttimista puhtaana.

Myöhemmät historiantutkijat ja arkeologit ovat todenneet, että Herodotos oli monilta kohdin omissa havainnoissaan ja tulkinnoissaan oikeilla jäljillä, eikä hän suinkaan suhtautunut lähteisiinsä kritiikittömästi.¹⁰ Thukydideen historiankirjoitus oli sekin lähempänä Herodotoksen edustamaa traditiota kuin hän itse halusi myöntää. Hän täydensi monin kohdin todistajiensa kertomaa omilla lisäyksillään. Historiakertomuksen muoto ja kertomustraditioiden kunnioittaminen kulkivat totuudellisen tarkkuuden edellä. Kuten A. J. Woodman on korostanut, Thukydideetä tuleekin tarkastella aikakautensa konventioissa toimineena historiankirjoittajana eikä hänestä voi vetää suoraa kehityskaarta nykyaikaiseen oman ajan historiantutkimukseen.¹¹

Thukydideen, ja kritiikistä huolimatta myös Herodotoksen, ajatus luotettavista todistuksista on kuitenkin vaikuttanut suuresti historiantutkimuksen metodologian kehitykseen. Thukydideen omaksuma periaate ”mitä lähempänä tapahtumia, sitä luotettavampi” oli pitkään tapahtumahistoriallisen tutkimuksen lähdekriittisen metodiopin peruskivi.¹² Vaikka ajatus historian tapahtumia ja ilmiöitä koskevien suorien todistusten ensisijaisuudesta tai yliveritaisuudesta muihin tiedon lähteisiin tai lähteiden lukutapoihin nähden onkin sittemmin kyseenalaistettu¹³, rakentuu historiantutkimuksen metodinen itseymmärrys edelleen suurelta osin alkuperäislähteiden ja niiden kautta menneisyydestä tehtyjen havaintojen ja tulkintojen varaan.

Modernin ajan historiantutkimus toisaalta kyseenalaisti vahvasti Thukydideen ajatuksen historiankirjoittajan aikalaisuuden antamasta edusta. Väite, että oman ajan historia – tai silminnäköhistoria, lähihistoria, äskeishistoria, aikalaihistoria, nykyishistoria; miksi ikinä tätä historian suuntausta kutsumekin¹⁴ – olisi jotenkin vähemmän altis tulkintavinoumille, oli 1800-luvulla kehittyneelle modernille historiantutkimuksen metodiopille ja varsinkin sen saksalaiselle historistiselle suuntaukselle vieras.¹⁵

Päinvastoin tieteellisyyden takeena oli tutkijan irrottaminen nykyhetkestä ja sen arvostuksista. 1800-luvulla kehittyneen historismin oppien mukaan tutkijan oli jätettävä ajallinen ei-kenenkään maa nykyhetken ja tarkastelun kohteena olevan kaukaisemman eli varsinaisen historian väliin. Saksalaisen historioitsijan Leopold von Ranken mukaan historioitsijan tuli loikata viimeaikaisten tapahtumien yli, sysättävä sivuun omat henkilökohtaiset arvostuksensa ja nojattava pelkästään lähdekritiikkiin. Historioitsijan työ tuli pitää

erillään ajankohtaisista poliittista kysymyksistä ja tutkimustyön ulkoisista vaikuttimista. Historiantutkijalle välttämättömiä ensikäden todistuksia ei kerätty aikalaisia haastatteleamalla, vaan kuten von Ranke korosti, ne löytyivät arkistojen kätköistä, erityisesti salaisista asiakirjoista.¹⁶

Se että tutkimuksen kohteina olleiden vallankäyttäjien ei ollut mahdollista nousta haudoistaan vainoamaan kriittistä, totuudelliseen kuvaukseen pyrkivää historiantutkijaa, paransi tutkijoiden työskentelymahdollisuuksia. Ajallinen etäisyys auttoi historiantutkijaa myös erottamaan epäolennaisen olennaisesta.

Merkittävintä silti oli syvemmällä ajatuksellisella tasolla tapahtunut muutos ”historian itsensä” käsitteistämiseksi. Nykyhetki ja menneisyys eli historiantutkimuksen tutkimuskohde, erotettiin kategorisesti toisistaan. Eron teko oli välttämätön historiantutkimuksen perustelemiseksi tieteenä, jossa tutkimuskohde oli voitava erottaa tutkijasta ja nykyisyydestä, jossa sitä tutkittiin. Tutkijan ja tutkimuskohteen erillisuus oli keskeisiä modernin, tutkijan tekemiin havaintoihin pohjautuvan ja objektiivisuuteen pyrkivän tieteen periaatteita. Samalla nykyhetkestä menneeseen identifioitu todellisuus sai käsitteellisen muodon ”historiana itsenään” tai ”historiana sinänsä”, kuten saksalainen käsitehistorioitsija Reinhart Koselleck on 1700-luvun valistusajan jälkipuoliskolle ajoittuvaa käännettä kuvannut.¹⁷

Oman ajan historian kaltainen ajatusrakennelma sopi tähän ajatteluun huonosti. Ihmisten tapa käsittää menneisyys nykyisyydestä erottuvana asiantilana ja vastaavasti tulevaisuus nykyisyydestä erillisenä, ei sinänsä tehnyt mahdolliseksi ajatella nykyhetkeä jonkin historiallisen kehityksen lopputuloksena. Se ei kuitenkaan ollut syy sille, miksi historiasta oltiin kiinnostuneita ja miksi sitä piti tutkia. Historiantutkimuksen varsinaisena tehtävänä oli kauempana menneisyydessä olleiden ilmiöiden tarkastelu, jotka historistisen ajattelun mukaan olivat perusluonteeltaan ainutlaatuisia ja joista oli turha etsiä yleisiä säännönmukaisuuksia tai avaimia nykyhetken ymmärtämiselle. Menneisyys oli itsessään kiinnostavaa ja kiinnostavuutta vain lisäsi, että se oli erilaista nykyhetkeen verrattuna.

Oman ajan historian paluu

Vaikka historioitsija 1800-luvun historismin ideaalin mukaan tähysti nykyhetken pystytetystä tarkkailupisteestään menneessä ajassa hämöttävää

tutkimuskohdettaan, ei oma aika päästänyt häntä otteestaan. Kaukaisempi ja ainutlaatuisiksi katsottu historia tuotti yllin kyllin syötteitä 1800- ja 1900-lukujen suurille yhteiskunnallisille ja kansallisille projekteille, historiallisesti oikeutettuja perusteita vallankumouksille ja vastavallankumouksille sekä tapoja legitimoida vallitsevia oloja tai kyseenalaistaa niitä. Merkittävä osa 1800-luvun ja 1900-luvun ensimmäisen puoliskon historistien työstä liittyi eurooppalaisten kansallisvaltioiden ja monikansallisten imperiumien muotoutumiseen ja niiden olemassa olon perusteluun historiallisina olentoina.¹⁸ Tieteellistetty historiankirjoitus oli kiinteä ja suorastaan välttämätön osa modernin valtion ja kansalaisyhteiskunnan syntyä ja niissä vallinneiden ideologioiden hahmottumista tutkimuskohteiden ajallisesta sijainnista tai tarkasteltavista teemoista riippumatta.

Oman ajan historian sysääminen historiallisen katseen katvealueelle ei myöskään estänyt historian poliittista käyttöä. Historiankirjoituksen poliittisuuden ja menneisyyttä valikoivasti tarkastelevan katseen ongelma ei kadonnut historian tutkimusta tieteellistämällä. Vaikka historistien viitoittama uusi historian tutkimus tuotti tieteellisesti aiempaa validimpaa ja menetelmällisesti paremmin perusteltua tietoa, jäi historiankirjoituksen subjektiivisuuden pulma ratkaisematta. Modernin ajan kansakunta- ja valtionrakennusprojektit tuottivat pikemminkin uusi vaateita tuottaa ajankohtaisia poliittisia tai muita tarpeita täyttäviä historiakertomuksia. Historiantutkimuksen hahmottuminen erityisenä tieteenalana olikin jo itsessään poliittinen, modernin valtion kehitykseen ja erityisesti nationalismiin kytkeytynyt prosessi. Historiankirjoituksen ja kansallisuusaatteen välinen suhde on lukeutunut historiankirjoituksen historian vakioaiheisiin, mutta katse historian poliittisuuden ja yhteiskunnallisen funktion tarkasteluun pysyi kapeana 1900-luvun viimeisiin vuosikymmeniin asti. Historioitsijan tosiasiallinen suhde omaan aikaansa, tai kuten Jorma Kalela on huomauttanut, historioitsijan suhde omaan varsinaiseen työhönsä eli historian kirjoittamiseen josakin yhteiskunnallisessa ja kulttuurisessa kontekstissa, oli pitkään puutteellisesti analysoitu ja käsitteellistetty.¹⁹

Historia itsessään piti kuitenkin huolta oman ajan historiasta. 1800-luvulta alkaen kiihtynyt modernisaatio, globalisaation aallot ja seurausvaikutukset, massojen yhteiskuntien synty ideologioineen, kolonialismi ja 1900-luvun suuret konfliktit tuottivat valtavan määrän kysymyksiä ja ongelmia tieteen keinoin selitettäviksi ja ratkottaviksi. Tarve ymmärtää ja hallita modernisaatiota paikallisine ja globaaleine ulottuvuuksineen synnytti valtaosan nykyisin

tunnetuista yhteiskuntatieteistä ja muokkasi humanististen alojen työnjakoa uuteen asentoon. Tieteenalat eriytyivät toisistaan. Kehityksen sivujuonteena myös niin sanotut kansalliset tieteet vahvistuivat.

Oman ajan historia kehittyi 1900-luvulla itsenäiseksi historiatieteen osa-alueekseen saman kehityksen osana. Ihmiskunnan kokemat murrokset ja katastrofit synnyttivät eri kielillä ja eri maissa vaihtelevalla tavoin nimetyt ja mielletyt oman ajan historian tai lähihistorian tieteenalansa, jotka 1900-luvun mittaan saivat omat metodikeskustelunsa, koulukuntansa, tutkimuslaitoksensa ja julkaisukanavansa. Termien *Contemporary history*, *histoire contemporaine*, *Zeitgeschichte*, *storia contemporanea* ja *samtidshistoria* taakse kätkeytyi moninaisia kansallisia painotuksia, teemoja ja tutkimuskohteiden aikarajauksia, mutta yhteistä niille oli tutkimuksen sijoittuminen muiden historiatieteiden ja yhteiskuntatieteiden kiinnostusten leikkauspisteeseen. Yhteistä oli myös tarve kertoa historiantutkimuksen keinoin, miten ja miksi nykymaailmasta oli tullut sellainen kuin se oli.²⁰

Syntyi rikas keskustelu, jossa oman ajan historioitsijat parhaansa mukaan perustelivat tutkimusotteensa tarpeellisuutta ja puolustautuivat puolueellisuus- tai vääristymäsyttöksiä vastaan. Epäilijöiden silmissä oli yksinkertaisinta leimata oman ajan historia ”poliittiseksi historiaksi”, millä tarkoitettiin historian politisoitumista ja käyttämistä nykyhetken poliittisten kamppailujen ja projektien välikappaleena tai areenana. Oman ajan historian alalajeista erityisesti poliittisiin ilmiöihin keskittynyt politiikan historia, tutummin poliittinen historia, sai kantaakseen tämän ”poliittisen” käsitteeseen sisältyneen kyseenalaisen kaksoismerkityksen.²¹ Nykyisin tätä historian poliittista ulottuvuutta kutsutaan historiapolitiikaksi tai historian poliittiseksi käytöksi. Keskustelun etenemisestä kertoo myös se, ettei politiikan historiaa suinkaan enää pidetä ainoana historian osa-alueena, joka taipuu helposti poliittisten kamppailujen tai argumentaation osaksi.

Toinen keskustelu käytiin siitä, mikä oikeastaan oli oman ajan historian tutkimuskohde. Jos oman ajan historiaa tarkasteltiin hieman laajempaan historian ajanjaksona eli periodina, oli helpompaa todeta mihin se päättyi, kuin mistä se alkoi. Oman ajan historia oli nykyhetkeä lähimpänä olevan historian ajanjakso, mutta minne tuon meitä lähimpänä olleen ajanjakson alkupiste pitäisi laittaa, oli tulkinnanvaraista. Vuonna 2008 julkaistussa artikkelikokoelmassa joukko nuoren polven ranskalaisia, amerikkalaisia ja brittiläisiä historiantutkijoita ajoitti oman ajan historian lähtökohdan vielä niinkin perinteisesti kuin Ranskan suureen vallankumoukseen 1789, mikä kertoo mainitun

aikaperspektiivin sitkeydestä omaa aikaa määrittävänä käänteenä.²² Oxfordin yliopiston kirjastossa historiaa käsittelevät teokset oli vielä 2000-luvun vaihteessa järjestetty niin, että vuotta 1945 edeltänyttä kehitystä tarkastelevat kirjat löytyivät historian osastolta ja muut yhteiskuntatieteiden puolelta.

Yksiselitteistä, vuoden tarkkuudelle ulotettua periodisointia kekseliäämpi vaihtoehto oli kirjoittaa historiaa nykyhetkestä taaksepäin, kuten brittihistorioitsija Geoffrey Barraclough ehdotti vuonna 1963 pitämässään luennoissa, jotka hän julkaisi myös kirjana.²³ Historiaa ei silloin kirjoitettaisi menneisyydestä eteenpäin menneisyyden ehdoilla, kuten historioitsijat yleensä tekivät, vaan sen selittämiseksi, miten nykyhetken maailma oli saanut muotonsa. Kyse ei ollut nykyhetken olosuhteiden oikeuttamisesta jonkin vääjäämättömän kehityksen lopputuloksena, vaan tuon kehityksen ja siihen sisältyneiden epävarmuuksien, katkoksien ja valintojen ymmärtämisestä.

Kuten Barraclough itse asian muotoili: ”Perinteinen historiankirjoitus ottaa lähtökohdakseen jonkin pisteen menneisyydessä – esimerkiksi Ranskan suuren vallankumouksen, teollisen vallankumouksen tai vuoden 1815 ratkaisun – ja etenee järjestelmällisesti siitä eteenpäin, lähtöpisteestä yhtenäisesti eteenpäin kulkevia kehityslinjoja jäljittäen. Oman ajan historia noudattaa – tai sen pitäisi noudattaa – lähestulkoon päinvastaista menettelytapaa. Molemmat menetelmät vievät meidät menneisyyteen, mutta ne eivät johda samaan menneisyyteen.”²⁴

1950- ja 1960-luvun perspektiivistä taaksepäin katsoen ei menneisyydestä hahmottunut totuttuja teollisen vallankumouksen tai Ranskan suuren vallankumouksen kaltaisia viittapisteitä, vaan tärkeämmiltä vaikuttivat lähempänä nykyhetkeä tapahtuneet globaalien järjestelmän voimasuhteiden muutokset. Kylmän sodan maailmalle keskeistä oli Yhdysvaltojen ja Venäjän 1800-luvun lopulla alkanut vahvistuminen. Oman ajan historioitsija oli yhtä kiinnostunut ”Oregonista ja Amurista kuin Herzegovinasta ja Rheinistä, imperialismien yhteentörmäyksestä Keski-Aasiassa ja läntisellä Tyynellä valtamerellä kuin Balkanilla ja Afrikassa, ja häntä kiinnosti yhtä lailla rautatie Siperian halki kuin rautatie Berliinistä Bagdadiin.”²⁵

Oman ajan historian lähtöpiste määrittyi hetkeksi, jolloin nykyhetken maailmassa olennaiset kysymykset saivat ensimmäisen kerran havaittavissa olevan muodon. Barracloughille oman ajan historia oli noin kuuden-seitsemänkymmenen vuoden mittainen kausi 1800-luvun lopulta 1900-luvun puoliväliin. Tuolloin tapahtuivat ne asiat ja kehittyivät ne ilmiöt, jotka tekivät silloisesta nykymaailmasta sellaisen kuin se oli.

Kriittistä Barracloughin ajattelussa oli hahmotus nykymaailman tilasta ja siinä vaikuttavista voimista. Oman ajan historia rakentui siis lähtökohtaisesti yhteiskuntatieteiden ja joka tapauksessa muiden tieteenalojen kuin historian tutkimuksen tuottamaan ymmärrykseen, käsitteisiin ja teoreettisiin oletuksiin maailman tilasta ja kehityssuunnista. Nämä arviot olivat väistämättä avoimia ja tulkinnanvaraisia, mikä lisäsi myös näin määritetyistä lähtökohdista kirjoitetun oman ajan historian spekulatiivisuutta.

Lisäksi jokainen nykyhetki tuotti ainutlaatuisen oman ajan historiansa. Tätä voi havainnollistaa niin, että teemme ajatusharjoituksen nykyhetken olosuhteista ja vedämme näin identifioituista teemoista kehityslinjoja menneisyyteen. Teemat kuten ilmasto- ja ympäristökysymysten merkityksen kasvu, globaalien rahoitusmarkkinoiden ja maailmankaupan avautuminen ja siitä käydyt kamppailut, dekolonisaatio jälkivaikutuksineen, laajamittaiset väestönlähdökset, Neuvostoliiton ja sittemmin Venäjän heikentyminen, Yhdysvaltojen johtoaseman suhteellinen heikentyminen, Kiinan vahvistuminen, läntisten demokratioiden ja hyvinvointivaltioiden kohtaamat sisäiset vaikeudet sekä poliittisen islamin nousu ovat tällaisia nykyhetkessä vaikuttavia tekijöitä, joiden lähihistoriaa on hyödyllistä tarkastella. Barracloughin innoittamana voimme paikallistaa oman aikamme historian lähtökohdat jonnekin 1960- ja 1970-luvuille, joissa nämä trendit ovat alkaneet vahvistua ja vaikuttaa myös toinen toisiinsa.

Barracloughille oli kuitenkin keskeistä, että oman ajan historia edusti katkosta historiallisen ajan kulussa. Hän kritisoi historioitsijoiden taipumusta hakea historiasta jatkuvuuksia ja tällä tavoin korostaa ihmiskunnan materiaalsen ja kulttuurisen muutoksen hitautta. Sama eronteko nykyhetken ja menneisyyden välillä oli toki ollut esillä 1800-luvun historiankirjoituksessa. Nyt kuitenkin tuo ajallinen vaihe eli siirtymä, joka erotti historian nykyhetkestä, sai merkityksensä ainutlaatuisena välivaiheena, oman ajan historiana.

Näkemys 1900-luvun ensimmäisen puoliskon luonteesta poikkeuksellisenä historiallisena katkoksenä tai murroskohtana oli hyvinkin modernistinen. Samankaltainen ajatus historian erityisistä murrosvaiheista esiintyi myös Reinhart Koselleckin 1970-luvulla esittelemässä käsitteessä *Sattelzeit*, eli satula-aika tai vedenjakaja-aika.²⁶ Toisin kuin Barraclough, joka operoi globaalien tapahtumahistorian alueella, Koselleck oli kiinnostunut käsitteistä. Vaikka menetelmä oli erilainen, tuotti nykyisyydessä keskeisten käsitteiden jäljittäminen ajassa taaksepäin Barracloughia muistuttavan tulkinnan. Käsi-
tehistoriallinen ote vei Koselleckin tosin Barracloughia noin vuosisadan ver-

ran pidemmälle. 1700-luvun lopusta 1800-luvulle ulottunut aikakausi, jolloin käsitteet muuttuivat tai syntyi uusia käsitteitä, kuten kansakunta tai yksilöllisyys, oli Koselleckille tällaista muutoksen tai ylimenon aikaa, satula-aikaa. Katse satula-aikaa edeltävään käsitemaailmaan tavoittaa nykyihmiselle olennaisesti vieraamman maaston, kuin aika sen jälkeen. Olennaista oli kuitenkin murrosvaihe itsessään, eikä niinkään sitä edeltänyt tai seurannut kehitys. Nykyhetkestä tarkastellen voikin nähdä, kuinka Barraglouhin 1890- ja 1960-lukujen välille hahmottama oman ajan historia oli, Koselleckin termejä soveltaen, supervaltojen tahdittaman globaalihistorian satula-aikaa.

Oman ajan historia ja historiakulttuuri

Oman ajan historiasta 1900-luvulla käydyt keskustelut vahvistivat tieteenalan erityispiirteitä ja perustelivat historiantutkimuksen menetelmien soveltuvuuden nykymaailmalle erityisten ajallisten murrosten tarkasteluun. Historioitsijan oli jälleen soveliasta ulottaa tarkastelunsa nykyhetkeen asti. Samalla jäi kuitenkin avoimeksi useampikin kysymys historiantutkimuksen, sen tekohetken, vastaanoton ja mahdollisen käytön ja yhteiskunnallisen merkityksen välisistä suhteista.

Historiaesitykset ovat eri muodoissaan, fiktiona, faktana tai faktiona keskeinen osa laajempaa inhimillistä kulttuuria, jonka moninaisuutta kuvaamaan on historiakulttuurin käsite käyttökelpoinen.²⁷ Toimijoita eli esitysten tuottajia ja käyttäjiä on valtava määrä, ja yliopistoissa alan tutkinnoilla sertifioitujen, ammatikseen historiaa tutkivien, siitä kirjoittavien ja opettajien rooli on yleisen historiatietoisuuden synnyssä tutkitusti rajallinen.²⁸ Mitä lähemmäksi nykyhetkeä tullaan, sitä enemmän on erilaisia historian esityksiä ja niiden esittäjiä. Akateemisten historiantutkijoiden rooli on oman ajan historian esitysten kentässä kenties vieläkin marginaalisempi kuin ammatikunnassa keskimäärin, joskin jo pitkään kestäneen populaarikulttuurin keskiaika- tai viikinkibuumin kokeneet ja näiden teemojen ja aikakausien parissa työskennelleet tutkijakollegat saattavat olla tästä eri mieltä.

Tähän liittyy myös vakava kysymys siitä, onko joitakin perusteltuja tai perusteettomia rajoituksia sille, kuka kertoo kenenkin historiaa ja miten. Amerikkalaisen historiantutkijan Natalie Zemon Davisin kysymys ”historian omistamisesta” resonoi edelleen tänä päivänä esimerkiksi keskusteluissa kulttuuriperinnön omimisesta.²⁹ Historian vääryyksiä käsittelevät komissioiden, kuten

vuonna 2021 asetettu Saamelaisten totuus- ja sovintokomissio, on esimerkki tällaisesta kaukaisemman menneisyyden tapahtumien ja niiden jälkien tärkeydestä nykyihmisille.³⁰ Oman ajan historian juuret voivat ulottua ajassa pitkälle, ja jäljet voivat olla nykyihmisille hyvin kipeitä.

Mikä on akateemisen historiantutkimuksen tehtävä tässä oman ajan historian historiakulttuurissa? Brittihistorioitsija Donald Cameron Wattin 1990-luvun alussa tekemän jaottelun mukaan oman ajan historiaa koskevat esitykset syntyvät vaiheittain: ensimmäiset ovat aikalaisten nopeasti laatimia silminnäkijäraportteja eli siis historiaa Thukydideseen tapaan. Tätä seuraavissa vaiheissa kuva täydentyy jo hieman pidemmän etäisyyden päästä kirjoitetuilla muistelmilla ja polemiikkeilla, joihin saattaa liittyvä kiivaitakin väittelyitä.³¹

Ennen pitkää näistä erilaisista historiakuvan aineksista muotoutuu niin sanottuja ”hyväksytyjä viisauksia”, eheitä narratiiveja ja tulkintoja, joiden varaan esimerkiksi kouluopetus rakennetaan ja jotka ohjaavat tai heijastelevat julkisen, virallisen historiakulttuurin ja muistamisen piirteitä, kuten valtioiden tapaa viettää juhlapäiviään. Olennaista näille on, ettei näitä käsityksiä kyseenalaisteta. Miksipä jo todeksi todettua pitäisi muutella?

Tieteellisen historiantutkimuksen menetelmiä ja periaatteita noudattavat historiantutkijat tulevat Wattin jaottelussa kuvaan verraten myöhään. Varsinaisen kriittisen historiantutkimuksen hetki koittaa siinä vaiheessa, kun aikalaistodistuksia ja silminnäkijähavaintoja tarkastellaan monipuolisemman lähdeaineiston, kuten arkistodokumenttien tai muuten kerätyn aineiston avulla. Siinäkin ovat omat vaiheensa alkuvaiheen ”pikahistorioista” punnertumpiin analyysihin sekä kokonaisvaltaisiin synteeseihin.

Oman ajan historian poliittisuus

Monissa näissä oman ajan historian kuvauksissa ja tulkinnoissa on peittelemätön poliittinen ulottuvuus: aikalaiset jatkavat poliittisia kamppailujaan toisin keinoin pyrkien määrittelemään, missä historian oikean ja väärän puolen rajat kulkevat. Ei ole harvinaista, että myös akateemiset historiantutkijat tulevat vedetyiksi tai lähtevät tällaisiin kamppailuihin mukaan.

On saattanut käydä niinkin, että kaukaisempia tapahtumia kuvaamalla historioitsija, tai historiallisten romaanien kirjoittaja, on kyennyt kertomaan jotakin sellaista omasta ajastaan, jota muuten ei olisi ollut mahdollista sanoa. Virolaisen kirjailijan Jaan Krossin tuotanto, kuten 1970-luvulla julkaistu,

1500-luvun Viroon ja Liivinmaalle sijoittuva *Kolme katku vahel* (Uppiniskaisuuden kronikka), on hyvä esimerkki kaukaisen historian kamppailujen kuvaamisesta peilinä oman ajan maailmalle, Krossin tapauksessa 1970-luvun Neuvosto-Viron todellisuudelle.³²

Omassa ajassa omasta ajasta kirjoitetun historian vaarana oli silti siihen hetken poliittisesta vallankäytöstä jäävät heijastumat. Jaan Krossin romaanissa esiintyvä 1500-luvun aikalaiskronikoitsija joutuukin ottamaan huomioon vallanpitäjän toiveet ja värittämään kertomustaan ruhtinaan mainetta parannellen. Kyse on tällöin tietoisesta historiapolitiikasta eli poliittisia tarkoituksiperiä palvelemaan laadituista esityksistä ja ylipäätään historian poliittisesta käytöstä. Historian yhteiskunnallista funktiota vallan ja valtakamppailujen näkökulmasta tarkastelevasta tutkimuksesta on tullut nykyisin niin keskeinen osa nykyistä poliittisen historian tieteenalaa, ettei sen tehtäväkenttää voi kuvata ilman siihen liittyvää viittausta.

Ottaen huomioon oman ajan historiaan liittyvän varsin kirjavan historiakulttuurin moninaisine historian esityksineen ei liene epäilystäkään siitä, että se on tavalla tai toisella poliittista. Onko oman ajan historia jotenkin erityisellä tavalla poliittista? Ovatko jotkin toimijat, historian esittäjät tai historian käyttäjät, enemmän poliittisia kuin toiset?

Kysymykseen olisi helppo vastata niin, että D. C. Wattin historiallisen tiedonmuodostuksen alkuvaiheen portaat olisivat ilmeisemmin tai herkemmin poliittisia kuin myöhemmät, akateemisen historian tutkimuksen vaiheet. Toisaalta voitaisiin vastata niin, että historian poliittinen käyttö joidenkin muiden päämäärien kuin tiedon itsensä lisäämisen tai menneisyyden totuudellisen kuvaamisen ehdoilla on historian väärinkäyttöä. Kumpaakaan vastausta ei voi pitää tyydyttävänä. Historian esitykset eivät muodostu tai yleisty minkään askelmallin mukaan, vaan historiakulttuurin kentällä on kaiken aikaa aktiivisina hyvin monenlaisia toimijoita. Vaiheet eivät seuraa lineaarisesti toisiaan, vaan ne lomittuvat ja esiintyvät samanaikaisesti. Ne myös vaikuttavat toisiinsa. Lisäksi näkemykset siitä, mikä on historian väärinkäyttöä, määrittyvät sen mukaan, mikä katsotaan historian oikeaksi käytöksi. Siinäkin on kyse poliittisesta valinnasta ja arvottamisesta.

Lopuksi voi vielä kysyä, mistä syystä historian poliittisuutta ylipäätään pitäisi pitää kielteisenä asiana. Jos tieteen tehtävänä on yhteiskunnan muuttaminen, ei tämä tapahdu tiedon itsensä voimalla, vaikka tieteen tekijät toisinaan näin ajattelevat. Tieteelliseen tietoon perustuvat yhteiskunnan muutokset ovat poliittisten prosessien tulosta: jonkun tai joidenkin on tehtävä va-

lintoja, ja yhteiskuntaa koskevien valintojen tekemistä kutsutaan politiikaksi. On tietysti hyvä, että valintoja tehdessä tukeudutaan tieteelliseen tietoon.

Historian poliittisuutta tai historian poliittista funktiota ei kannata tarkastella kapeasti, koska politiikka, kuten valtakin, on muutakin kuin kamppailua. Voimme tarkastella oman ajan historian poliittisuutta myös myönteisenä resurssina toivottuihin päämääriin pääsemiseksi. Kiinnostavaksi oman ajan historian tekee tästä näkökulmasta toimijoiden ja näkemysten tavaton runsaus. Se ei kuitenkaan ole syy sille, etteikö akateemisesti koulutettuja historiantutkijoita tarvita. Norsunluutornin lisäksi tai sijasta heille voi tarjoutua paikkoja yhteiskuntaan, ja miksei myös poliittiseen vaikuttamiseen, suuntautuneina historia-aktivisteina. He voivat kirjoittaa joihinkin tiettyihin nykymaailman ilmiöihin kantaa ottavaa aktivistihistoriaa, jonka tehtävänä jo alun alkaen on historiallisen tiedon käyttö asioiden muuttamiseksi haluttuun suuntaan.³³ Toinen vaihtoehto on omaksua yhteiskunnallisen aikalaiskeskustelijan rooli, ja esimerkiksi ottaa kantaa historiaa omiin tarpeisiinsa käyttävien poliitikkojen historiantulkintoihin.

Oman ajan historian funktio voi olla yhteiskunnallisten näkymien avar-tamisessa ja sen laajentamisessa, minkä inhimillinen kuvittelu kokee mahdolliseksi. Poliitiikan tutkijan ja teoreetikon Kari Palosen ja historioitsija Pauli Kettusen ajatuskulkuja seuraillen, tällainen näkymien ja kuvittelukyvyyn laajentaminen voi määritellä uudelleen myös sitä, mikä on poliittisesti mahdollista.³⁴ Ajatuksen taustalla on politiikan ymmärtäminen hieman totutusta poiketen ilmiönä, jossa määritellään rajat sille, minkä milloinkin katsotaan olevan tarpeelliseksi katsotun yhteisen toiminnan piirissä. Rajanvetoja voidaan tehdä esimerkiksi siitä, mitkä asiat kuuluvat ihmisten yksityiselämän ja henkilökohtaisen päätösvallan tai vaikkapa talouden vapaan toiminnan piiriin. Nämä ratkaisut yhteisen ja yksityisen päätöksenteon rajoista ovat kuitenkin itsessään poliittisia. Historiaa koskevat käsitykset ja menneisyyden ta-paumakulkujen ulottaminen nykyhetkeen voivat olla osa tätä ”poliittisesti mahdollisen tai tarpeellisen” määrittämisen ja muotoutumisen prosessia.

Omaa lähimenneisyyttämme koskevan ymmärryksen, tiedon ja väitteiden lisääntyminen avartaa poliittisen toiminnan mahdollisuuksia ja vahvistaa demokratiaa. Nykyhetkeä menneeseen suhteuttamalla oman ajan historia laajentaa sitä, mikä voidaan nykyhetkessä katsoa poliittisesti mahdolliseksi. Se tunnistaa rakenteita ja toimintaa, kertoo tehdyistä valinnoista ja niiden vaikutuksista, osoittaa asioiden välisiä suhteita ja tekee valintoja ja menneisyydessä olleita vaihtoehtoisia tulevaisuuksia näkyviksi.

Tätä inhimillisen kuvittelukyvyn laajentamista ja poliittisesti mahdollisen uudelleenmäärittelyä voi hyvin kutsua oman ajan historian poliittisuudeksi tai sen poliittiseksi tehtäväksi.

Juhana Aunesluoma on poliittisen historian professori Helsingin yliopistossa.

Viitteet

- 1 Artikkelin pohjana on poliittisen historian professuurin juhlaluento "Oman ajan historian poliittisuus" Helsingin yliopistossa 25.5.2022.
- 2 Steinby 2021, 118–124.
- 3 Steinby 2021, 27.
- 4 Thukydides suhtautui erityisen kriittisesti muistitietoon. Havainnoinnissa oli silmä korvaa luotettavampi. Ks. Hartog 2015, 121.
- 5 Momigliano 1966, 130, 135. Viitattu luvussa Woodman 1988, 149–164; Steinby 2021, 104.
- 6 Thukydides 1995, 3.
- 7 Thukydides 1995, 16.
- 8 Ibid.
- 9 Ferguson 1992, passim; Huttunen 2013, 2453–2457.
- 10 Steinby 2021, 118–124.
- 11 Woodman 1988, 150–151.
- 12 Torstendahl 1964, passim. Suomalaisen lähdekriittisen metodiopin perusteokseksi tuli Renvall 1965.
- 13 Konstruktivistisesta, kieltä ja kielellisiä tiloja tarkastelevasta tutkimusotteesta Steinmetz, Gilcher-Holtey, and Haupt (toim.) 2013.
- 14 Tässä artikkelissa termejä oman ajan historia ja lähihistoria käytetään toistensa synonyymeinä. Vaihtelevasta terminologiasta ks. Soikkanen 1995. Julkaistu myös kokoomateoksessa Lindroos, Kuukkanen ja Piekka 1998.
- 15 Kelley 2003, 124–128, 132–140, 178–183.
- 16 Kelley 2003, 132–140; Spohr Readman 2011.
- 17 Koselleck 2004, 31–43, 33.
- 18 Iggers and Wang 2008, 69–116; 194–249.

- 19 Kalela 2000, 12–20; Kalela esitti vastauksen kysymykseensä historioitsijan yhteiskunnallisesta roolista teoksessa Kalela 2012.
- 20 Spohr Readman 2011.
- 21 Nevakivi, Hentilä ja Haataja 1983, 10–11.
- 22 Gildea 2008, xi–xxix, xi. Samassa teoksessa termiä oman ajan historia käytetään pääosin tarkoittamaan historiankirjoitusta omassa ajassamme, jossa hyödynnetään termin *contemporary history* sekä lähimenneisyyteen että nykyhetkeen viittaavaa kaksoismerkitystä.
- 23 Barraclough 1964.
- 24 Barraclough 1964, 17–18.
- 25 Barraclough 1964, 18.
- 26 Reinhart Koselleckin ”satula-ajasta” ks. Rentola 2015.
- 27 Rüsen 1994, 3–26.
- 28 Torsti 2012, 52–61.
- 29 Zemon Davis 1999, 19–34.
- 30 Valtioneuvoston kanslia, Saamelaisten totuus- ja sovintokomission asettaminen. vnk.fi <https://vnk.fi/saamelaisten-totuus-ja-sovintokomissio>.
- 31 Watt 1991, 13–21.
- 32 Kross 2003.
- 33 Barkan 2009.
- 34 Kettunen 2003.

Kirjallisuus

- Barkan, Elazar. ”Introduction. Historians and Historical Reconciliation.” *American Historical Review* 114, no. 4 (2009): 899–913.
- Barraclough, Geoffrey. *An Introduction to Contemporary History*. New York: Penguin Books, 1964.
- Cameron Watt, Donald. ”Mitä oman ajan historia on?” Teoksessa *Poliittinen historia, Suomi ja muut*, toimittaneet Seppo Hentilä ja Timo Turja, 13–21. Oulu: Pohjoinen 1991.
- Ferguson, Eugene S. *Engineering and the Mind's Eye*. New York: MIT Press, 1992.
- Gildea, Robert. ”Introduction.” In *Writing Contemporary History*, edited by Robert Gildea and Anne Simonin. Hodder Education 2008.
- Hartog, François. *Regimes of Historicity. Presentism and Experiences of Time*. Kääntänyt Saskia Brown. New York: Columbia University Press, 2015.
- Huttunen, Matti. ”Intuitio lääkärin työssä” *Lääketieteellinen Aikakauskirja Duodecim* 129 (2013): 2453–2457.
- Iggers, Georg G., and Q. Edward Wang with contributions from Supriya Mukherjee, *A Global History of Modern Historiography*. Harlow, England: Pearson Education Limited, 2008.
- Kalela, Jorma. *Historiantutkimus ja historia*. Helsinki: Gaudeamus, 2000.
- Kalela, Jorma. *Making History. The Historian and Uses of the Past*. Basingstoke: Palgrave Macmillan, 2012.

- Kelley, Donald R. *Fortunes of History. Historical Inquiry from Herder to Huizinga*. New York: Yale University Press, 2003.
- Kettunen, Pauli. "Poliittisen historia poliittisessa historiassa." *Ennen ja nyt. Historian tietosanomat* 3, no. 3 (2003). <https://journal.fi/ennenjanyt/article/view/108215>.
- Koselleck, Reinhart. *Futures Past. On the Semantics of Historical Time*. New York: Columbia University Press, 2004.
- Kross, Jaan. *Uppiniskaisuuden kronikka: Balthasar Russowin tarina*. Suomentaneet Kaisu Lahikainen ja Jouko Vanhanen. Helsinki: WSOY, 2003.
- Lindroos, Ilari, Jouni Kuukkanen ja Heidi Piekkä, toim. *Poliittisen historian itsereflektio. Poliittinen historia poliittisen historian tutkijoiden silmin*. Turun yliopiston poliittisen historian tutkimuksia 15. Turku: Turun yliopisto, 1998.
- Momigliano, Arnaldo D. *Studies in Historiography*. London: Weidenfeld and Nicolson, 1966.
- Nevakivi, Jukka, Seppo Hentilä ja Lauri Haataja, *Johdatus poliittiseen historiaan*. Helsinki: Weilin+Göös, 1983.
- Rentola, Kimmo. "Syvä valtio, globaalihistoria ja aika." *Historiallinen Aikakauskirja* 113, no. 4 (2015): 301–307.
- Renvall, Pentti. *Nykyajan historian tutkimus*. Helsinki: WSOY 1965.
- Rüsen, Jörn. "Was ist Geschichtskultur? Überlegungen zu einer neuen Art, über Geschichte nachzudenken." In *Historische Faszination: Geschichtskultur heute*, Hrsg. Jörn Rüsen, Theo Grütter, and Klaus Füssman, 3–26. Böhlau, 1994.
- Soikkanen, Timo, toim. *Lähihistoria: teoriaan, metodologiaan ja lähteisiin liittyviä ongelmia*. Turun yliopiston poliittisen historian tutkimuksia 1. Turku: Turun yliopisto, 1995.
- Spohr Readman, Kristina. "Contemporary History in Europe. From Mastering National Pasts to the Future of Writing the World." *Journal of Contemporary History* 46, no. 3 (2011): 506–530.
- Steinby, Christa. *Herodotos. Historiankirjoituksen isä ja hänen maailmansa*. Helsinki: Otava, 2021.
- Steinmetz, Willibald, Ingrid Gilcher-Holtey, and Heinz-Gerhard Haupt, ed. *Writing Political History Today*. Chicago: Chicago University Press 2013.
- Thukydides, *Peloponnesolaissota*. Suomentanut J. A. Hollo. Helsinki: WSOY, 1995.
- Torstendahl, Rolf. *Källkritik och vetenskapssyn i svensk historisk forskning 1820–1920*. Studia Historica Upsaliensia XV. Uppsala, 1964.
- Torsti, Pilvi. *Suomalaiset ja historia*. Helsinki: Gaudeamus, 2012.
- Valtioneuvoston kanslia, Saamelaisten totuus- ja sovintokomission asettaminen. <https://vnk.fi/saamelaisten-totuus-ja-sovintokomissio>.
- Woodman, A. J. "Contemporary History in the Classical World." In *Contemporary History. Practice and Method*, edited by Anthony Seldon, 149–164. London: Basil Blackwell, 1988.
- Zemon Davis, Natalie. "Who Owns History?" in *Historical Perspectives on Memory*, edited by Anne Ollila, 19–34. Studia Historica Vol. 61. Helsinki: Finnish Historical Society, 1999.

Ympäristöhistorian tämänhetkisyys

Ympäristöhistoria tutkii ihmisen ja ympäristön vuorovaikutusta. Tuomas Räsänen pohtii puheenvuorossaan ympäristöhistorian aikatasoja lähihistorian näkökulmasta. Ympäristöhistorian kronologioissa käsitykset uudesta ja vanhasta, ajallisesti läheisestä ja etäisestä, saavat uuden merkityksen. Juuri siksi ympäristöhistoria on lähihistorialle erittäin relevantti lähestymistapa, Räsänen kirjoittaa.

On toukokuinen ilta. Istun rantasaunan kuistilla katsellen melko tavalliselle pohjoissavolaiselle pikkujärvelle. On rauha. Hyttyset eivät ole vielä siinneet. Viitasammakot pulputtavat ruovikossa, lintujen laulua kaikkialla. Järvellä näen toistakymmentä joutsenta, jotka mekastavat kevään puhkeamisen iloa. Vasta viikko sitten järvi oli jään peitossa; vasta muutama vuosikymmen sitten joutsenia ei ollut mutta muita lintuja sitäkin enemmän; vasta pari sataa vuotta sitten rantasaunan paikka oli järven pohjaa, kunnes paikalliset isännät saivat järvenlaskussa lisää peltomaata, kuten niin monilla muillakin Suomen järvillä; vasta reilut 10 000 vuotta sitten paikkaa peitti mannerjää, joka hioi järventakaisen rantakallion. Jo ennen nykyistä jäätiköitymisvaihetta, miljoonia vuosia ennen ihmisen kehittymistä, hyttyset imivät varhaisten nisäkäslajien verta. Yksi ihmiselämän ohikiitävä hetki kietoutuu yhteen geologisten, ilmastollisten, vuodenaikojen, ekologisten ja sosiaalis-poliittisten aikatasojen kanssa, liittäen ihmisen osaksi maapallon monimutkaisia verkostoja.

Tässä kirjoituksessa tarkastelen ympäristöhistorian aikatasoja lähihistorian tutkimuksen näkökulmasta. Pohdiskelen sitä, onko ympäristöhistoriasa ominaispiirteitä, jotka tekevät siitä lähihistorian tutkimukselle erityisen otollisen lähestymistavan. Tämä voi monesta ympäristöhistorian historiografialta hieman tuntevasta kuulostaa mahdottomalta tehtävältä. Ympäristöhistoria tutkii yksinkertaistetusti ihmisen ja ympäristön vuorovaikutusta: miten ihminen on vaikuttanut ympäristöönsä ja vastavuoroisesti millaisia vaikutuksia ympäristöllä on ollut ihmisen yhteiskuntaan, kulttuuriin, ajat-

---

teluun ja politiikkaan. Ympäristöhistoria syntyi historiatieteen haarana pyrkimyksenään rakentaa pitkiä aikaskaaloja käsitteleviä synteesejä. Aikana, jolloin suurten kertomusten väitettiin kuolleen, lupasi ympäristöhistoria yhdistää kaksi erilleen ajautunutta kertomusta takaisin yhdeksi ja siten kirjoittaa ihmiskunnan historian uudeksi. Ympäristöhistoria tavoitteli ja pyrki yhä tuomaan luonnon takaisin niihin kertomuksiin, joita kerromme ihmisestä, ja ihmisen takaisin niihin kertomuksiin, joita kerromme luonnosta. Tällä tavoin se myös pyrki yhdistämään keskenään luonnontieteen ja ihmistieteen epistemologiat, olihan ei-inhimillinen maailma perinteisesti ollut luonnontieteellisen tutkimuksen kohde, kun taas historia keskittyi puhtaasti ihmisen maailmaan.¹

Ensisilmäyksellä tällainen maailmoja syleilevä pyrkimys voi näyttää olevan kaukana siitä, mitä olemme tottuneet ymmärtämään lähihistorialla, kuten diplomatian käytävillä tapahtuvia neuvotteluja tai poliittisten kumousten taustalla vaikuttavia ideologioita. Nämä eivät kuitenkaan välttämättä ole toisiaan poissulkevia. Väitän, että maapallon bio-geo-kemialliseen kiertoon liittyvät aspektit nimenomaan voivat auttaa yhdistämään lyhyen keston ja pitkän keston, tapaustutkimukset ja historian nopeat käänneet niihin luonnon prosesseihin, jotka kestollaan ylittävät ihmisen aikaymmärryksen. Ympäristöhistorian kronologiat eroavat ihmiskeskeisen historian kronologioista niin, että käsitykset uudesta ja vanhasta sekä ajallisesti läheisestä ja etäisestä saavat uuden merkityksen.

Tämä kirjoitus ei suinkaan työskentele täysin auraamattomalla pellolla. Ruotsalainen ympäristöhistorioitsija Sverker Sörlin pyrki jo kymmenkunta vuotta sitten *Journal of Contemporary History* -lehdessä julkaisemassaan artikkelissa löytämään yhteyksiä ympäristöhistorian ja lähihistorian välille. Sörlin näkee, että vaikka kummankin alan harrastajat ovat olleet nihkeitä tarttumaan toistensa aiheisiin – lähihistorioitsijat ympäristöaiheisiin ja ympäristöhistorioitsijat lähihistorian usein tarkastelemiin sotiin ja vallankumouksiin – molemmat operoivat tottuneesti katastrofien maailmassa. Ympäristöön liittyvät merkittävät tapahtumat, esimerkiksi maailmaa ravistuttaneet ympäristöonnettomuudet tai merkittävät tieteelliset havainnot, voisivatkin muodostaa samankaltaisen ympäristösuhteen kronologian kuin lähihistoriasta tutut murroskohdat (joista Sörlin mainitsee vuodet 1918, 1933, 1945, 1989 ja 2001).² Sörlin kuitenkin lähtee analyysissään lähihistorian suunnasta ja esittelee ympäristöhistorian ikään kuin lähihistorian potentiaalisena sivuhaarana tai tutkimussuuntauksena, jonka tehtävänä on täy-

dentää lähihistoriaa ei-inhimillisen maailman humanistisella analyysillä. Tässä kirjoituksessa lähtöpiste on päinvastoin ympäristöhistoriassa. Pyrin ympäristöhistorian aikatasoja koskevien tulkintojen pohjalta laventamaan lähihistorian käsitettä – kenties tavalla, joka saa jotkut lähihistorian ammatillaiset kiristelemään hampaitaan.

Vastauksia nykypäivän ongelmiin

Ympäristöhistoria on varsin nuori tieteenala, joka syntyi itsenäisenä tutkimussuuntauksena 1960–1970-luvun ympäristöherätyksen vanavedessä tarpeesta löytää luonnontieteellisten selitysmallien rinnalle menneisyyteen katsova näkemys ihmisen ja luonnon suhteesta. Kun luonnontieteilijät paljastivat ihmisen ympäristövaikutusten valtavat mittasuhteet, jotkut historioitsijat alkoivat kysyä uudenlaisia kysymyksiä. Niiden perimmäisenä tarkoituksena oli vastata siihen, miksi ja miten ihmisen toiminta oli erkaantunut kestävästä elämäntavoista kohti luonnonvaroja tuhlailevia ja saastuttavia talous- ja yhteiskuntamalleja.³ Tästä hyvä esimerkki on usein ensimmäisenä nykyaikaisena ympäristöhistorian tekstinä mainittu Lynn Whiten artikkeli ”The Historical Roots of Our Ecologic Crisis” (1967), jossa hän nosti kristinuskon ympäristökriisin syntipukiksi.⁴ Lynn White oli tullut tunnetuksi keskiajan historioitsijana, ja pitkäkestoiisiin synteeseihin taipuwait ympäristöhistorioitsijat ovatkin etsineet hänen tapaansa ympäristökriisin juurisyitä, jatkuvuuksia ja ihmistoiminnan polkuriippuvuuksia usein kaukaa satojen vuosien aikaperspektiivillä. Erinomainen esimerkki tällaisesta on Joachim Radkaun teos *Natur und Macht*, jossa tekijä luotaa ympäristötietoisuuden kehittymistä uuden ajan alkupuolelta nykypäivään.⁵

Tällaisia vuosisataisia jatkumoina tarkastelevaa ympäristöhistoriaa voi olla kyseenalaista pitää sananmukaisesti lähihistoriana. Samalla etenkin alkuvaiheissaan ympäristöhistoria asemoi itsensä lähelle nousevaa ympäristöliikettä, jolloin tutkimukselle syntyi selkeä päivänpoliittinen sanoma sen hetkessä yhteiskunnassa. Lienee kohteliasta olla osoittelematta yksittäisiin tutkijoihin tai heidän tutkimuksiinsa, mutta aina poliittisävytteiset vaatimukset luonnonvarojen kulutuksen pienentämiseksi tai saastutuslähteiden eliminoimiseksi eivät ole olleet edes kovin hyvin piilotettuna. 1900-luvun lopulta asti tieteenalaa on ”aikuistunut” ja tutkimuksen poliittiset kytkökset lientyneet, mutta silti väittäisin, että suuri joukko ympäristöhistorian tutki-

joita yhä sympatisoi ympäristöliikettä, minkä monista tutkimusteksteistä vähintään implisiittisesti voi lukea.

Nyttemmin ympäristöhistoria on painottunut entistä enemmän tutki-
maan viimeaikaisia tapahtumia ja kehityskulkuja,⁶ jolloin se samalla on lei-
mallisesti lähihistoriaa. Tähän painotuksen muutokseen on löydettävissä
ainakin kaksi selitystekijää. Ensinnäkin ympäristöhistoria erottuu muista
historiatieteen haaroista siinä, että monet tutkijat ovat siirtyneet historian
pariin luonnontieteiden puolelta, kuten maantieteistä tai biologisista tie-
teistä. On varsin ymmärrettävää, että luonnontiedetaustaiset tutkijat ovat
päätyneet tutkimaan lähellä nykyaikaa olevia aiheita, joita he ovat kenties
tutkineet aiemmin luonnontieteen menetelmin.

Toinen ja tärkeämpi tekijä lienee se, että ympäristökysymys itsessään
on historialtaan nuori. Ympäristöongelmia on toki ollut niin pitkään kuin
ihminen on maan päällä kävellyt, mutta ennen 1900-luvun jälkipuoliskoa
ne kehystettiin esimerkiksi kysymyksiksi puutteellisesta hygieniasta ja sen
aiheuttamista ongelmista terveydelle ja ihmisten viihtyvyydelle.⁷ Vasta toi-
sen maailmansodan jälkeen ympäristöongelmat alettiin nähdä seurauksena
ihmisen ja muun luonnon suhteen perustavanlaatuisesta kriisistä. Toisaalta
”suuren kiihdytyksen” myötä toisen maailmansodan jälkeen, jolloin lukuisat
ympäristörasitetta koskevat indikaattorit lähtivät jyrkkään kasvuun, ympä-
ristöongelmat ovat kasvaneet mittasuhteiltaan globaaleiksi. Muuttaessaan
maapallosysteemin bio-geo-kemiallista kiertoa ihminen on toiminnallaan
vaarantanut niin elonkehän kuin oman hyvinvointinsa.⁸ Tämä johti niin tutki-
jat kuin luonnonsuojelijat pohtimaan uudelleen ihmisen ja luonnon suhdetta.
Sen myötä käsitys ympäristöstä muuntui tarkoittamaan sitä ei-inhimillisen
maailman kokonaisuutta, jonka kanssa vuorovaikutuksessa ihmisen toiminta
tapahtuu.⁹ Suomessakin luonnonsuojelijat keskustelivat 1960-luvulla kiivaas-
ti siitä, miten luonnonsuojelun tuli muuntua alkuperäisen luonnon suojelus-
ta ihmisen elinmahdollisuuksien turvaamiseen. Tämän uuden suuntauksen
kattokäsitteeksi omaksuttiin uusi termi ympäristönsuojelu. Olen itse käyt-
tänyt tästä murroksesta nimitystä luonnonsuojelun inhimillinen käänne.¹⁰

Maapallosysteemin risteävät aikatasot

Ympäristöhistoria on siis usein lähihistoriaa, koska se keskittyy ihmisen ja
ympäristön vuorovaikutuksen kehityskulkuihin lähimenneisyudessa. Sen

tutkimuksen kohteena oleville viimeaikaisille ilmiöille on kuitenkin löydettävissä kauas menneisyyteen ulottuvia aatteellisia ja rakenteellisia jatkuvuuksia, jotka tarjoavat analogioita ja vertailukohtia nykyhetken ymmärtämiseksi. Tässä mielessä ympäristöhistoria ei tietenkään eroa muusta historian tutkimuksesta, ovathan tällaiset analogiat ja jatkuvuudet olleet lähihistorian tutkimuksessa alati läsnä. Ajateltakoon vaikka viime vuosina paljon huomiota saaneita ultraoikeistolaisia ihanteita ja yhteiskuntamalleja, jollaisten varhaisia muotoja lähihistorian tutkijat ovat menneisyydestä ansiokkaasti ja paljon debattia nostattaen kaivaneet.¹¹

Historiankulttuuriin liittyvissä keskusteluissa kuulee usein sanottavan, että menneisyys elää nykyhetkessä. Sillä viitataan jäänteisiin ja jatkumoihin, niin aineellisiin kuin aineettomiin, joita menneisyydestä on säilynyt tai jotka ainakin heijastuvat nykypäivään. Lähihistorian yhtenä keskeisenä piirteenä pidetään usein juuri sitä, että sen tarkastelemat prosessit nimenomaan kurottavat menneisyydestä nykypäivään. Menneisyyden läsnäolo nykyhetkessä on useimmissa tapauksissa kuitenkin vain abstraktio. Se mitä meillä on menneisyydestä, ovat vain muistumia, kaikuja, samankaltaisuuksia – sekä materiaalisuutta, jonka merkitykset ovat ajan kuluessa muuntuneet. Ihmisen (linearisessa) ajassa se, mikä on menneisyyttä, ei enää ole nykyhetkessä, ja mitä kauemmas historiassa menemme, sitä etäisemmäksi ja sumeammaksi historia muuttuu. Ympäristöhistoria voisi tuoda lähihistoriaan merkityksen, joka rikkoo tämän ajallisuuden kirouksen.

Ympäristöhistorian selvittäessä ihmisen ja hänen ympäristönsä vuorovaikutusta se joutuu huomioimaan ei-inhimilliset prosessit ja ontologiat ja sen, miten ne tulevat eritahtisuudessaan osaksi ihmisen maailmaa. Tällä tavoin ympäristöhistoria ylittää antroposentrisen näkökulman ja sen aikasidonnaisuudet, mikä on perinteisesti hallinnut historiankirjoitusta. Tästä seuraa, että ympäristöhistoria ei useinkaan operoi pelkästään analogioilla ja muistumilla, vaan tarkastelee ilmiöitä, jotka aikatasoillaan tulevat konkreettisesti osaksi nykypäivää. Museossa näkemämme muinainen työkalu ei ole menneisyyttä nykyhetkessä vaan ainoastaan kuriositeetti, sinänsä arvokas mutta kuitenkin ilman tulkintaa vain mykkä jäännös jostain, joka se on joskus ollut. Se mitä esineellä tehtiin, on sen sijaan voinut jättää ympäristöön jälkensä, joka voi olla erittäin pitkäkestoinen ja ulottua nykypäivään ja yhä kauas tulevaan. Kuokalla kuivattu suo ei palaudu entiselleen vuosituhansiin. Tällöin kyse ei ole vain vaikutuksista tai polkuriippuvuuksista, jollaisia löydämme jokaisesta historian ilmiöstä, vaan kuivattu suo on nykyhetkeä,

se ”tapahtuu” tässä hetkessä ja jatkaa tapahtumistaan yhä tulevaisuudessa. Teollistumisella oli kauaskantoisia vaikutuksia esimerkiksi kansojen välisiin suhteisiin, mutta 1800-luvun alun Manchester tekstiilitehtaineen on mennyt. Noiden tehtaiden ilmakehään päästämä hiili, joka alun perin varastoitui geologisiin kerrostumiin satoja vuosimiljoonia sitten, sen sijaan tapahtuu juuri tälläkin hetkellä meriä lämmittäen ja happamoittaen. Tästä löytyy käsittääkseni ympäristöhistorian erityisyys muihin historiatieteen aloihin verrattuna.

Kaksi lisäesimerkkiä riittänee valaisemaan tätä ajatusta ympäristön erilaisista aikatasoista. Toisen kemiallisen vallankumouksen myötä toisen maailmansodan jälkeen maailmassa on kehitetty kymmeniä tuhansia kemiallisia aineita, joiden tiedetään olevan haitallisia eliömaailmalle.¹² Tunnetuimpia ympäristömyrkkynä, kuten DDT:tä, jota on käytetty tuholaismyrkkynä pelloilla, metsissä ja asuinrakennuksissa, sekä PCB-yhdisteitä, joita käytettiin lukuisissa teollisuuden prosesseissa, päätyi ympäristöön kymmeniä tuhansia tonneja vuodessa vuosikymmenien ajan. DDT:tä markkinoitiin 1940–1950-luvuilla viljelijöille ihmeaineena, joka viimein vapauttaisi ihmiset tuohyönteisten ikaikaisesta terrorista. PCB-yhdisteet tiedettiin ihmisellekin vaaralliseksi jo ennen niiden laajamittaista hyödyntämistä, mutta niiden päätymistä teollisuudesta ympäristöön ei osattu pelätä. DDT:n ja PCB:n tapaiset klooratut hiilivedyt ovat hyvin pysyviä yhdisteitä, ja niiden hajoamisessa kuluu vuosikymmeniä.¹³ Itämeren alueella näitä aineita käytettiin huomattavasti vähemmän kuin lämpimämmässä maissa. Itämeri on kuitenkin muihin maailman meriin verrattuna kylmä (jolloin hajoamisprosessit ovat hitaita) ja vähävetinen, ja sen veden vaihtumisessa kestää kolmisenkymmentä vuotta. Nämä ympäristön piirteet tekevät siitä saasteiden kertymiselle otollisen ympäristön. Itämerestä mitattiin jo 1960-luvun lopulla maailmanennätyspitoisuuksia sekä DDT:tä että PCB:tä,¹⁴ minkä seurauksena ekosysteemin huippupedet, merikotka ja hylkeet, miltei kuolivat sukupuuttoon. Pitkäikäisyytensä takia DDT:tä ja PCB-yhdisteitä on maaperässä ja vesissä edelleen, vaikka ne länsimaissa kiellettiin jo vuosikymmeniä sitten. Myrkkyyhistoria on siten osa nykyhetkeä ja lähitulevaisuutta, ei vain analogiana tai kaikuna menneisyydestä vaan molekyyleinä, uhaten niin eliöiden kuin ihmisten hyvinvointia ja terveyttä.

Vielä äärimmäisempi esimerkki ovat sellaiset radioaktiiviset aineet, joita ihminen on toisen maailmansodan jälkeen valmistanut ja ympäristöön päästänyt. Esimerkiksi plutoniumia ei esiinny luonnossa, vaan kaikki ydinaseiden tuotantoa varten valmistettu plutonium on rikastettu louhitusta uraanista.

nen, kaalikoi, kaalikoisa, maayökköset, karviaiskoisa, herukkakoi, omenakääriäinen, pistiäiset ja luumuleikkuri. Kaali- ja niityluteisiin DDT tehoaa heikosti. Kertapölytyksenä DDT:tä kuluu aarille 80—100 grammaa. Kasvinsuojeluun tarkoitettuja DDT-pölytteitä ovat mm. Boxol P, Salama-Surma, Täystuho H.

Eri merkkisiä DDT-valmisteita käytetään myös varastotuho-
laisten sekä syöpäläisten torjuntaan. — Kasvinsuojeluun käytet-
tävät DDT-valmisteet ovat ihmisille ja kotieläimille jokseenkin
vaarattomia, mutta tiettyä varovaisuutta niiden suhteen on kui-
tenkin noudatettava, koska DDT on toisen luokan myrky.

*Kuva 1. Vuonna 1950 painetussa Kodin puutarha -oppaassa on kattava luku "Kasvin-
suojelusta" eli torjunta-aineiden käytöstä puutarhanhoidossa. Tuolloin DDT:tä pidet-
tiin tehokkaana myrkkynä ötököitä vastaan. Ihmisille ja eläimille sen ajateltiin olevan
suhteellisen vaaraton aine. Valokuva: Maria Syväniemi*

Huolimattomuuden ja välinpitämättömyyden seurauksena sitä on joutunut ydinaseiden tuotantopaikoilla maaperään ja pohjavesiin valtavia määriä. Ydinaseisiin käytetyn plutoniumin puoliintumisaika on noin 24 000 vuotta. Niin ollen 1950–1960-luvuilla ympäristöön joutunut plutonium säilyy säteilevänä historiana ja leviää pohjavesien mukana uusille alueille yli ihmisi-
mielen käsityskyvyn ulottuvan ajan.¹⁵ Tällä tavoin etäisessä menneisyydessä tapahtuneet ihmisen aiheuttamat ympäristömuutokset voivat vaikuttaa nykypäivän ihmisten elämään ja yhteisöihin, ja nykyhetkessä tehdyt toimet ja päätökset pysyvät historiaa määrittävinä voimina kauas tulevaisuuteen. Radioaktiivisten aineiden kaltaisia esimerkkejä suunnattoman pitkäkestoisista ympäristövaikutuksista voisi luetella loputtomiin: kukaan ei vielä tiedä, kuan-
anko 1900-luvun jälkipuoliskolta alkaen meriin päätyneet muovit häiritsevät ekosysteemejä (erään melko tuoreen tutkimuksen mukaan esimerkiksi legopalikka säilyy tietyissä olosuhteissa meressä yli tuhat vuotta)¹⁶; kun eliölaji kuolee ihmistoiminnan seurauksena sukupuuttoon, on menetys ikuinen.¹⁷

Mitä nämä merkitsevät lähihistorian tutkimuksen näkökulmasta? Lähihistoria tarkastelee määritelmällisesti lähimenneisyyttä, tapahtumia ja prosesseja, joilla on vahvat liittymäkohdat nykymaailmaan ja jotka usein ovat edelleen käynnissä. Lähihistorian viimeaikaisuus on kuitenkin yksinomaan viimeaikaisuutta ihmisen aikatasoilla. Ympäristöllä on sen sijaan omat, ihmisestä riippumattomat ajallisuutensa ja tahtisuuteensa, jotka puhtaasti antroposentrisen historiakäsityksen hylkäävä ympäristöhistoria tutkimuksessaan huomioi. Kun ympäristön monikerroksiset aikatasot risteävät ihmi-

sen ajallisuuden kanssa, kaukaisinkin menneisyyden ympäristömuutokset voivat tulla tämänhetkiseksi ilmiöksi, lähihistoriaksi. Asuinalueelle vuotava, vuosikymmeniä sitten suljettu kaatopaikka on tämänhetkisyttä. Eräiden radioaktiivisten aineiden tai muoviyhdisteiden hajoamisen aikatasoilla sata tai kaksi vuosisataa ovat mitätön ajanjakso, minkä jälkeen ne ovat edelleen senhetkisyttä. Monissa maailmankolkissa harjoitettu kaivostoiminnan tapa louhia kokonaisia vuoria jättää miltei ikuisen jäljen,¹⁸ jonka vasta mannerlaattojen vuosimiljoonainen kierto aikanaan pyyhkii. Ihmisen ja ympäristön vuorovaikutuksen näkökulmasta lähihistoriaa ovat moottoriliikenteen päästöt, mutta sitä ovat myös teollistumisen alkuvuosien päästöt sekä vuosisatoja ja -tuhansia jatkunut metsien hakkuu ja soiden kuivaus maanviljelyksen tieltä.¹⁹ Ne kaikki näkyvät nykypäivän kohonneina ilmakehän hiilidioksidipitoisuuksina lukemattomine seurausilmiöineen.

Kuva 2. Suomessa ympäristömyrkyjä on käytetty esimerkiksi maatalousmetsien ylläpidossa vesakon torjuntaan. Vesakkomyrkyjä levitettiin metsiin 1950–1980-luvuilla satoja tuhansia kiloja ja vaikutukset näkyvät edelleen. Myrkytyksen kohteiksi joutuneiden metsien puut eivät kelpaa sahatavaraksi, vaan niistä tehdään sellua tai polttohaketta. Kuvassa lentokone levittää vesakontorjunta-ainetta taimikon yllä. Lähde: Metsäteollisuus ry:n kokoelma, Lusto – Suomen Metsämuseo.

Aikatasojen yhteenkietoutuminen ja ympäristöhistorian merkitys

Koska aika on jatkumo menneisyydestä nykyhetken kautta tulevaisuuteen, on meidän tunnettava menneisyys ymmärtääksemme nykyhetkeä ja kyetäksemme parhaassa tapauksessa myös ennakoimaan tulevaa. Ihmisten välisiä suhteita koskevassa keskustelussa tämä ymmärretään. Esimerkiksi poliittisille päättäjille suunnatut ulko-, turvallisuus- ja yhteiskuntapoliittiset selonteot pohjaavat arvionsa suurelta osin historiatietoon, ja kun tiedotusvälineet pyrkivät avaamaan yleisölle yhteiskunnallisia kysymyksiä, neuvoja haetaan usein historian tutkijoilta.

Toisin on ympäristökysymyksissä, joissa hahmotushorisontti on vahvasti nykyhetkessä ja tulevaisuudessa. Sen seurauksena ympäristömuutosten analysointi kietoutuu niin politiikassa kuin julkisuudessa luonnontieteellisen tiedon ympärille – ikään kuin ympäristöllä ei olisi historiaa, vain tässä hetkessä ja tulevaisuudessa olevat ongelmat, uhkakuvat ja ratkaisumahdollisuudet. Kuitenkin juuri kuvaamieni aikatasojen risteämisten takia historioitsijoilla olisi paljon sanottavaa nykypäivän ympäristökysymyksiin.

Ympäristöhistoria voi toki tarjota ja selittää muiden historiatieteiden tavoin analogioita, osoittaa jatkuvuuksia ja murroksia sekä selvittää niitä taloudellisia ja poliittisia intressejä, jotka ovat toimineet pontimina ympäristön hyväksikäytölle. Näin ympäristöhistoria voi auttaa hahmottamaan nykypäivän ympäristömuutoksia ja niiden taustalla vaikuttavia voimia. Tästä jo yllä mainittu DDT antaa oivallisen esimerkin. Paras tieteellinen tieto 1940-luvulta aina 1960-luvulle asti piti DDT:tä täysin vaarattomana niin ekosysteemeille kuin ihmisillekin. Kemianteollisuuden intresseissä puolestaan oli vaihtaa vähäisetkin DDT:n turvallisuutta kyseenalaistaneet tutkimukset ja näkemykset. Vasta 1960-luvun kuluessa ja tutkimustiedon sekä julkisen paineen kumuloituessa havaittiin, että se tappoi lintuja ja kaloja ja aiheutti todennäköisesti ihmisille syöpää ja hormonaalisia häiriöitä. Yhä tänä päivänä DDT ja sen hajoamistuotteet turmelevat ekosysteemejä ja ihmiskehoja vaikkakin huomattavasti heikentyneenä. DDT:n historia varoittaa luottamasta sokeasti tieteen vakuutteluihin kemiallisten aineiden haitattomuudesta. Neonikotinoidien osalta elänemme tällä hetkellä juuri tuollaista 1960-luvun DDT-hetkeä, murrosta, jolloin luonnontieteellisessä tutkimuksessa on tapahtumassa paradigman muutos. Vaarattomaksi tieteellisessä tutkimuksessa vahvistetut, hyönteistorjunnassa yleisesti käytetyt yhdisteet ovat osoittautumassa osate-

kijäksi hyönteiskatoon. Tämä on kuitenkin tapahtumassa vasta sen jälkeen, kun niitä on ennätetty levittää ympäristöön miljoonia tonneja. Ekosysteemeissä ne jatkavat tuho vaikutustaan oman kemiallisen hajoamisnopeuden, oman aikatasonsa, mukaisesti.

Juuri näissä ihmisen ja ympäristön erilaisissa mutta toisiinsa kietoutuvissa aikatasoissa on kenties ympäristöhistorian syvin olemus ja suurin anti nykypäivän keskusteluihin. Ekologisesti kestävässä ihmistoiminnassa ihminen sovittaa yhteen oman ajallisuutensa ympäristön erilaisiin ajallisuuksiin. Kestävä maanviljely muokkaa toimintansa vuodenaikojen kierron, maaperän ravinnekierron ja alueellisen veden kierron mukaisesti. Kalastaja pyytää kalaa vain sen verran, ettei vesistön lajisuhteissa ja biologisessa tuotannossa ehdi tapahtua merkittäviä muutoksia. Suuren osan historiasta ihmiskunta on jotakuinkin näin toiminut, ja ympäristöhistoria tutkii myös tällaisia ympäristöongelmattomia vuorovaikutussuhteita. Nykypäivää lähestyttäessä ihminen on yhä kiihtyvällä vauhdilla irrottautunut luonnon rytmeistä ja ajallisuuksista, mikä on johtanut ympäristöongelmiin, joilla on nykyään planetaariset mittasuhteet. Elämme kaikenkattavan ympäristökriisin aikaa, joten on ymmärrettävää, että suuri osa ympäristöhistorian tutkimuksesta kohdistaa huomionsa näihin ihmisen aiheuttamiin ympäristöongelmiin, jotka ovat osa maailmaamme tässä hetkessä ja usein kauas tulevaisuuteen.

Ympäristöhistoria on malliesimerkki siitä, miten lähihistorian prosessit voivat kurotta menneisyydestä nykypäivän kautta tulevaan. Menneisyyden ympäristömuutosten tutkimusta ei siten ohjaa vain historiallisen tiedon intressi. Ihmisen ja ympäristön aikatasojen yhteenkietoutumisesta seuraa se, että menneisyyden ympäristömuutokset ovat yhtä aikaa menneisyyttä ja nykyisyyttä; yli puolivuosisataa sitten ympäristöön päästetty DDT "tapahtuu" ekosysteemeissä juuri tällä hetkellä, vaikkakin vähitellen oman hajoamisrytminsä mukaisesti hiipuen. Tutkiessaan menneisyydessä tapahtunutta ihmisen ja ympäristön vuorovaikutusta ympäristöhistoria tutkii yhtä aikaa historiaa ja nykyaikaa, kenties myös kaukaista tulevaisuutta.

Tuomas Räsänen työskentelee ympäristöhistorian apulaisprofessorina Itä-Suomen yliopistossa. Hän on tutkinut erityisesti ympäristömuutosten historiaa 1900-luvulla sekä ihmisten ja luonnonvaraisten eläinten suhteen historiaa.

Viitteet

- 1 Sörlin & Warde 2007, 115–116, 122–125; Worster 1989, 289–294. Ks. myös Jørgensen, Karsdóttir, Mårald, Poulsen & Räsänen 2013, 9–10.
- 2 Sörlin 2011, 624–625.
- 3 Sörlin 2011. Ihmisen ja luonnon suhdetta oli toki käsitelty historiantutkimuksessa jo paljon ennen 1960-lukua. Suomalaisen ympäristöhistorian historiaa kartoittanut Timo Myllyntaus näkee, että Suomen ilmastohistorian juuret ulottuvat 1700-luvulle asti, ja maataloushistoriaa on ympäristömuutosten näkökulmastakin kirjoitettu 1800-luvulta asti. Myllyntaus 2002, 1-2.
- 4 White 1967
- 5 Radkau 2000
- 6 Sörlin 2011, 615.
- 7 Laakkonen 2001; Thorsheim 2006.
- 8 McNeill & Engelke 2014.
- 9 Warde, Sörlin & Robin 2018.
- 10 Räsänen 2015, 180–184.
- 11 Ks. esim. Snyder 2022.
- 12 Ensimmäinen kemiallinen vallankumous tapahtui 1800-luvulla, jolloin moderni kemia tieteenalana syntyi.
- 13 Russell 2001; Dracos 2010.
- 14 Jensen, Johnels, Olsson & Otterlind 1969, 247–250.
- 15 Ydinasetuotannon ympäristövaikutuksista ks. Räsänen 2017.
- 16 Turner, Arnold & Williams 2020.
- 17 Van Dooren 2014.
- 18 House & Howard 2009.
- 19 Ks. Logan 2022, 182–228.

Kirjallisuus

- Dracos, Ted. *Biocidal: Confronting the Poisonous Legacy of PCBs*. Boston: Beacon Press, 2010.
- House, Silas, and Jason Howard. *Something's Rising: Appalachians Fighting Mountain Top Removal*. Lexington, KY.: University Press of Kentucky, 2009.
- Jensen, S, A.G. Johnels, M. Olsson, and G. Otterlind. "DDT and PCB in Marine Animals from Swedish Waters." *Nature* 224, no. 5216 (1969): 247–250.
- Jørgensen, Finn Arne, Unnur Birna Karsdóttir, Erland Mårald, Bo Poulsen, and Tuomas Räsänen. "Entangled Environments: Historians and Nature in the Nordic Countries." *Historisk Tidskrift* 92, no. 1 (2013): 9–34. <https://doi.org/10.18261/ISSN1504-2944-2013-01-02>.
- Laakkonen, Simo. *Vesien suojeleminen syntyi: Helsingin ja sen merialueen ympäristöhistoriaa 1878–1928*. Helsinki: Gaudeamus, 2001.

- Logan, Robert K. "The Evolution of the Anthropocene and Climate Change: A MediaEcology Approach and a Call to Action." *New Explorations* 2, no. 3 (2022): 182–228.
- McNeill John, and Peter Engelke, *The Great Acceleration: An Environmental History of the Anthropocene since 1945*. Cambridge MA.: Harvard University Press, 2014.
- Myllyntaus, Timo. "Writing about the Past with Green Ink: The Emergence of Finnish Environmental History." *H-Net Humanities Online. Historiography Series in Global Environmental History*, 2002. https://www.academia.edu/984893/Writing_about_the_Past_with_Green_Ink_The_Emergence_of_Finnish_Environmental_History.
- Radkau, Joachim. *Natur und Macht: Eine Weltgeschichte der Umwelt*. München: C.H.Beck, 2000.
- Räsänen, Tuomas. "Keep it Secret: The Environmental Effects of Nuclear Armament in the Soviet Union and the United States." In *Nuclear Portraits: Communities, the Environment, and Public Policy*, edited by Laurel Sefton MacDowell, 24–62. Toronto: University of Toronto Press, 2017.
- Räsänen, Tuomas. *Itämeren ympäristökriisi ja uuden merisuhteen synty Suomessa 1960-luvulta 1970-luvun puoliväliin*. Turku: Turun yliopisto, 2015.
- Russell, Edmund. *War and Nature: Fighting Humans and Nature with Chemicals from World War I to Silent Spring*. Cambridge: Cambridge University Press, 2001.
- Snyder, Timothy. "The War in Ukraine Has Unleashed a New Word." *New York Times*, April 22, 2022.
- Sörlin, Sverker. "The Contemporaneity of Environmental History: Negotiating Scholarship, Useful History, and the New Human Condition." *Journal of Contemporary History* 46, no. 3 (2011): 610–630. <https://doi.org/10.1177/0022009411403298>.
- Sörlin, Sverker, and Paul Warde. "The Problem of the Problem of Environmental History: A Re-Reading of the Field." *Environmental History* 12, no. 1 (2007): 107–130.
- Thorsheim, Peter. *Inventing Pollution: Coal, Smoke, and Culture in Britain Since 1800*. Athens OH.: Ohio University Press, 2006.
- Turner, Andrew, Rob Arnold, and Tracey Williams. "Weathering and persistence of plastic in the marine environment: Lessons from LEGO." *Environmental Pollution* 262 (2020), <https://doi.org/10.1016/j.envpol.2020.114299>.
- Van Dooren, Thom. "Life at the Edge of Extinction: Spectral Crows, Haunted Landscapes and the Environmental Humanities." *Humanities Australia* 5 (2014): 8–20.
- Warde, Paul, Sverker Sörlin, and Libby Robin. *The Environment: A History of the Idea* Baltimore, MD.: Johns Hopkins University Press, 2018.
- White, Lynn Jr. "The Historical Roots of Our Ecologic Crisis." *Science* 155 no. 3767 (1967): 1203–1207.
- Worster, Donald. "Appendix: Doing Environmental History." In *The Ends of the Earth: Perspectives on Modern Environmental History*, edited by Donald Worster, 289–308. Cambridge: Cambridge University Press, 1989.

Ville-Juhani Sutinen

Elämää metsässä

Vuoden 2022 Tieto-Finlandian voittaja Ville-Juhani Sutinen taivaltaa es-seessään pohjoiseen Ruotsiin ja vie lukijansa mielenkiintoiselle matkalle metsäsuomalaisten maille ja heidän historiaansa.

Hyötysuhteeltaan tehoton energiankäyttö. Polttoaine, jota tarvitaan aina vain enemmän entisen tultua tuhlatuksi ja joka uudistuu hitaasti. Luonnonvarojen riistämiseen perustuva maailmankuva ja kulttuuri.

Kuulostaa suomalaisten kestäättömältä elämäntavalta – eikä vain tänä päivänä vaan myös 400 vuotta sitten.

Parhaillaan meneillään oleva ekologinen romahdus ei ole ensimmäinen kerta, kun ihmiset ovat joutuneet muuttamaan toimintamallejaan luonnolle aiheuttamiensa mullistusten vuoksi. 1600-luvulla itäsuomalaiset saivat huomata, että tolkuton puun tuhlaus johtaa ennen pitkää kulttuurin rappioon.

Suomen nykyisellä alueella, varsinkin idässä Savossa ja Karjalassa, kaskeaminen oli vanhastaan tärkein maanmuokkauksen menetelmä. Kaskeamista voi pitää puun tuhokäyttönä. Metsän polttaminen kyllä raivasi alan viljelykselle ja takasi sille samalla ravinteet, mutta siihen kulunut energiamäärä oli suhteeton. Vähän kuin kuivaisi hiuksensa lentokoneen turbiinilla.

Puun hillitön kulutus perustui ajatukseen, että metsää riittää, eikä sitä kaikkea voi koskaan tuhota. Se ei edes ollut mikään ajatus, vaan itsestäänselvyys. Uudella ajalla ihminen oli siirtymässä luonnon palvojasta sen hyväksikäyttäjäksi. Metsä oli hänelle pohjaton raaka-ainevarasto. Puun loppuminen olisi 1600-luvun taitteessa kuulostanut yhtä hullulta kuin meren veden tai taivaan ilman loppuminen.

Itäsuomalaiset kulkivat kaskiensa mukana mittavia taipaleita ja asuivat pitkiä aikoja poissa kotoa puolittain nomadeina. Ennen pitkää, väkiluvun lisääntyessä, perheiden kasvaessa, yhä useampien vaeltaessa kaskiteilläään

ja puuston uusiutuessa verrattain hitaasti, alkoi kuitenkin näyttää siltä, että metsä väheni.

Modernisoituva emämaa Ruotsi tahtoi samoihin aikoihin laittaa maan keskiosan sankkoja saloja sileäksi nykyajan tieltä. Siihen tehtävään kruunu hyödynsi suomalaisia. Tämä tarjosi itäsuomalaisille kätevän *deus ex machina*: ehkäpä puut tosiaan hupenivat sieltä, missä he elivät, mutta niitä riitti toisaalla. Tuhannet suomalaiset, pääasiassa yksin elävät miehet ja nuoret pariskunnat, lähtivät 1600-luvun ensimmäisinä vuosikymmeninä Keski-Ruotsin Värmlantiin löytämään uudelleen ikuista metsäänsä.

Diili oli hyvä molemmille osapuolille: kunhan ”itämaalainen”, kuten suomalaisia vielä siihen aikaan joskus nimitettiin, kaskiraivasi itselleen elinkelpoisen tilan ja takasi sen jatkumon perustamalla perheen, hän sai jäädä Värmlantiin. Palkkiona oli näennäisen loputtoman polttoaineen lisäksi seitsemän verotonta vuotta. Ruotsin valtakunta puolestaan sai tällä keinolla asutettua synkät metsät sekä taattua kruunulle viljaa ja myöhemmin myös verotuloja.

Metsäsuomalaisten elämä vakiintui Värmlannin salomaille 1600-luvun edetessä. Auvoisen tulevaisuuden esteeksi muodostui kuitenkin juuri kaskiviljelyn tehottomuus. Käyttökelpoisen metsän polttaminen alkoi pian näyttää järjettömältä, ja kaskeamisesta haluttiin tehdä loppu. Se tarkoitti metsäsuomalaisten elämäntavan loppua.

Sangen juhlavasti nimetty Eurooppatie E45 jatkuu kohti havahtuvaa kevättä. Parinkymmenen kilometrin välein vastaan tulee liikenneympyrä marketteineen ja bensa-asemineen, joiden kattojen takaa erottuu kulloisenkin pikkukaupungin kirkon tapuli. Ruotsalainen maaseutu muhii itse-tietoisessa rauhassaan.

Sitten loivan jokilaakson biljardipöydän kulahtanutta veraa muistuttavien niittyjen keskeltä nousee esiin pramea muistomerkki, joka tuntuu sopivan tänne yhtä hyvin kuin Andy McCoy'n patsas Pelkosenniemen perinnemaiseen. Monumentin monimetrisen runko on kasattu harmaista harkoista. Ensimmäinen on epäselvää, mihin rungon röpelöreunainen olemus viittaa, kunnes karttaa vilkaistessaan tajuaa: rakennelmahan on Värmlannin maakunnan muotoinen! Kolossin huipulla liihottelee halvan näköinen kotka, joka voisi hyvin sojottaa jonkun yhdysvaltalaisen viraston tai pankin katolla. Alhaalta asti sitä ei voi huomata, mutta kotkan vasta valmistuttua paikallinen tehtailija

Stamfrändemonumentet vuonna 1964. Lähde: August Puranen, Wikimedia Commons.

---

ja muistomerkin mesenaatti Svante Pählson kävi katsomassa hankintaansa, ja tietämättä, että savi oli vielä kosteaa, hän kosketti veistosta ja jätti siihen painauman. Kenties kotka juuri sen vuoksi onkin nostettu yli kymmenmetrisen Värmlannin ylle.

Monumentti juhlistaa suomalaisten 1600-luvun muuttoa Värmlantiin ja täältä Ruotsin Amerikan-siirtokuntaan. Patsaan suunnitteli ruotsalaisten kutsusta suomalainen kuvanveistäjä Jussi Mäntynen, joka muistetaan eläinaiheistaan. Teos on viralliselta nimeltään Stamfrändemonumentet ("Heimolaisuusmuistomerkki"), ja se pystytettiin Sunnen kaupungin laidalle 1950-luvun alussa, jolloin suomalaisten siirtolaisuutta Ruotsiin alettiin aktiivisesti käsi-

tellä. Sunne oli läheisen Torsbyn ja niitä ympäröivien kylien kanssa metsäsuomalaisten ydinaluetta Värmlannin maakunnassa.

Kitsch-kotka ei ole ainoa yksityiskohta, joka täällä tuo mieleen Yhdysvallat. Syvemmälle metsäsuomalaisten entisille mannuille kuljettaessa näyttää koko ajan enemmän siltä kuin oltaisiin amerikansuomalaisten alueilla pohjoisten osavaltioiden haalistuneessa huhtikuussa. Heti seuraavassa kylässä tulee vastaan valtava Dollar Store ("Mighty fine prices Every Day"). Perinnehöyryjen sijaan tien varrella vilisee autonromujen laikuttamia kesantoja. Jopa talot ovat Värmlannissa vastaavia puisia elämän varastolaatikoita kuin idän vanhoissa osavaltioissa Yhdysvalloissa.

Jotain yhteistä amerikansuomalaisilla ja metsäsuomalaisilla tosiaan lieenee. Kuten johonkin Michiganin ja Minnesotan syrjäseuduille, myös Keski-Ruotsin maisemaan suomalaisuuden perinne on jämähtänyt kiinni kuin padan pohjaan palanut huttu.

Metsäsuomalaiset olivat luultavasti varhaisimpia suomalaisia, joita voitaisiin kutsua siirtolaisiksi. Ennenkin oli toki kuljettu paikasta toiseen, ja kuten todettua, itäsuomalaisten elämä oli perusluonteeltaan liikkuvaista. Koskaan aiemmin silloisen Suomen alueen asukkaat eivät kuitenkaan olleet muuttaneet yhtä suurena joukkona työn ja maan perässä pois kotoaan sillä aikeella, etteivät palaa, vaan rakentavat uuden elämän muualle.

Ensimmäiset tämän laajan muuttoaallon suomalaiset saapuivat Keski-Ruotsiin 1500-luvun lopulla. Muuttoliikkeen muodostumisen kaikkia syitä ei tunneta. Suomen itäinen osa oli kärsinyt sodista ja alueen väkiluku kasvoi, joten köyhyys ja maattomuus työnsivät ihmisiä matkaan. Nuijasodan syttyminen vuonna 1596 ei ainakaan kannustanut jäämään. Myös vetävät tekijät ovat osin epäselviä: toisten tutkijoiden mukaan suomalaisia kaskeajia jopa kutsuttiin Ruotsiin metsiä raivaamaan, toiset taas uskovat, että lähtijät pakotettiin matkaan. Dosentti Eero Sappinen toteaa tuoreessa tutkimuksessaan, että toimeentulovaikeudet olivat tärkeimpiä matkaan ajaneita tekijöitä, mutta 1500-luvulta löytyy esimerkkejä myös muuttoon pakottamisesta työvoiman ja uudisasukkaiden saamiseksi. Lisäksi Sappinen pitää 1600-luvun Ruotsin järjestelmällisiä toimia, kuten uudistilojen säännöllisiä tarkastuksia, merkkinä siitä, että valtiovalta ohjaili ainakin jossain määrin muuttoliikettä, vaikka siinä oli mukana myös spontaaniutta.

Joka tapauksessa ensimmäistä kertaa niin suuri määrä suomalaisia lähti niin lyhyessä ajassa etsimään elantoaan muualta. Tiukasti ottaen heitä ei tosin voi pitää siirtolaisina, sillä he tekivät muuttomatkan saman maan, Ruotsin valtakunnan, sisällä.

Metsäsuomalaisen asutus levittyi vähitellen Värmlannista naapurimaakuntiin ja Norjan nykyisen rajan taakse. 1630-luvulle saakka kaikki meni hyvin, mutta sitten metsäsuomalaisia alettiin karsastaa ruotsalaisissa joki-laaksokylissä. Syitä oli monia: lisääntyvä suomalaisasutus tunkeutui liian lähelle paikallisten elämää, ja maahanmuuttajien tavat, kuten karhun- ja hirvenajon poikki pitkien taipaleiden ja ylipäänsä metsästäminen ruotsalaisten mailla, eivät olleet mieleen.

Tärkein syy oli silti suomalaisten kaskiviljelyn aiheuttama metsätuho. Sama nykyaika, joka alun alkaen oli johtanut metsien raivaamisintoon ja suomalaisten saapumiseen, toi mukanaan myös alati kasvavan raudanvalmistuksen ja sen myötä kaivokset ja ruukit. Ne tarvitsivat maata ja polttoainetta, joita suomalaiset törsäsivät. Kehitys ajoi itäsuomalaisen elämäntavan yli.

Tilalle tuli nykyisen teollisuuskapitalismin edeltäjä. Senkin vallitessa kulutettiin valtavasti puuta, mutta kruunun mielestä se meni nyt huomattavasti parempaan tarkoitukseen, raudan valmistamiseen.

Näiden kehityskulkujen seurauksena metsäsuomalaisia ryhdyttiin vainoamaan. 1640-luvulla heistä tuli käytännössä lainsuojattomia, ja suomalaisia kuoli kahakoissa ruotsalaisten kanssa ja heidän mökkejään poltettiin. Jotkut pakenivat takaisin itään, mutta suurin osa jäi sinnittelemään metsien kuvitteelliseen loputtomuuteen koettaen karata viranomaisten toimia aina vain syvemmälle erämaahan.

Lopulta Ruotsin kruunu keksi keinon hankkiutua eroon metsäsuomalaisista. Suurvaltana myös Ruotsi oli mukana rynnäkössä Amerikan mantereelle, ja sinne, nykyisen Delawaren alueelle, perustettiin 1638 Uuden Ruotsin siirtokunta. Mukavasti toimeentulevat ruotsalaiset eivät olleet innokkaita lähtemään meren yli uuteen maailmaan, joten Amerikkaan alettiin lähettää kiinni saatuja metsäsuomalaisia.

Harva heistä halusi matkustaa, mutta Amerikassa he saivat vielä kerran uskoa metsän ikuiseen Fenix-myyttiin, sillä siellä puuta näytti olevan jopa enemmän kuin Värmlannissa. Sadat suomalaiset asettuivat Uuden Ruotsin alueelle. Ei siimes sielläkään loputon ollut, mutta se selvisi vasta paljon myöhemmin.

Maantie kapenee hiekkatieksi, jota talven jarrutusjäljet edelleen raidoittavat. Metsässä lumi pysyy laaksoa sitkeämmin. Reitti kohoo aaltoillen ylös pitkin jääkauden lähtiessään esiin raapaisemaa maisemaa.

Juuri tällaisiin paikkoihin metsäsuomalaiset raivasivat tilansa. Jokilaaksoihin he eivät saaneet asettua, ja monet pelkäsivät hallaa niin, etteivät olisi halunneetkaan kasketa peltoa alamaille. Liian korkealla kukkulan huipulla tuulet taas tukistivat asukkaita ja viljaa. Jäätiin rinteiden puoliväliin puiden suojaan.

Avara maisema piirtyy esiin sitä paremmin mitä ylemmäs ajaa. Samalla tulee selväksi, että kuten 1600-luvulla, myös nykyään metsää käytetään tuhoisasti. Joka puolella levittäytyy laajoja hakkuuaukeita massateloituksesta ainoina seisomaan jätettyine yksittäisine puineen. Tienpientareen raikiot eivät näytä siltä, että kasvaisivat luonnostaan täällä, vaan niin kuin joku pahantahtoinen agronomi olisi istuttanut ne testimielessä. Harjanteen huipulta maisema on kuin kartta, josta on syöpynyt pois palasia.

Enää puuta ei polteta pystyyn kuten metsäsuomalaiset tekivät, eikä sitä myöskään käytetä energianlähteenä raudanvalmistuksessa. Sen sijaan metsää hyödynnetään rakentamiseen ja lämmöntuotantoon. Valtaosa Ruotsin puutavarasta myydään ulkomaille ja siitä tehdään esimerkiksi paperia.

Intensiivisestä puunkäytöstä ja pienen kaupungin kokoisista hakkuuaukeista huolimatta Ruotsin puut eivät ole loppumassa. Luonnonmetsiä tosin on maassa jäljellä enää prosentti; kaikki muu on kasvatettua. Samoin kuin Suomessa, myös Ruotsissa puiden määrä lisääntyy mutta metsän määrä vähenee.

Siellä täällä jonkin tien ja puron ikaikaisessa risteyskohdassa seisoo raihinainen talo ilmeettömine ikkunoineen. Maatalous ei ole täällä enää tärkeä elinkeino ja rakennukset ovat mökkikäytössä. Ne ovat kuitenkin juurtuneet polun ja virran varteen, samoille sijoille, johon ensimmäiset tulijat tupansa laittoivat.

Auto tutisee hiekkatieltä Östmarkin kylään, joka kerran oli metsäsuomalaisten tärkeää asuinalueita. Täällä amerikkalainen eetos muistuttaa jälleen itsestään. Varaston näköisessä valkoisessa rakennuksessa toimii Memphis Salong, Elvis-teemainen kahvila-ravintola, joka näyttää sisältä siltä kuin 50-luku olisi unohtanut lähteä ajoissa kotiin ja olisi jäänyt tänne lukkojen taakse. Ulkoportaiden kaiteen aita on kasattu kitaran muotoisista lastulevyistä.

Kylän jälkeen puinen kyltti toivottaa tervetulleeksi suomalaismetsään. Vastään rytisee romuluinen keltainen hakkuukone. Mietin, millaiselta hirviöltä se olisi mahtanut näyttää metsäsuomalaisten silmissä ja minkälainen

folklore sen pohjalta olisi syntynyt. Ikivanhan pahkaisen koivun kylkeen on ruuvattu satelliittilautanen.

Suomalaisia saapui emämaa Ruotsiin ja Norjan puolelle tipoittain vielä 1600-luvun lopulla ja seuraavan vuosisadan aikana, mutta suurin muutoliike tyssäsi 1600-luvun puoliväliin. Ne, jotka olivat ehtineet ja pystyneet vakiinnuttamaan maatilansa, saivat jäädä asumaan niitä vainojen alettua-kin, kunhan suostuivat lopettamaan kaskeamisen. Lähes tuhat suomalaisten tilaa säilyi Ruotsin ja Norjan sydänmailla.

Aluetta alettiin kutsua *Finnskogeniksi*, suomalaismetsäksi. Sinne muodostui kulttuuri, joka poikkesi niin vanhasta suomalaisperinteestä kuin ruotsalaisesta elämänmenosta yhdistellen niiden piirteitä. Tienoolla puhuttiin metsäsuomalaista murretta, joka 1700-luvulla eriytyi omaksi kielekseen.

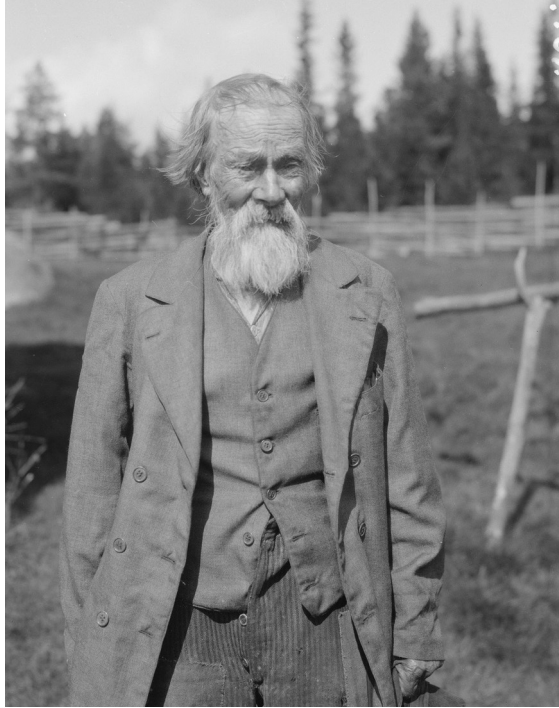
Monesti mainitaan, että 1700-luvun lopulla ja 1800-luvun alussa metsäsuomalaiset ikään kuin unohtuivat. Heitä ei muistettu Suomen puolella, eikä Ruotsi ollut heistä kiinnostunut niin kauan kuin he eivät tuhonneet metsää ja tottelivat lakeja. Vaikka metsäsuomalaiset jäivät sivuun ulkopuolisten ajatuksista, heidän itsensä parissa kulttuuri ei suinkaan unohtunut, vaan kukoisti omissa oloissaan.

Suomalainen kielitieteilijä Carl Axel Gottlund nosti metsäsuomalaiset uudelleen esiin 1800-luvun alkuvuosikymmenien kartoitusmatkojensa kautta. Hän laski heidän määräkseen tuolloin noin 40 000.

Ennen suomalaismetsiin lähtöä Gottlundia varoitettiin, etteivät metsäsuomalaiset osanneet enää puhua suomea. Kielitieteilijä kuitenkin riemuit- si monista kohtaamistaan *skogfinneistä*, jotka pienen maanittelun jälkeen osoittivat suomen taitonsa. Hallinto kitki vieraan kielen käyttöä ja siksi se oli painunut taka-alalle.

Myös metsäsuomalaisten parissa vallitsevasta nälänhädästä Gottlund oli saanut kuulla varoituksia. Vaikka puutetta esiintyikin, vieras otettiin aina hyvin vastaan, ja hänelle tarjottiin kuoripiimää ja pettua. Reittinsä varrella Gottlund näki vielä 1800-luvullakin savutupia ja jopa kaskipeltoja, vaikka laki kielsi ne. Myös saunat olivat tähteillä muistumana suomalaisuudesta, ja kirjailija intoutuikin löylykilpailuun.

Gottlund suorastaan piehtaroi metsäsuomalaisten kulttuurissa. Hän keräsi kansanperinnettä miehiltä, liehitteli talojen naisia, ja söi ja joi siekaile-

Suomentaitoinen mutta kuuro metsäsuomalainen Räiskin Antti vuonna 1930. Lähde: Astrid Reponen, Museovirasto.

---

matta. Matkojensa pohjalta laatimaansa kirjaa *Ruotsin suomalaismetsiä samoilemassa* Gottlund ei kuitenkaan saanut elinaikanaan julki, sillä teos ajoi metsäsuomalaisten oikeuksia, mikä ei sopinut Ruotsille. Lisäksi se sisälsi avoimen seksuaalisia kohtia.

1800-luvun edetessä metsäsuomalaiset sulautuivat vähitellen valtaväestöön säilyttäen vain harvoja suomalaisperinteitä. Viime vuosisadan alussa savolaiskirjailija Ernst Lampén reissasi metsäsuomalaisten mailla. Hän julkaisi kokemuksistaan 1920-luvulla kirjan *Värmlannin matka. Suomalaisuutta vainuamassa Värmlannin metsissä*. Lampén löysi alueelta joitain suomalaisuuden jälkiä, kuten mökeiksi muutettuja savutupia, mutta enää hyvin vähän metsäsuomalaisen kulttuurin edustajia. Viimeiset metsäsuomen kieltä taitavat kuolivat 1960-luvulla.

Metsäsuomalaisia perinteitä elvytetään tänä päivänä samoin kuin amerikansuomalaisia traditioita Yhdysvalloissa. Paikallisten (heimo)kulttuurien uusi kukoistus alkoi monissa maissa toisen maailmansodan jälkeisinä vuo-

sikymmeninä Euroopan yhdentyessä ja maailman globalisoituessa. 1970-luvulla metsäsuomalaiset kehittivät oman lipun. Nykyään yhteisöllä on lukuisia juhlia ja lisäksi lukuisia museoituja torppia ja maatiloja, sekä infokeskus Torsby Finnskogcentrum. Norjassa Ruotsin rajan tuntumassa toimii lisäksi Norsk Skogfinsk Museum.

Metsäsuomalaisuus on siis 2000-luvullakin yhä totta, tosin enemmän postmodernina mainoksena identiteetistä kuin aitona traditiona. Sen perusta, kaskenpoltto, vei kadotessaan kulttuurin todelliset piirteet.

Kun kartassa näkyy kohde nimeltä Packojärvi, voi olla varma, että reissaa metsäsuomalaisten mailla. Myös polun varren paikkojen nimet ovat suomalaista perua: Ritämäki, Kissalamp, Lebiko...

Suomalaisen kulttuurin jälkiä muisteleva Seitsemän torpan reitti kulkee Lekvattnetin kylän eteläpuolella Ruotsin ja Norjan rajan tuntumassa. Sen varrella on useita entisiä metsäsuomalaisten taloja tai niiden jäänteitä, suurin osa 1800-luvulta. Kierroksen kulkemalla saa hyvän kuvan metsäsuomalaisten elinolosuhteista, sillä alueelle ei vielä kukaan mene maantietä, vain kapea polku.

Matka Lomsen-järven rannalle tosin kulkee pitkän metsäautotietä. Sen käyttötarkoituksesta ei jää epäselvyyttä, kun näkee ympäröivät rinteet: puut on parturoitu sängeksi, myllätystä maasta pistävät paljaat kalliot ja siirtolohkareet. Tällaista jälkeä eivät edes metsäsuomalaiset saaneet aikaan. Kuten tuhkaiset kaskimaat 1600-luvun ihanteista, nämä rujot hakkuuaukeat ovat heijastus 2000-luvun maailmankuvasta.

Varsinainen reitti alkaa Lomsenilta. Samoin kuin Torsbyssä, myös täällä puro mutkittelee rinnettä alas merkinä siitä, että tienoo oli luonnostaan sopiva asutukselle. Suistossa majava on nakertanut paksun puun kumoon muistuttaen, että muutkin kuin ihmiset tarvitsevat metsää ja käyttävät sitä hyödykseen.

Mantuja yhä paikoin vuoraava lumi narskuu vaelluskenkien alla, puolipilvisen päivän heleä valo puristuu neulasten lomasta puhtoisena kuin kahteen kertaan tislattuna. Nykyaika jää koko ajan kauemmas.

Ylempänä metsä muuttuu vanhemmaksi ja sakeammaksi. Patikointireitin ympäristö on säästetty hakkuilta, mutta puusto ei ole sellaista kuin 400 vuotta sitten suomalaisten raivatessa tänne unelmiaan. Myöhempi istutusmetsä näyttää tasapaksulta ja yksipuoliselta. Männyn kyljessä riippuu punakeltainen nauha, jossa on teksti "Kulturmiljö" – metsäyhtiö Stora Enson

merkki, jolla alue määritellään perinnemaisemaksi, aivan kuin vasta puun tögääminen antaisi sille merkityksen.

Vajaan kahden kilometrin kävelyn jälkeen saavun varsinaiselle luonnon-suojelualueelle. Se on noin puoli kilometriä pitkä ja jokusen sata metriä leveä vyöhyke, joka ympäröi Ritamäen vanhan tilan maita.

Ritamäki oli *finngård* eli metsäsuomalaisten maatila pihapiireineen. Ensimmäisenä yllättää paikan avaruus: puut on kaadettu laajalta alueelta talon ja sivurakennusten ympäriltä, jolloin muodostuu eräänlainen avoin saari metsän keskelle. Myös tienoon muu luonto antaa vihjeen ihmisen kädenjäljestä: tilan mailla kasvaa yhä heinäkasveja, joita niitettiin rehuksi karjalle ja hevosille.

Päärakennus tuntuu suurelta. Ritamäki ei ollut varhaisimpia metsäsuomalaisten asujaimia, vaan isoksi kasvanut ja suhteessa vauras tila. Alun perin 1600-luvulla täällä, parisataa metriä nykyisestä päärakennuksesta pohjoiseen, sijaitti pieni mökki. Se raivasi vähitellen enemmän maata, ja 1800-luvun puolivälissä nousi isompi torppa. Uusikin talo oli savutupa, jotka olivat tavallisia niin itäsuomalaisten kuin metsäsuomalaistenkin parissa 1800-luvun loppuun asti. Lisäksi maille pystytettiin navetta, lato, mylly ja sauna.

Ritamäen *finngårdin* päärakennus.
Valokuva: Ville-Juhani Sutinen

Kuljen halki avoimen pihamaan kuin talosta toiseen maleksiva maankiertäjä. Varhaisen kevään kaltevat säteet valuvat alas pengerryttyä rinnettä. Päärakennuksen ovi on lukittu, mutta ikkunasta ylettyy kurkistamaan sisään: yksinkertainen pöytä tuoleineen, puinen kirnu, takaseinällä rukki, ja suuri muurattu uuni, joka päästi savun sisään, kunnes se tuuletettiin katonrajaissa olevan räppänän kautta.

Talon nurkalla seisoo omenapuu, niin muinainen, että se näyttää Väli-meren alueen ammoisilta oliivipuilta. Suoran rungon sijaan sen varsi on yksi suuri muhurainen möhkäle, jota ei tunnista puuksi, ellei se olisi kaarnan peittämä. Moniniveliset oksat tavoittelevat kattoa ja sen yllä korkeaa taivasta.

Pihapiirin vastapuolella Ritamäen finngård päättyy aitaan. Sen takana kurottautuu jälleen suuri metsä.

Metsäsuomalaiset eivät tietenkään tuhonneet puustoa ja luontoa nykyiseen tahtiin. Heidän olisi ollut mahdotonta toteuttaa tai edes kuvitella sellaista ekokatastrofia, joka juuri nyt laittaa maapallon elämää uusiksi. Heikin joka tapauksessa saivat todeta, ettei metsä ollut loputon, ja he joutuivat muuttamaan tapojaan siksi, että ympäristö turmeltui. Kuten me, he toimivat kestävämmällä tavalla.

Toisin kuin meidän, heidän kuitenkin oli vielä mahdollista lähteä muualle jatkamaan elämää, johon he olivat tottuneet. Itäsuomalaiset menivät ensin Ruotsiin ja sieltä Amerikkaan asti seuraten visiota ikuisesta metsästä. Meillä ei kuitenkaan enää ole paikkaa, johon jatkaa tuhottuamme yhden alueen. Tai kenties avaruus, enemmän tai vähemmän elinkelpoiset kaukaiset planeetat, edustavat nykyään vastaavaa utopiaa.

Kiinnostavinta on huomata, kuinka jotkut Ruotsiin jääneet metsäsuomalaiset sopeutuivat uuteen tilanteeseen. He onnistuivat luopumaan kulttuurinsa perustasta, kaskeamisesta, ja siitä huolimatta pitämään yllä sukuaan ja säilyttämään omaleimaisen elämäntavan. Se edellytti taipumista kruunun lakien vaatimiin toimintamalleihin ja sitä kautta vähittäistä sulautumista ruotsalaiseen väestöön.

Metsäsuomalaisten luontosuhde muuttui heidän juurtuessaan peltoviljelijöiksi Keski-Ruotsiin. Ympäristön tahattomien tai ainakin syyntakeettomien hyväksikäyttäjien sijaan heistä tuli luonnon naapureita. Naapurin kanssa pyritään tulemaan toimeen, auttamaan tarvittaessa ja vastaanottamaan itse apua, mutta samalla häneen halutaan pitää etäisyyttä, jotta naa-

purin asiat eivät vaikuttaisi liikaa omaan elämään. Jotenkin näin aloilleen asettuneet metsäsuomalaiset kokivat luonnon.

Mitä tämä sitten tarkoittaisi meidän tapauksessamme? Monet meistä pitivät jästipäisessä yllä riippuvuutta fossiilisista polttoaineista ja näkevät niiden varaan luodun kulttuurin ainoana oikeana. Jotkut taas mukauttavat vähitellen toimintaansa vapaaehtoisesti tai pakotettuna kestävämpiin tapoihin elää.

Lakipykälät ovat olennaisessa osassa tässäkin tapauksessa. Samoin kuin metsäsuomalaisia, nykyisiä suomalaisia on ohjattava toimimaan toisin. Se ei tarkoita, että ihmisen pitäisi luopua kaikesta, minkä hän kokee elämisen arvoiseksi. Niin ei käynyt metsäsuomalaisille eikä niin käy meille.

Tärkein ero on siinä, mitä tulee tilalle. Ne metsäsuomalaiset, jotka kykenivät irtautumaan turmiollisista toimintatavoistaan, jatkoivat maataloutta uusin menetelmin peltoa viljellen. Se merkitsi tehokkaampaa energian käyttöä ja tuhlauksen vähenemistä. Samalla kaivokset, miilut ja ruukit kuitenkin vaativat vielä enemmän polttoainetta eli puuta omiin tarkoituksiinsa, ja niiden tuoma vauraus kannatteli osaltaan metsäsuomalaisia ja mahdollisti kulttuurin jatkumisen uusissa muodoissa.

Nykyään ei ole mielekästä korvata tuhoisaa energiankäytön tapaa toisella vastaavalla. Kehityksen tuomat edut auttoivat metsäsuomalaisia sopeutumaan. Sen sijaan meidän pitäisi pystyä sopeutumaan taantumaan. Tois-taiseksi me joka tapauksessa jatkamme kasvun tiellä nostalgisoiden samalla mennyttä luontoa.

Nostalgia ilmenee myös siinä, kuinka nykyinen metsäsuomalaisten kulttuuri kuvittelee menneisyyden. Torsby Finnskogcentrumin seiniä kiertää kelojen paaluvarustus. Se kapaloi museon omaksi maailmakseen, jossa ihminen käyttää taas kerran luontoa hyväkseen, nyt oman identiteettinsä pönkittämiseen. Postmodernin metsäsuomalaisuuden luontosuhde on yhä käymistilassa.

Tuhoisuudesta huolimatta kaskeamiseen kuului ihanne ikuisesta kiero- rosta. Muutamaan kertaan viljellyt kaskialat, jotka eivät enää antaneet satoa, hylättiin luonnon varaan, ja viljelijä lähti uuteen paikkaan. Vähitellen puut kasvoivat takaisin – eivät samanlaisiksi kuin ennen, mutta joka tapauksessa metsäksi. Perspektiivi oli yhden ihmisen elämää laajempi. Sama viljelijä tuskin ennätti kasketa yhtä alaa kovin montaa kertaa elämänsä aikana, mutta hänen lapsensa tai lapsenlapsensa saattoivat tehdä niin.

Puut tuhottiin polttamalla, mutta niiden tuhkasta nousi uusi metsä.

Jyrkimmistä kohdista polku on yhä roudassa. Jään pintaan on kohmettunut suuren eläimen, ehkä ilveksen, jälki.

Ritamäen naapurina metsän keskellä sijaitsee Vallin talo. Avoimen pihan sijaan täällä sojottaa itsepäinen tiheikkö. Havumetsän lajistosta poikkeavat vanhat hedelmäpuut kielivät, että näillä main on ollut asutusta. Siitä ovat tähteillä maakellarin ja savustamon kivijalat.

Vallin perustamisajankohta on hämärän peitossa, mutta sen loppu tunnetaan: viimeiset asukkaat Magnus ja Maria muuttivat Amerikkaan vuonna 1905, aivan kuten edeltäjänsä lähes kolmesataa vuotta aiemmin.

Jonkin verran Vallista eteenpäin sijaitsee torppa nimeltä Kissalamp. Rakennus on selvästi uudempi kuin Ritamäen savupirtti, ulos lämpenevällä uunilla varustettu ja kaksikerroksinen. Kehitys ei silti ole pelastanut sitä: jo lumen peittämältä pihapolulta näkee, että talo on hylätty vuosikymmeniä sitten.

Kissalampin perustivat 1780-luvulla kaksi Norjan kautta tullutta veljestä (Norjan rajalle on talolta alle kilometri). Seuraavalla vuosisadalla se oli metsäsuomalaisittain suuri ja menestyvä tila. Erityisen kiinnostavia ovat uuden päärakennuksen vaiheet toisen maailmansodan aikana: rajan läheisyyden vuoksi Saksan valtaamasta Norjasta lähteneet pakolaiset käyttivät sitä pysähdyspaikkana tullessaan Ruotsin puolelle.

Autio Kissalamp. Valokuva: Ville-Juhani Sutinen

Kopistelen kenkiäni Kissalampin portailla, niin kuin sisällä joku vielä odotaisi tätä pahasti myöhästynyttä vierasta tulevaisuudesta. Eteisen ikkunalaudalla lasinsirpaleiden keskellä jököttää ruosteinen kahvipurkki, kulahtanut muisto paremmista ajoista. Kyljessä lukee ”Luxus kaffe”.

Jo aikoja sitten globaaliksi muuttuneesta maailmasta todistaa yhden huoneen hyllyllä oleva säilykepurkki, johon on tökätty pajunoksa. Iloiset värit ovat haalistuneet kuin liian pitkään näyteikkunassa ollut esine. Purkissa seisoo teksti: ”Rose-Dale Hawaiian Sliced Pineapple in Heavy Syrup.”

Sisällä ei ole jäljellä juuri lainkaan huonekaluja. Lattialaudat irvistävät haperuneiden hampaiden lailla. Kirves on asetettu nojaamaan vasten ovenkarmia kuin yksin se pitäisi tätä kaikkea pystyssä.

Keittiön turkoosiksi maalattu uuni on romahtanut. Seuraavassa huoneessa katto on tullut lattialle kuin talo oksentaisi itse itsensä sisälle. Pöydälle jääneet sanomalehdet näyttävät olevan pääosin 1960-luvulta. Se on myöhäisin ajankohta, jolloin täällä vielä eleli joku.

Makuuhuoneen seinällä riippuu pieni hiilipiirros. Se on pysäyttävä näky. Kömpelön kaunis kuva esittää pihapolkua, joka kiemurtelee haparoivan viivan viemänä ohi kotoisan kiven ja koivun, kunnes saapuu aidalle. Portti on suljettu, mutta sen toisella puolella polku jatkuu kumpuilevaa maastoa myöten. Reitti katoaa rinteeseen taakse, kunnes erottuu jälleen taka-alalla johtaen puron varrella olevaan taloon.

Piirros on kotiinpaluun idylli, haave pitkän matkan jälkeen rakkaaseen paikkaan saapuvan ihmisen tyyneestä riemusta hänen nähdessään jälleen elämänsä perustan ja oman työnsä jäljet. Samalla se on mahdoton unelma, sillä metsäsuomalaisten rinnetorppien sijaan kuva ikävöi alas laaksoon. Tämä toive saattoi syntyä vasta kaskeamisen käytyä kestävämmäksi. Piirros tuntuu surulliselta autioituneen talon seinällä, ajan kipristämänä ja homeen laikkutamina, ylhäältä hieman ratkenneena niin kuin se olisi vihanpuuskassa repäisty alas naulasta, mutta kiinnitetty myöhemmin katuvaisten takaisin.

Tuo pieni paperi todistaa yhtä lailla ihmisen unelmista kuin niiden tuhoutumisesta. Se on menneisyyden meille lähettämä viesti, jonka sisältö on tuttu tänäkin päivänä. Astun raunioista ulos kevään suureen valoon.

Ville-Juhani Sutinen on Jyväskylässä asuva palkittu kirjailija ja kääntäjä. Häneltä on ilmestynyt niin runoutta, romaaneja kuin esseeteoksiakin, ja hän on kirjoittanut useita tietokirjoja

---

Hawaiian Pineapples. Kuva Ville-Juhani Sutinen

Kirjallisuus

- Gottlund, G.A. *Ruotsin suomalaismetsiä samoilemassa*. Helsinki: SKS, 1928.
- Karonen, Petri. *Pohjoinen suurvalta – Ruotsi ja Suomi 1521–1809*. Helsinki: SKS, 2020.
- Lampén, Ernst. *Värmlannin matka. Suomalaisuutta vainuamassa Värmlannin metsissä*. Helsinki: Otava, 1925.
- Sappinen, Eero. *Asutushistoriasta, agraarista kulttuurista ja muutoksesta*. Turku: Siirtolaisuusinstituutti, 2019.
- Taipale, Riitta. *Elokerta ennen Vermlannin suomalaismetsissä*. Kemi: Atrain & Nord, 2018.

Pertti Torstila

Diplomaatti lähihistorian tutkijana

Muistitieto on vakiinnuttanut asemansa historian tutkimuksen lähteenä. Pertti Torstila palaa esseessään 1970-luvun Unkariin ja pohtii aikalaishavaintojen ja muistelmien merkitystä historian tutkimukselle.

Budapest ja presidentti Kekkonen valtiovierailu 1976. Ystävän vierailu veljeskansan pariin. Kaikki on muuten hyvin, mutta Unkari ei suostu yhteisessä tiedotteessa nimittämään Suomea puolueettomaksi maaksi. Jopa Moskovasta on tullut lupa joustaa. Tunnelma kiristyy. Isännät taipuvat vastentahtoisesti kompromissiin. Yhteenotto kalvaa ja avaa suomalaisseurueen silmät. Poliitiikka ja Moskovan mielistely ajaa sukulaisfraasien yli. Vain paikalla ollut aikalaishavainnoitsija voi muistaa tapahtuman tunnelmat, sillä asiakirjoihin niistä ei jäänyt mitään.

Diplomaattimuistelmat ovat poliittisen muistelmakirjallisuuden mielenkiintoinen alalaji. Suhteessa diplomaattien ja suurlähetystöjen määrään diplomaattimuistelijoina voisi kuitenkin olla enemmänkin. Aix-Marseillen yliopistossa tehdyn (2018) tutkimuksen mukaan kuluvan vuosituhannen aikana on ilmestynyt yhteensä 70 amerikkalaista ja brittiläistä diplomaattimuistelmaa. Tarkasteluni kohteena olevassa Unkarissa on Suomella itsenäistymisen jälkeisenä aikana ollut 29 lähettilästä, joista neljä on kirjoittanut kokemuksestaan kirjan. Mielenkiintoinen katsaus Ruotsissa julkaistuihin diplomaattimuistelmiin osoittaa, että ruotsalaisen diplomaattiverkoston laajuuteen ja korkeaan kansainväliseen profiiliin suhteutettuna muistelmakirjallisuutta on ilmestynyt ehkä yllättävänkin vähän, mutta aivan viime vuosina kehitys on ollut nousujohteista. Niin Ruotsin kuin Suomen osalta merkillepantavaa on, että naisdiplomaatit eivät ole juurikaan kirjoittaneet muistelmia, vaikka tänä päivänä he muodostavat yli puolet diplomaattikunnasta.

Aikalaisdiplomaatti on nähnyt maailmalla tapahtumat alkuperäisinä ja läheltä. Diplomaatti on ollut paikalla ja usein tilanteiden keskipisteessä. Niitä muistellessaan hän voi välittää henkilökohtaisen kosketuksensa ihmisiin ja tilanteisiin oman kokemusmaailmansa kautta. Ulkopuolisen kirjoittajan

---

on vaikea tavoittaa samaa tunnetilaa. Tutkijan tai haamukirjoittajan kokoa-ma biografia ei korvaa omakohtaista tarinaa, itse tehtyä elämäkertaa, kos-ka perusteellinenkin henkilökuva on aina ulkopuolisen silmin tehty esitys.

Kirjoittaessani omaa tarinaani *Komennus Budapestiin* (Siltala 2022) hah-mottelin mielessäni diplomaattimuistelmien määritelmää. Se voisi kuulua näin: ajankuvaa täydentävä aikalaistarina ja todistus niissä historiallisissa yhteyksissä, joissa diplomaatti on toiminut. Diplomaattimuistelijaa itseään kuvaisin kirjailijaksi, joka haluaa henkilöllistä ja inhimillistä useimmille ihmisille mystistä ja etäistä ammattia. Diplomaatti voi oikein painotetuilla muistelmillaan korjata vallitsevia käsityksiä ja antaa perusteltuja vastauksia kansalaisten kysymyksille esimerkiksi siitä, mihin lähetystöjä ja lähettiläitä oikeastaan tarvitaan. Muistelmat voivat toimia myös uusien diplomaatti-polvien kouluttajina, rohkaisijoina ja valmentajina ammattiin, jota ei opita koulun penkillä vaan johon kasvetaan työtä tekemällä, ”on-the-job” -koke-musten kautta.

Sanotaan, että lähelle näkee hyvin mutta kauemmas kirkkaammin. His-toriantutkija tarkastelee tapahtumia etäältä ja aikamatkan päästä. Kiikarilla näkee kauas, mutta mikroskoopin linssissä näkymä on toinen. Tutkiessaan tapahtumaympäristöjä, joissa on itse elänyt ja liikkunut, on tutkijalla parhaas-sa tapauksessa käytössään sekä mikroskooppi että kiikari. Tutkija hyödyntää arkistoaineistoja ja teemasta kirjoitettua tutkimuskirjallisuutta, ja hänellä on käytössään tietoa tapahtumien seurauksista sekä jälkikäteen muotou-tunut ymmärrys kokonaiskuvasta. Historiantutkija on ”jälkiviisas” ja tietää sellaista, mitä aikalainen ei omasta rajatusta näkökulmastaan voinut havaita.

Diplomaattimuistelmien kirjoittajalla on pääsy tutkittuun tietoon, mutta tärkeimmän lisäarvon hän tuo aikalaishavainnoillaan. Parhaimmillaan ase-telma on silloin, kun aikalaishavainnoija on merkinnyt havaintonsa muistiin tai pitänyt päiväkirjaa. Antiikin kreikkalainen historioitsija Thukydides luotti paikan päällä olleena silminnäkönsä muistiinsa. Jos tieto tuli hänelle toisten kertomana, hän pyrki sen eri teitä tarkistamaan. Historiankirjoituksen klas-sikkoteos *Peloponnesolaissota* on todistus pitkien sotavuosien (433–411 eaa.) aikana kerätyn tiedon oivasta yhteensovittamisesta.

Diplomaattimuistelmat värittävät ja tuovat eloa ulkopoliittikan hoidon kuvauksiin tavalla, jota muu lähdeaineisto ei useinkaan tarjoa. Muistitieto johdattaa tutkijan hänen henkilöhistoriassaan merkityksellisiin aikoihin ja paikkoihin. Samalla muistitieto on kokemuksellista ja aina subjektiivista, ja kuten tunnettua, muistelijalla on myös taipumus esittää oma toimintansa

Onkijoita Margit-saaren eteläkärjessä vuonna 1972. Taustalla sumun verhoama Unkarin parlamentti. Lähde: Kriss Géza, Fortepan.

---

myönteisessä valossa. Lisäksi muistinvarainen tieto on ajallisen välimatkan kasvaessa epäluotettavaa. Siksi arkistotutkimus on edelleen tärkein tapa tuottaa tietoa politiikan sisältöasioita tutkittaessa. Diplomaattimuistelmat vaativat tuekseen historiallisen lähdekritiikin taitoja.

1970-luvun Unkarissa minua motivoi kriittisen diplomaattitarkkailijan rooli sulkeutuneessa sosialistisessa järjestelmässä. Lännessä muotiin tullessa, lähes romanttisessa ilmaisussa Unkarista ”kommunistileirin iloisimpana

parakkina” oli enemmän toivoa kuin ironiaa. Itäblokin iloisin parakki ei ollut lomakylän kaunein lomamökki, vaan vankilan siedettävín selli. Vauhdikas mustalaismusiikki suosituksessa *Mátyás Pince* -ravintolassa hurmasi länsituristin ja vei huomion pois kommunismiin kahlehditun ihmisen arjesta. Mutta sitten tuli 1990-luku ja naamiot putosivat. Kovista kommunisteista tuli yhtä kovia kapitalisteja. Takinkääntäjät paljastuivat. Osa heistä oli toiminut pakon alaisina tai kiristyksen kohteiksi joutuneita, toisia taas motivoi vakaumus tai raha. Järjestelmänmuutosta sävyttivät jobbarit, joista osa oli sosialismin ajan tunnettuja edusmiehiä.

Parhaimmillaan muistelija johdattaa lukijan suoraan historian näyttämölle, ohi toisen käden tiedon. Hän tuo teoriaan elävää elämää ja maukkaita yksityiskohtia sekä herättää menneisyyden henkiin. Diplomaattimuistelija henkilölistää poliittista historiaa ja tuo havaintonsa lukijoiden ja historian-tutkijoiden kriittiseen tarkasteluun. Samalla hän saa mahdollisuuden esitellä ammittinsa saloja ja vakuuttaa lukijoitaan siitä, että mitä enemmän asiat muuttuvat, sitä enemmän ne pysyvät samana. Joskus muistelmat auttavat ja ohjaavat tutkijaa arkistojen kätköihin, uusille lähteille. Historiantutkijoiden keskuudessa muistiaineiston tiedon arvo ja hyöty tunnustetaan. Mielestäni suurlähettiläiden muistitietohaastatteluilla olisi mahdollista paikata aukkoa, jota yhä määrältään liian vähäiset muistelmakirjat eivät kata. Eduskunnan muistitietoarkisto tarjoaa mallin, jolla arkistolähteissä näkymätöntä ”hiljaista tietoa” voitaisiin tallentaa myös ulkopolitiikan hallinnon alalta.

Jättäessäni syksyllä 1992 suurlähettilään valtuuskirjeeni Unkarin presidentti Árpád Gönczille hän kutsui minut kahdenkeskiseen keskusteluun. Järjestelmänmuutoksen ja vapauden riemun keskellä presidentti Göncz (1990–2000) ennusti vaikeuksia. Keskustelussamme hän totesi, että demokratian kulissit, parlamentti ja vapaat vaalit saadaan nopeasti paikalleen, mutta kommunistisessa järjestelmässä kasvanut ihminen ei muutu samassa tahdissa. Aito demokratia ei synny pelkästään lakeja uudistamalla ja joutoa vaihtamalla. Todelliseen uudistumiseen tarvitaan useiden sukupolvien ponnistus. Nyt 30 vuotta keskustelumme jälkeen voi todeta, että presidentin huoli maastaan oli totta. Muutos on pinnallista, jos sitäkään. Entisen itäblokin maissa havaittiin, että lännestä tuli rahaa ja tukea, jos osasi liputtaa Euroopan unionin arvoille ja demokratialle. Käsitteiden sisällön omaksumisella ei ollut suurempaa väliä. Bulgarianlainen politiikantutkija Ivan Krastev on todennut: ”Kun on vuosikymmeniä tottunut teeskentelemään kommunismia, ei kapitalismin ja demokratian teeskenteleminen ole sen vaikeampaa.”

Komennus Budapestiin -kirjaa tehdessäni hyödynsin tutkimustietoa ja olemassa olevaa dokumentaatiota vuorovaikutussuhteessa toisiinsa. Tässä käytin avukseni jo 1960-luvulla Helsingin yliopiston poliittisen historian laitoksella Jorma Kalelalta oppimaani. Olen vuosien mittaan tehnyt runsaasti omia, suoraan tilanteeseen liittyneitä muistiinpanoja, jotka ovat tallessa ja joita saatoinkin käyttää. Kirjoitustyössä en tehnyt lähdemerkintöjä alaviitteineen mutta kerroin, millaiseen aineistoon havaintoni ja johtopäätökseni perustuvat. Käytin runsaasti myös suoria lainauksia. Paluuta muistojen maailmaan helpottivat muistiinpanot, päiväkirjat, kirjeenvaihto ja ulkoministeriön arkistosta esiin kaivamani raportit, joista tuntuva osa oli omiani. Aikalaistodellisuuden vaikutelmat napsahdivat luotettavasti kohdalleen, kun tutkijoiden aineisto tuki niitä. Lopputulosta kuvaisin ajankuvaa täydentäväksi aikalais-todistukseksi, en tieteelliseksi tilinteoksi.

”Ne on eri miehet, jotka ruumiita tekee ja jotka niitä pesee”, kuten pohjalainen kansanviisaus kuuluu. Kirjoittaessani kirjaani ja verratessani muistikuvia sekä raporttejani tutkijoiden rakentamaan tapahtumahistorialliseen puitteeseen on helppo myöntää, että sanaparren viisaus soveltuu tässä sekä tekijöihin että pesijöihin. ”Taitavasti, rehellisesti ja huolella taustoitettu muistelmateos lähestyy tutkijan sulasta syntynyttä kertomusta eikä ero aina edes ole tärkeä”, kirjoittaa professori ja tietokirjailija Markku Löytönen. Historiantutkija on tulkki kahden maailman, kahden tietovarannon välissä. Tutkijan tehtävä on varmistaa kaksinkertainen todenmukaisuus.

Ennustamisen vaikeus

Historiantutkija saattaa tänään kammiossaan ihmetellä, miksi paikan päällä ollut diplomaatti ei 1980-luvun lopulla kyennyt näkemään Jugoslavian ja Neuvostoliiton hajoamista. Jälkiviisaus on kuitenkin menneisyyden kuvaamisen suurin ongelma. Kun nyt vuoden 2022 päättyessä katsomme tapahtumiin 33 vuotta sitten, kaikki näyttää kovin selvältä. Silloin Berliinin muurin murtuessa ja Varsovan sotilasliiton hajotessa ei mikään kuitenkaan ollut varmaa. Nyt me kyllä tiedämme, miten kaikki tapahtui, mutta silloin emme tienneet. Moskovassa, Belgradissa tai Bonnissa maailman menoa seuranneet diplomaatit eivät osanneet ennustaa tapahtumien vyöryä – eivät suomalaiset, eivätkä muutkaan. Diplomaatin varustuksiin voi kuulua kaukoputki, mutta sen linssi on sumea ja siinä näkyy monta kuvaa. Euroopan mullistuksen

vuosina oli monta tietä tarjolla, ei vain se, mikä lopulta toteutui. Asiat eivät tapahdu irrallaan toisistaan ja yhteydet eri tapahtumien välillä käyvät ilmi vasta vuosien päästä. Paljon on myös sattumien ja päätöksentekijöiden erilaatuisten mielijohteiden varassa. Joskus oikea reitti löytyy ja sattuma johdattaa päättäjän puolivahingossa oikealle tielle.

Aina näin ei käy. Presidentti Koiviston varovaisuuteen kohdistunut jälkikritiikki Suomen idänsuhteiden muutoksissa ja Baltian maiden itsenäisyyspyrkimyksissä vuosien 1989–1991 nopeasti vaihtuneissa tilanteissa on tästä kuvaava esimerkki. Koivistoa huolestutti pelko Neuvostoliiton kehityksestä kohti sekasortoa. Hän ei pitänyt viisaana toiveille rakentamista, kuten ei moni muukaan johtaja lännessä.

Kuuluisia diplomaattielämäkertoja

Diplomatian historiakuvauksissa George Kennan, Henry Kissinger, Alain Peyrefitte, A.J. P. Taylor, Jean Monnet ja Harold Nicolson ovat ikonisia, Talleyrandista puhumattakaan. He kaikki ovat onnistuneet valaisemaan kuvaa diplomaatiasta avaamassa solmua tilanteessa, jossa kiistan osapuolet vetävät köyttä vastakkaisista päistä.

Aikaa hyvin kestänyt ja tyylikäs esimerkki diplomaattimuistelmista on Winston Churchillin kuvaus toiminnastaan ensimmäisessä ja toisessa maailmansodassa. Churchillilla oli taito erottaa aikalaisdokumentaatio ja aikalaishavainnot jälkiviisaudesta. Sama taito on Henry Kissingerillä. Jos osaat tehdä selkeän eron dokumentaation ja jälkiviisauksen välillä, olet lujalla pohjalla. Mielenkiintoiseen esitykseen mahtuu toki kumpaakin, mutta rajanvedon tulee olla selvä.

Suomalaisessa diplomaattikirjallisuudessa G.J. Ramstedtin, J.K. Paasikiven, G.A. Gripenbergin ja Max Jakobsonin teokset ovat klassikkoja. Ne tarjoavat malliesimerkin diplomaattimuistelmien arvosta, kun kokonaiskuvaa menneestä myöhemmin pala palalta rakennetaan. Liitän tähän sarjaan Keijo Korhosen virnistelevän värikkäät muistelmat; *Sattumakorpraali* vilisee tapahtumia ja sattumuksia, joilla on historian kirjoituksen kannalta merkitystä.

Gripenberg sanoo kirjassaan *Diplomaatin arkipäivää* (1965), että diplomaatit – toisin kuin valtiomiehet ja sotilaat – eivät koskaan ole olleet suuren yleisön tai historiantutkimuksen suosikkeja. Diplomaatin ammattia on kautta aikojen arvosteltu, vähätelty ja tehty jopa naurettavaksi. Valtiomies-

ten, poliitikkojen ja sotilaiden urotyöt elävät kansan muistoissa, mutta diplomaatit katoavat historian pimeyteen. 44 vuotta kestäneen työurani aikana olen kuullut monenlaista ihmettelyä ammatistani tyyliin: ”Saatteko mitään konkreettista aikaan? Mitä oikeastaan teette?”

1960-luvulla kirjoittanut Gripenberg arvioi kummastelun johtuvan siitä, että diplomaateista ja diplomaatin työstä tiedetään vähän, ja se mitä tiedetään, on usein epäolennaista. Varsin yleinen käsitys lienee, että diplomaatti on mies, joka kulkee frakki päällä ylevässä ympäristössä, kristallikruunujen loisteessa, lasi kädessä ja korulauseita suussa. Gripenberg muistelee esitelmäänsä Buenos Airesissa vuonna 1929. Huomattavassa asemassa ollut liikemies oli puheen jälkeen tullut kiittelemään suurlähettilästä:

Kuuntelin suurella kiinnostuksella esitelmänne. Ennen kaikkea siksi, etten aikaisemmin ollut tiennyt diplomaateilla olevan mitään todellista tehtävää tai että he näyttäisivät tekevän hyödyllistä työtä.

Kansainvälinen diplomatia, ulkoministeriöt ja suurlähetystöt ovat muusta hallinnosta poikkeava, suljettu ja sulkeutunut maailma. Tähän maailmaan on vaikea päästä sisään, eikä järjestelmän ulkopuolella olevan ihmisen ole helppo sitä ymmärtää. Diplomaattimuistelmien ja diplomaattien yleinen ongelma on se, että he puhuvat ja kirjoittavat koukeroisella ”diplomatian kielellä”, lukijalle vaikeasti avautuvin eritystermein. Omassa kirjoitustyössäni olen pyrkinyt madaltamaan muuria.

Aikalaisdiplomaatti on nähnyt kulissin taakse

Diplomatia on kansainvälisten suhteiden hoidon valtiotaitoa. Tämän päivän maailmassa se on myös paljon muuta. Poliittinen asialista määräytyy suuresti muiden kuin valtiollisten toimijoiden kautta. Maailma kutistuu, raja-aitoja kaatuu, internet valtaa alaa ja valtiomiehet ovat suorassa yhteydessä toisiinsa, ohii diplomaattien. Perinteinen diplomatia on uusien tekijöiden esiinmarssin myötä muutoskassa, mutta valtioiden välisten suhteiden hoitamisessa ja diplomatian tapakulttuurissa säilyvät samat tekijät, jotka ovat olleet olemassa satojen vuosien ajan. Lähtökohtana on yhä kansallisista asetelmista nouseva, valtiorakenteille pohjautuva malli. Vahva näkemykseni on, että kansalliset valtiot tulevat pysymään kansainvälisen yhteistyön tärkeimpinä toimijoina.

Keskustelua diplomatian keinoista, työvälineistä ja uusista menetelmistä käydään vilkkaasti. Edustuksellisen diplomatian uskottavuus kyseenalaistetaan muuttuneessa tiedotusympäristössä. ”On aika kuopata suurlähettiläät ja heidän lähetystönsä. Perinteinen malli ei kykene vastaamaan aikamme haasteisiin”, sanoi brittikollegani joitakin vuosia sitten. Kurssitoverini ulkoministeriön valintakurssilla vuonna 1970 ennusti loppua karriääridiplomaateille: ”Kymmenen vuoden sisällä diplomaatit tulevat politiikasta, media maailmasta ja talouselämästä.” Ennustuksesta on nyt yli 50 vuotta, eivätkä uradiplomaatit, ulkoministeriöt ja suurlähetystöt ole kadonneet minnekään. Diplomatiaa, ulkopoliittikan hoidon tapoja ja käytäntöjä ei muuteta hetkessä. Vaikka jokin maa niitä omassa käytännössään muuttaisikin, ne eivät muutu samanaikaisesti kaikkialla. Kun Suomi 2000-luvun alussa sulki suurlähetystöjään, laajensivat Kiina ja Turkki suurlähetystöverkkonsa kattamaan kaikki Afrikan maat. Kun on kyse kansallisista eduista, on pysyväle läsnäololle, lähetystöille ja lähettiläille vain vähän tyydyttäviä vaihtoehtoja.

Diplomaattimuistelmilla on vaihteleva maine. Jotkut niistä osaavat johdella lukijaa diplomaatin ammatin käytäntöön ja kiemuroihin ja auttavat ymmärtämään ulkopoliittikan prosesseja. Parhaat niistä onnistuvat todistamaan ja oikeuttamaan diplomaattimuistelun arvostettavaksi historian tutkimuksen alueeksi. Tässä Suomen ensimmäisen Japanin ja Kiinan lähettilään, poikkeuksellisen Aasian tuntemuksen omanneen G.J. Ramstedtin teos *Seitsemän retkeä itään: lähettiläänä Nipponissa 1919–1929* (1967) on omaa luokkaansa.

Timo Soikkanen kirjoittaa vuosina 2003 ja 2008 ilmestyneessä kaksiosaisessa *Ulkoasiainhallinnon historiassa* diplomaattien voivan tuntuvasti vaikuttaa ulkopoliittikan muotoutumiseen. Ulkoasiainhallinto reagoi maailmalla etulinjassa olevien edustustojensa avulla ympäristön ilmiöihin ja auttaa ulkopoliittista johtoa sopeutumaan niihin. Kuten hän kirjoittaa, suurlähettilään rooli on neuvoa hallitustaan, ja ”sen jälkeen, kun hallitus on päättänyt politiikan valinnan suunnasta, diplomaatti toteuttaa sen.”

Soikkanen haastatteli ulkoministeriön historiateostaan varten lähes sataa diplomaattia. Lähdeluettelosta löytyvät jokseenkin kaikki suomalaiset diplomaattimuistelmat. Suomen kauppa- ja integraatiopoliittikan historiasa *Vapaakaupan tiellä* Juhana Aunesluoma hyödynsi diplomaattimuistelmia, haastatteli ja kuunteli kymmeniä ulkoasiainhallinnon virkamiehiä sekä tarkastutti heillä tekstiään ja faktoja. Juha-Matti Ritvasen väitöskirjansa pohjalta kirjoittama *Mureneva kulmakivi* (2021) puolestaan kertoo Suomen ulkopoliittikan muutoksista Neuvostoliiton hajoamisen vaiheissa vuosina 1989–1992.

Sekin rakentuu vahvasti ulkoministeriön aineistomateriaaliin, haastatteluihin ja diplomaattiseen muistelmakirjallisuuteen. Samaa kaavaa noudatti myös Marko Paavilainen ulkoasiainhallinnon virkailijayhdistyksen historiasa *Yhteistyötä ja yhteentörmäyksiä* (2020).

”Suljetun huoneen” tapahtumat avautuvat läsnä olleen diplomaatin havaintojen myötä. Paikalla Espoon Dipolissa syksyllä 1972 ollut tarkkailija saattoi rekisteröidä jälkipolvien muistiin sen, millaisin keinoin kaksi vastentaitoista Saksaa saatiin Euroopan turvallisuus- ja yhteistyökonferenssin alkumetreillä istumaan vierekkäin neuvottelupöytään. DDR halusi pesäeroa, Liittotasavalta taas halusi valtuuskunnat viereisiin penkkeihin. Isäntämaa Suomi vaihtoi maiden nimikyltit kokouksen avausta edeltävänä yönä englanninkielisistä ranskalaisiksi. Ranskankielisessä aakkosjärjestyksessä kahden ”Allemagnen” väliin ei mahtunut muita. Dipolista lähtien kylmän sodan kaksi Saksaa istuivat Etykissä lähes 20 vuoden ajan rinta rinnan ikään kuin ennakoiden tulevaa yhdistymistä, josta Dipolin neuvottelukiistoissa ei muutoin vielä näkynyt merkkiäkään.

Unkarin hallituksen päätös päästää itäsaksalaiset lomailijat yli Itävallan rajan länteen kesällä 1989 sai osakseen ”vapaan maailman” ylistyksen. Keskeinen hahmo, Unkarin ulkoministeri Gyula Horn, nostettiin Saksan sankariksi. Päätös oli kuitenkin pitkälti pakkotilanteen sanelema. Balaton-järven rannat pursusivat itäsaksalaisia turisteja kymmenin tuhansin. Jotain oli tehtävä, sillä tilanne oli muodostumassa kestäättömäksi. Päätöksessä avata raja oli vahva annos tietoisuutta Unkarin historiallisesta roolista ”ihmeiden vuonna”, mutta viime kädessä päätös oli reaali politiikkaa. Me Hofburgin palatsissa Wienissä istuneet Etyk-diplomaatit seurasimme kokoussalin ikkunas-ta, kuinka kesäasuiset ”ossit” perheineen täyttivät pääkaupungin keskustan ja puistot. Neuvottelut palatsissa jatkuivat kylmän sodan blokkiasetelmissa, mutta keneltäkään ei jäänyt huomaamatta, että ulkona tapahtui jotain täysin poikkeuksellista: kansalaisten jaloillaan käynnistämä historiallinen muutos.

Kosovon sodan ratkaisevissa vaiheissa suomalainen diplomatia nousi näkyvään osaan. Kuvaus Belgradin neuvotteluista kesäkuussa 1999, jolloin Jugoslavian presidentti Milosevic ”laski miekkansa” presidentti Ahtisaaren edessä, olisi jäänyt vaille yksityiskohtaista sisältöä ilman läsnä olleiden silmäparien todistusta.

Vertaansa vailla on Max Jakobsonin kuvaus lounaskeskustelusta presidentti Kekkonen kanssa huhtikuussa 1969 Kultarannassa, jossa omaperäinen oivallus ja suomalaisaloite Etykistä syntyi. Myös Urho Kekkonen tapaamista

Valkoisessa talossa presidentti Richard Nixonin ja Henry Kissingerin kanssa heinäkuussa 1970 Jakobson kuvaa Kissingerin naamailmeitä myöten. Tapamisessa Kekkonen onnistui vakuuttamaan epäroivän Nixonin Euroopan turvallisuuskonferenssin hyödyllisyydestä.

Diplomatia, kansainväliset suhteet ja tunteet

Kirjaa kirjoittaessani luin Unkarissa 1930- ja 1940-luvulla vaikuttaneiden lähettiläittemme Onni Talaksen ja Aarne Wuorimaan muistelmakirjat huolella. Näissä hienoissa muistelmateoksissa tunteet nousevat vahvasti esiin. Pariisin päällikköni suurlähtelias Ralph Enckell varoitti minua Budapestin siirtoni alla vuonna 1975 ”vaipumasta fenno-ugristiseen hömpötykseen”. Omat kokemukseni sekä Unkariin keskittyneiden Talaksen ja Wuorimaan tarkat ja lämminhenkiset havainnot vahvistivat käsitystäni siitä, miksi suomalainen diplomaatti ei voi välttää kiintymistä Unkariin ja miksi tämä sukukansaksemme mainittu maa vetää meitä suomalaisia puoleensa yhä ja sukupolvesta toiseen.

Willy Brandtin rohkea tie kohti *Ostpolitikia* oli sekin reunustettu tunteilla. Vahvaa tunnetta oli myös François Mitterrandin ja Margaret Thatcherin vaistonomaisessa pelossa ja ylireagoinnissa Saksan yhdistämistä kohtaan. Kummankaan omaelämäkerroissa tunteista ei paljon puhuta, mutta lähellä olleiden diplomaattien havainnoista ne käyvät ilmi.

Ajatus Saksan yhdistämisestä oli vastenmielinen ranskalaisille. Ranskalainen kirjailija François Mauriac ilmaisi ranskalaisten perimmäisiä tunteita, kun hän vuonna 1951 sanoi ”rakastavansa Saksaa niin paljon, että haluaa nähdä sen kahtena.” Ranskalaisella selkäydintunteella on pitkä historia, joka elää yhä. Pelko ”pahan saksalaisen paluusta” sai presidentti Mitterrandin vielä niinkin myöhään kuin joulukuussa 1989 – Berliinin muuri murtui marraskuussa – tekemään huonosti harkitun matkan Itä-Saksaan. Tieto vierailusta aiheutti tyrmistystä Bonnissa ja sitä pidettiin tärkeimmän liittolaisen puukoniskuna selkään.

Toinen isku tuli pääministeri Thatcherilta, joka ranskalaisiakin tylymin ilmaisi epäluulonsa Saksan yhdistämisen mielekkyydestä. Diplomaattilähteistä löytynyt muistiinpano kuvaa Thatcherin ja Gorbatšovin tapamista syyskuussa 1989. Muistiinpanon mukaan Thatcher totesi: ”Me emme halua yhdistynyttä Saksaa. Tämä johtaisi sodanjälkeisten rajojen muutok-

seen, jota emme voi sallia. Tällainen kehitys vaarantaisi kansainvälisen tasapainon ja koko Euroopan turvallisuuden.” Tähän Gorbatšov vastasi: ”Länsi ei halua Saksojen jälleenyhdistymistä, mutta haluaa Neuvostoliiton estävän sen. Haluatte siis meidän aiheuttavan yhteenoton Neuvostoliiton ja Saksan välillä voidaksenne torjua mahdollisuuden tulevaisuuden ’salaliitosta’ Neuvostoliiton ja Saksan kesken.”

Suurlähettiläiden asiapainotteisissa virkaraporteissa jää usein paljon sanomatta. Aikalaisdiplomaatti ei aktiivivuosinaan voi paljastaa syvimpiä tuntojaan. Totuus jää vaillinaiseksi. Diplomatian historia, jossa toimijat piilottavat motiiveja ja tunteita, jättää vähän todisteita jälkeensä. Mutta diplomaatiakaan ei ole tunteetonta. Muistelmissa diplomaatti saa mahdollisuuden ilmaista myös tunteensa perusteluineen. Elävissä kohtaamisissa läsnä ollut kokija voi nostaa sopimusten ja päätösten taustalla olleet inhimilliset tekijät, tuntemukset ja katseiden hiljaiset kohtaamiset esiin. Kuva menneisyyden tapahtumista täydentyy. Tarkka kuvaus tunteineen kiehtoo lukijaa ja monipuolistaa lähihistorian kirjoitusta. Historia ”popularisoituu” ja siitä tulee yhteiskunnallisesti vaikuttavaa. Historia ei tule koskaan valmiiksi, mutta tiedon kaikenpuolinen kasvu vie kohti totuudenmukaisempaa kuvaa menneisyydestä.

Pertti Torstila on ulkoministeriön pitkäaikainen valtiosihteeri ja suurlähettiläs. Hänen muistelmakirjansa ”Komennus Budapestiin” ilmestyi alkuvuodesta 2022 Siltalan kustantamana.

Joutenolon vaarallisuudesta

Joutilaisuuteen on suhtauduttu halveksuen kautta teollisen historian. Filosofin Brian O'Connorin teoksessa Joutilaisuus (2022) lunkeiusvastaiset asenteet joutuvat kriittisen tarkastelun kohteeksi. O'Connorin teoksen inspiroimana Mona Mannevu pohtii esseessään pakkomielteisen suorittamisen nykyisyyden historiaa sekä ei-minkään tekemisen sietämättömyyttä.

Aloitin tunnustuksella: huomaa vältteleväni joutilaisuudesta kertovaa kirjallisuutta. Syy ei suinkaan ole se, että paheksun toimettomuutta. Tutkin työkseni tehokkuusoppien ja työuupumuksen historiaa, joten tiedän liiallisen stressin olevan vaarallista, istumisen tappavaa ja multitaskaamisen myrkyä aivoille. Tiedän senkin, että ihmisen pitäisi kuunnella itseään ja tunnistaa omat voimavaransa. Kaltaiselleni putoamista pelkäävälle akateemiselle pätkätyöläiselle levollista arkea ja itsemyötätuntoa markkinoivat teokset tuottavat kuitenkin olemuksellista ahdistusta. Niistä jää lähinnä syyllinen olo. Aivan kuin mielipuolinen suorittaminen olisi elämäntapa tai tietoinen valinta.

Filosofi Brian O'Connorin hiljattain suomennetun teoksen *Joutilaisuus. Esse filosofista* (2022) kohdalla tein poikkeuksen. Teoksella on kieltämättä pahaenteinen nimi, mutta päätin antaa sille mahdollisuuden, koska se tuntui poikkeavan oma-apukirjallisuudesta. Myös kirjan kääntäjän Tommi Kakon Instagram-tarina vakuutti. Hän kertoi törmänneensä kirjaan silloin, kun oli monien ystäviensä tavoin palamassa loppuun. Suomentamista hän ehdotti kustantajalle siksi, että teos tuntui tarjoavan syvemmän ja filosofisemman näkökulman työnarkomaniaan kuin lukuisat julkisuudessa kerrotut kokemukselliset, opettavaiset tarinat. *Joutilaisuus* ei opettanut kääntäjäänsä olemaan jouten, mutta se opetti ymmärtämään paremmin sen, miksi ei-minikään tekeminen nostaa esiin vaikeita tunteita, joskus jopa vihaa.

Tartuin kirjaan avoimin mielin. Päätin etten tee siitä arviota vaan pohdin, saako se minut ajattelemaan jotakin tässä yhteiskunnassa tai omassa elämässä toisin. Peilaan tässä esseessä kirjaa myös tutkimuksiini, mutta ennen

---

kaikkea lähestyn sitä viime vuosien aikana tekemiäni havaintojen kautta. Akateemiset ihmiset tarkkailevat paljon toisiaan ja itseään, mutta ehkä me emme kykene havaitsemaan sitä, kuinka syvästi oma työkulttuurimme vieroksuu joutilasta elämää. Sekin on mahdollista, että kova kilpailu niukoista resursseista yllyttää korostamaan omaa ahkeruutta suhteessa joutilaisiin toisiin.

Veltoilu on vaarallista

O'Connorin teos lähtee liikkeelle radikaalista ajatuksesta: joutilaisuus ei olekaan paheksuttavaa vaan niin merkittävää, että sitä on puolustettava olemisen tapana ja vastaiskuna tuhoisalle tuottavuudelle. Filosofisesti tarkasteltuna joutilaisuus on monipuolinen ilmiö, aktiviteetti, jolla ei ole selkeää tavoitetta tai tarkoitusta. Joutilaisuutta on vaikea sietää, koska se hyökkää meidän aikamme arvoja, etenkin kurinalaista itsetarkkailua ja tehokkuutta vastaan.¹ Tästä näkökulmasta joutilaisuus ei ole sama asia kuin loma tai vapaa-aika, jonka tarkoituksena on parantaa yksilön suorituskykyä. Joutilaisuus on muutakin kuin tauko töiden ja askareiden välissä: sen piiriin voi ajatella kuuluvan kaikki ei-suunniteltu oleminen. Joutilaisuudeksi lasketaan siis kaikki sellainen toiminta, johon ainakin minulla on vaikea suhde – ja niin vaikuttaa olevan monella muullakin.

Teollisen yhteiskunnan tehokkuusajattelua koskevissa tutkimuksissa olen törmännyt monesti siihen ajatukseen, että päämäärätön oleskelu, veltoilu ja lorviminen ovat vaarallisia toimia. Jopa äärimmäisen julmat ihmiset, kuten sarjamurhaajat ja hirmuhallitsijat, saavat osakseen kiinnostuneita katseita, mikäli he ovat suunnitelmallisia, tehokkaita ja toimeliaita. Sen sijaan joutilaat ihmiset – he jotka eivät tee mitään – saavat kuulla olevansa häpeäksi koko yhteiskunnalle. Näin ajatteli myös kuuluisa joutilaisuuden vastustaja, yrmeä teollisuuspohatta Henry Ford (1863–1947). Hänen ajatuksissaan on jotain hyvin tuttua, sillä hänestä ihminen on arvokas vain silloin, kun tällä on riittävä itsekuri ikuisessa taistelussa veltoistumista vastaan:

Karaiskoon jokainen amerikkalainen itsensä veltoistumista vastaan. Amerikkalaisten täytyy nousta velttoutta vastaan. Se on unijuomaa. Nouskaa ylös ja astu-
kaa esiin; antakaa veltojen ja saamattomien turvautua hyväntekeväisyyteen.²

Kuva 1. Luutnantti Tiipola lepäilee riippumatossa. Petsamo, 1939. Lähde: Uuno Peltoniemi, Museovirasto, Kansatieteen kuvakokoelma.

Fordin mukaan köyhyys on velttoilun tulos. Hänellä tosin oli taka-ajatus: kunnollisella työvoimalla on itsekuria sopeutua liukuhinnan edellyttämiin sääntöihin, eikä uutterra työkansalainen kuluta aikaa epämääräiseen puuhasteluun tai tunnelmointiin. Tehokkaat kansalaiset tekevät töitä töissä, valmistautuvat työhön vapaa-ajalla, ja kaiken päälle nukkuvat hyvät yöunet. Fordin ihannoima teollisen työn rytmi oli uusi kunniallinen elämäntapa. Se antoi ihmiselle päämäärän, osallisuuden, aikataulun ja oikeuden kunnan kansalaisuuteen. Esimerkillinen työläinen ei tuhlanut aikaa lorvien, juopotellen, vatvomalla tunteitaan tai pohdiskelemalla kaiket päivät sitä, mitä minä *haluaisin* tai *voisin* tehdä.

Ylenpalttista suorittamista Ford ei keksinyt itse, vaan laajempaa lunkiusvastaisuutta jalostaen. O'Connorin kirja osoittaa ajatuksia herättävästi länsimaisen filosofian historian olevan täynnä kirjoituksia, joissa joutilaisuus on yhtä kuin moraaliton rappio. Jo valistusfilosofi Immanuel Kantin (1724–1804) kirjoituksissa tehokkuus yhdistyy kilpailuun: olisi hullunkurista ja naiivia ajatella elämässä saavutettavan jotain ilman kilpailua. Ihmisen on luonnollista kurottua muita korkeammalle – näin toimivat jopa jalot metsän puut, jotka haluavat kaikki riistää toisiltaan aurinkoa, jotta eivät jäisi kitukasvuiksi muiden varjoon. Kantin mukaan kunniallisen ihmisen tulee pyrkiä saavuttamaan täydellinen potentiaalinsa ponnistelemalla, joskin potentiaalin löytäminen on syvästi henkilökohtainen projekti eikä se koske vain ulkoisia saavutuksia.³

Oman potentiaalin, inhimillisen pääoman, löytäminen ja valjastaminen kapitalistisen yhteiskunnan palvelukseen on tapana mieltää melko uudeksi ilmiöksi.⁴ Ajatus oman persoonan yhdistämisestä työhön toistuu kuitenkin eri yhteyksissä kautta teollisen historian. Jos ihminen ei kykene toteuttamaan itseään suorittavassa työssä, hänen oletetaan käyttävän vapaa-aikansa *oikein* oman persoonan kehittämiseen. Ajatus näkyy myös suomalaisessa sotienjälkeisessä työpsykologiassa. Teoksessa *Työn psykologia* (1948) Suomen ensimmäinen työpsykologian ja työnjohto-opin professori Ohto Oksala (1905–1984) muistutti varoitellen, kuinka työpäivän jälkeen ihmisen valtaa levottomuus. Kiusauksille ei tule antaa sijaa, koska ”Joutilaisuus on paheiden äiti”.⁵ Siksi ihminen tulee kehittää itsekuria ja persoonaansa kokonaisuutena, esimerkiksi rakentavissa harrastuksissa. Kunniallinen ammatillinen persoona rakentuu vasta, kun ihminen kehittyy työntekijäksi kokonaisuutena: ”Ellei työtä tekevä ihminen ole tyytyväinen oloonsa ihmisenä, ei hän myöskään viihdy työssään”.⁶ Kunnan työkansalaisella on koko elämän läpäiseviä suunnitelmia, tavoitteita ja sitoumuksia yhteiskuntaan.

Työkeskeisessä yhteiskunnassa toimeton joutilaisuus on uhka yhteiskuntajärjestykselle. Kenties siksi ”kunnollisille” kansalaisille vaikuttaa kehittyneen pakkomielteinen tarve kertoa muille, *miten* he viettävät vapaa-aikansa. Nykyihminen esiintyy sosiaalisessa mediassa kuvitteelliselle yleisölle, jonka oletetaan tekevän tulkintoja tämän elämästä mielikuvien perusteella. Kummallista kyllä, tarve perustella vapaa-ajan suunnitelmallisuutta on valunut yhä enemmän toimintoihin, jotka ovat jo itsessään arvostettuja. Kilpaurheilua harrastavan lapsen vanhempana olen esimerkiksi havainnut korostuneen tarpeen perustella lasten urheiluharrastusta työelämätaidoilla. Ei riitä, että

urheilu olisi hauskaa, antoisaa tai kunniallinen tapa kuluttaa aikaa. Tavoitteellinen liikunta on arvovalinta, katse tulevaisuuteen.

Yhteisön etu

Pohjoismaissa työ, tuottavuus ja tehokkuus ovat hyvinvointivaltion kulmakivet. Uutteruuden ihanne läpäisee koko suomalaisen yhteiskuntasuunnittelun: työkansalainen lunastaa paikkansa yhteiskunnassa ennen kaikkea arkisen aherruksen kautta. Fordistinen veltoilun vastaisuus näkyy laajalti yhteiskunnassa, mutta etenkin huipputulosten puheissa esimerkiksi siitä, että sapattivuodet, lomamatkat ja aika perheen kanssa on ansaittava.⁷ Puhe kuulostaa kovalta etenkin pienituloisen palkansaajan korviin, mutta en usko sillä viitatavan suoraan tiettyyn ihmisryhmään, ammattiin tai tuloihin vaan yleiseen ahkeruuden vaateeseen. Ajatus siitä, että jokainen saa ansionsa mukaan, oikeuttaa perustelun yhteiskuntapolitiikalle, jossa köyhyys on omaa syytä tai henkilökohtaisten väärin valintojen tulos.

Lunkiusvastaiset asenteet eivät kuitenkaan ole erityisen uusia tai suomalaisia. O'Connor korostaa, että vastaavaa voi havaita Georg Wilhelm Friedrich Hegelin (1770–1831) sekä työläisten sankarin Karl Marxin (1818–1883) ajattelussa. Molempien kirjoituksissa piittaamattomuus yhteisestä edusta ja ”pelistä jättäytyminen” kertoo paitsi yhteiskunnallisista rakenteista myös yksilön heikkoudesta. Hegelin mukaan vain sivistyksen ulkopuolelle jääneet barbaariset ihmiset laiskottelevat. Hyödyllisessä työläisessä yhdistyvät työmoraali, erityistaidot, tuottavuus sekä valmius vastata toisten tarpeisiin.⁸ Kehittynyt yksilö toisin sanoen *haluaa* olla muille hyödyksi. Marx puolestaan tunnistaa joutilaisuuden vetovoiman, mutta ei kannusta ihmisiä antautumaan sille. O'Connor tulkitsee Marxin ajattelevan joutilaisuuden olevan itsestä, sillä se estää ihmistä tavoittelemasta omaa potentiaaliaan:

Joutilaisuuteen liittyy välinpitämättömyys yhteisöstä ja muista, joille tunnemme olevamme huolenpitovelvollisuuden velkaa. Mutta tästä seuraa myös välinpitämättömyyttä itseämme kohtaan, koska laiminlyömme tällöin velvollisuuden kehittää kykyjämme ja lahjojamme. Marx tarkastelee tällaista käytöstä tavallisesti laiskuutena (*Faulheit*), ja hän vihjaa, ettei toimettomuus ole viatonta: se on sen sijaan haluttomuutta noudattaa velvollisuuksiaan.⁹

Marxin ajattelussa työläinen vieraantuu keunoissa olosuhteissa. Ihanteellisissa olosuhteissa työ voi kuitenkin olla nautinnollinen kokemus. O'Connorin tulkinnossa Marx ei ole erityisen innokas työstäkieltäytyjä, vaan hänkin ajatteli ihmisten ja yhteiskunnan kukoistavan hyvän työn kautta: "Marxin argumentti on vakuuttavaa niille, jotka voivat helposti kuvitella työntäyteisen elämän, johon kuuluu hyveellisiä ponnisteluja sekä viatonta uupumista".¹⁰ Ajatus on kaunis, mutta se ei hyödytä eettisestä stressistä kärsivää hoivatyöläistä tai tietotyöläisiä, jotka ajavat itsensä ääri rajoille keskinäisessä kilpailussa.

Marx ei ehkä osannut ennustaa ihmisten tulevaisuudessa intoilevan työstään niin paljon, että he antavat sille vapaaehtoisesti kaikkensa. Ehkei hän teollisuustyöhön keskittyessään osannut ennakoida sitäkään, että yliopiston kaltaisia yläluokkaisen eliitin keskustelukerhoja tultaisiin joskus kutsumaan tehtaiksi tai projektimyllyiksi. Vielä vaikeampi olisi ollut ennustaa sitä, että sen jälkeen, kun koko 1900-luku on riideltä siitä, mikä olisi työläiselle sopiva lepoaika, yrittäjämäisen työn normalisoituminen ja alustatalous kyseenalaistavat koko ajatuksen työajasta. Outoa on sekin, että teollisen työajan kyseenalaistaminen ei ole poistanut joutilaisuuden vieroksumista. Sen sijaan se on korostanut ylettömien työtuntien tekemistä osoituksena todellisesta omistautumisesta tai tavoitteesta parempaan elintason. Ajatus yrittäjämäisestä työkansalaisesta sisältääkin sen oletuksen, että jokainen muokkaa työtään *henkilökohtaisten* tavoitteiden ja joustavien rajojen kautta. Projekteista toiseen siirtyville yliopistotutkijoille ja apurahalla työskenteleville työn rajattomuus on tuttua, mutta ehkä romukoppaan lentävät yhteiskunnassa laajemminkin vanhan maailman haaveet lyhyemmästä työajasta, paremmasta työterveydestä ja työyhteisöstä.

Työyhteisön idean murtuessa uudenlaisen harkinnan kohteeksi asettuu myös velvollisuudentunto. Kun työyhteisö, tai yhteiskunta laajemmin, koostuu omaa etuaan ajavista yksilöistä, ei ole oikeastaan mieltä tehdä työtä toisten hyväksi. Silti myytti kuvitteellisesta yhteisöstä säilyy sitkeänä: vaikka yhteisö ei lupaa suurelle osalle elintason kasvua tai edes työtä, jokaisen tulisi kaivaa itsestään sivistyneen ihmisen halu olla muille hyödyksi ja täyttää velvollisuutensa ilolla. Kyynistyminen työssä, eli ymmärrys siitä, että uhrautumisesta ei seuraa kiitosta tai palkintoa, tulkitaan kenties turhankin herkästi työuupuneen oirehinnaksi tai masennuksen esiasteeksi. Ikävystymisen historiaa tutkinut Peter Toohey ehdottaa vieraantumisen kaltaiselle kyllästymisen tunteelle toista tulkintaa: entä jos *eksistentiaalinen välinpitämättömyys* olisikin analyttinen käsite, jolla voidaan purkaa ihmisen suhdetta työhön?

Tällöin välinpitämättömyys ei ole "vain" tunne, vaan se kertoo jotakin olen-
naista siitä, kuinka vastenmielistä on jatkaa sellaista toimintaa, jossa ei ole
mitään mieltä.¹¹ Tulkintaa voi jatkaa tätäkin pidemmälle. Entä jos kyynisyys
onkin havahtumisen hetki, ihmisen keino suojella itseään velvollisuuden-
tunnon vaaroilta maailmassa, joka teeskentelee armollista yhteisöä mutta
todellisuudessa palkitsee itsekkyydestä?

Myös O'Connor pohtii tylsistymistä tulkittavan liian nopeasti laiskuudeksi.
Laiskuus taas sotketaan ikävällä tavalla joutilaisuuteen olettaen, että ei-min-
kään tärkeän tekeminen johtaa oitis levottomuuteen tai "päämäärättömään
kasvielämään".¹² Myönnän itsekin, että ikuisena suorittajana minun on vai-
kea hyväksyä passiivista apaattisuutta. Olen kuitenkin alkanut vähitellen ym-
märtää sen olevan keino suojautua uupumukselta. Passiivisuus toimii suoje-
levana mekanismina paremmin kuin ylenpalttinen velvollisuudentunto tai
hyväksynnän hakeminen muilta olettaen vastavuoroisuutta. Ehkä se, mikä
näyttää passiiviselta kyynisyydeltä, onkin kieltäytymistä velvollisuuksista,
joilla ei lopulta ole mitään merkitystä. Yksilökeskeisessä kilpailullisessa työ-
kulttuurissa pikakaistalle edetään aivan muilla keinoin kuin ylevillä ajatuk-
silla yhteisöllisyydestä tai yhteisön edusta.

Itseä alistava tietotyöläinen

Miksi joutilaisuudesta ja tylsistymisestä kertovat teokset saivat minut pohti-
maan nyky-yhteiskunnan korostunutta yksilökeskeisyyttä? Ehkä olen aiem-
min tottunut ajattelemaan, että joutilaisuus tai velvollisuuksien välttely on
pahinta mahdollista itsekkyyttä – oman edun asettamista yleisen edulle.
Yli kymmenen vuotta työskentelyä kilpailullisessa työ- ja kulttuurissa kuitenkin
opettaa kokemuksen kautta omaksumaan yksilökeskeisen ajattelun ihanteet.
Niihin eivät kuulu teollisesta yhteiskunnasta tutut velvollisuudentuntoon
nojaavat, ylevät ajatukset kunniallisuudesta. Sen sijaan ihailun keskipistees-
tä löytyvät (huippu)yksilö sekä minän ominaisuudet, tarpeet ja erityisyydet.

Teollisen yhteiskunnan tehostamisopeissa työläinen oli karkeasti mää-
riteltyä ratas koneistossa: yksilönä mitätön mutta yhteisölle tärkeä. Minä-
keskeisyys ja velvollisuuksista laistaminen olivat laiskuuden ja tuotannon
tahallisen hidastamisen ohella viheliäinen tapa olla osa työyhteisöä. Teol-
lisuuden Työnjohto-opiston rehtori Antero Rautavaara (1905–1986) opetti
työnjohto-opin kirjekurssilla seuraavasti: "Eristäytyväällä ja itsekkäällä ihmi-

sellä – oli hän sitten esimies tai työntekijä – ei ole nykyaikaisessa työelämässä suuriakaan mahdollisuuksia menestyä”.¹³ Teolliseen työyhteisöön suunnatuissa opeissa tunnistettiin kunkin työläisen yksilöllinen erityislaatuisuus, mutta sillä tarkoitettiin ihmisen kohtaamista (lue: kurinpitoa). Palaute työstä oli yksilöllistä mutta se tuli antaa niin, että yksilö tunsi olevansa merkityksellinen osa kokonaisuutta. Työnjohto-oppien suhtautuminen ”luonnolliseen” yksilöiden väliseen kilpailuun oli yllättävän kriittinen:

Kilpailunhalu on siksi aito inhimillinen taipumus, että sitä tulisi käyttää hyväksi työelämässäkkin nykyistä enemmän. Tosin monet palkkapolitiittiset tekijät (puheet ”hiostumismenetelmistä” jne.) estävät varsinaisten työkilpailujen järjestämisen. Onpa niistä eräissä tapauksissa ollut pelkkää haittaakin, koska huippuaikojen ja -määrien yksipuolinen tavoittelu on johtanut epäterveiden työtapojen suosimiseen, kaikenkarvaiseen laadulliseen ”fuskaamiseen” ja turvallisuusnäkökohtien laiminlyöntiin.¹⁴

Kuva 2. Siikajärven vartion miehet lepäilevät auringossa. Siikajärvi, 1934. Lähde: Uno Peltoniemi, Museovirasto, Kansatieteen kuvakokoelma.

Yksilöiden välisen kilpailun sijaan työnjohto-opeissa ehdotettiin kilvoittelun aiheiksi esimerkiksi tehtaan osastojen välistä turvallisuuskilpailua tai raaka-aineiden säästämiskilpailua. O’Connorin Hegel-tulkintaa soveltaen voi todeta, että tässä asetelmassa modernin ihmisen elämän keskiössä olivat järjestelmä sekä yhteisön väliset suhteet.¹⁵ Vaikka teollisuuden opit perustuivat armeijamaiseen kuriin ja järjestykseen, itse järjestelmä oli orgaaninen kokonaisuus, jonka ajateltiin muovautuvan yleisen mielialan mukaan. Mikäli tyytymättömyys sai valtaa yhteisössä, tuottavuus kärsi.

Rautavaaran työnjohto-oppien mukaan kukoistavan yhteisön johtaminen edellytti paitsi kuria myös mielialojen tarkkailua. Nykylukijan silmissä ajatus on järkevä, mutta yksilökeskeisessä työkuulttuurissa tavattoman naiivi. Yliopistoyhteisö, tai oikeastaan yliopistoyksilö, toimii tästä hyvänä esimerkkinä. Akateemisiin journaaleihin on vuosien varrella syntynyt kokonainen tutkimusala, jossa lukuisat tutkimukset kuvaavat, kuinka huonosti akateeminen yhteisö voi kilpailun, kiireen ja yksilöä korostavien mittareiden aiheuttaman psykososiaalisen kärsimyksen takia.¹⁶ Keskenään kilpailevista yksilöistä koostuva yhteisö ei kuitenkaan onnistu suojelemaan sille itselleen (muka) tärkeitä arvoja, kuten huolellista työskentelyä tai laadun korostamista määrän sijaan. O’Connorin teos sai minut pohtimaan sitä mahdollisuutta, että yliopistoyhteisön arvot ovat nyky-yhteiskunnassa kyseenalaisia, koska ne luovat – voi kauhistus – mielikuvan joutilaisuudesta. Kenellä muka on nykyään aikaa lukea tai kirjoittaa kirjoja!

Yliopistoyksilöt näyttävät imeneen itseensä syvän itseinhon toimettomalta näyttävää ja epäilyttävää joutilasta toimintaa kohtaan. Kiihkeää tehokkuutta ja näkyvyyttä korostavassa yhteiskunnassa keskustelu, pohdiskelu ja itsenäinen ”turhalta” näyttävä työskentely herättävät liikaa mielikuvia joutilaasta itsერიითისեստ akateemista eliitistä. Provosoiden vaikuttaa siltä, että yliopistot pelkäävät niin paljon mainetta joutilaana instituutiona, että akateemiset yhteisöt ja yksilöt ovat itse ryhtyneet alistamaan itseään teollisesta työnjohdosta tutuilla kurinpidollisilla opeilla – kuitenkin yhdistäen ne uudempiin yksilön huipukkuutta korostaviin yritysmaailman oppeihin. Lopputulos on sekava sikermä ahdistuneita ihmisiä, joiden toiminta on sisäisesti ristiriitaista. Itsen alistamiseen suunnatut tehostamisopit eivät sovi yhteisön näennäisesti hellimiin ”joutilaisiin” arvoihin, kuten laajaan lukeneisuuteen, ymmärrykseen vuosia kestävästä kasvamisesta asiantuntijaksi sekä hiljalleen kehittyviin oivalluksiin perustuvaan itseohjautuvuuteen.

Yliopistojen kehitys konsulttimaisiksi projektiorganisaatioiksi on surullista, sillä suurimman kolauksen viime vuosina on saanut pitkäjänteinen tutkimustyö, kollegiaalisuus ja mahdollisuus työskennellä omassa rytmissä. Me teeskentelemme, että hyvää tutkimusta voisi tehdä haalimalla itselleen lukuisia erilaisia hankkeita ja työtehtäviä, koska ne näyttävät hyvältä ansio- luettelossa. Korkeatasoiseen tutkimukseen on kuitenkin mahdollisuus vain harvalla: ei ole sattumaa, että Suomen Akatemian kovassa kilpailussa huip- puyksiköiksi valituille annetaan kahdeksan vuotta rahoitettua *aikaa* tehdä laadukasta tutkimusta. Kaikki ammattitutkijat tietävät, että korkeatasoi- ta tutkimusta ei tehdä paniikissa lyhyellä rahoituksella. Joskus voi onnistua, mutta useimmiten tutkijan on tehtävä harharetkiä tai tuottaa ”turhaa” tietoa eli tehdä työtä, joka ei aina tule näkyväksi.

Nyky-yliopistossa aika on rahan ohella tärkein resurssi, joten mahdol- lisuus tehdä rauhassa tutkimusta pitää *saavuttaa* hosumalla ensin itsensä henkiveeriin. ”Joutilasta” aikaa on tarjolla vasta sitten, kun kykenee hake- muksissa todistamaan, ettei ole aiemmin ollut joutilas. Kilpailullinen kult- tuuri ja julkinen paine maaniseen aktiivisuuden osoittamiseen saattaa olla osasy siihen, miksi tutkijoilla on kasvanut tarve kertoa koko ajan mitä he tekevät. Tutkimustyöstä saa melko harvoin otsikoita, mutta suoritekeskei- syys on omiaan ruokkimaan ”sepitekulttuuria”, jossa yhä useammat esittä- vät tekevänsä joka päivä jotakin erityisen tärkeää, hienoa ja kiinnostavaa.¹⁷ Tehokkuuden esittäminen on kuitenkin absurdia, sillä tutkijoilla on harvem- min kellokorttia tai edes velvollisuutta raportoida päivittäin mitä he tekevät. Poikkeuksen vapaaseen työkulttuuriin voi toki muodostaa projektkulttuurin ikävä lieveilmiö: yli-innokas vallankäytöstä pitävä projektinjohtaja.

Kova kilpailu selittää osin sen, miksi ihmiset pelkäävät yli kaiken näyttä- vänsä joutilailta, laiskoilta tai tehottomilta. Monet vaikuttavatkin ottaneen kaikki tehokkuuden esittämisen keinot käyttöön, ja esimerkiksi sosiaalinen media toimii hyvänä alustana paitsi tiedeviestintään myös toimeliaisuuden markkinointiin. Somessa voi raportoida päiväkohtaisesti mitä on tehnyt (kat- soka kun pidän esitelmää), millaisia tekstejä on työn alla (pysy kuulolla), mitä parhaillaan lukee (vaikka suurin osa valittaa, ettei ehdi lukea mitään) tai kuinka hyvä tunnelma omassa työyhteisössä on (tässä tutkimusryhmäm- me kerää sienä). Paras hetki on kuitenkin se, jos pitkään työstetyt tekstit il- mestyvät samaan aikaan. Silloin voi nöyrästi itseään kehumalla todistaa, että töissä on tehty aivan jotakin muuta kuin ei-mitään.

Joutilaisuuden arvo

Lukukokemuksena *Joutilaisuus* tarjoi terapeuttisen harjoituksen kaltaiselleni suorittajalle. Kirjan johdannossa O'Connor kirjoittaa, kuinka joutilaisuuden väheksyminen on ihmisille haitallista. Vaikka teosta lukiessa sitä teki mieli kyseenalaistaa koko ajan, filosofi taitaa olla oikeilla jäljillä. Kirjan ajatukset tuntuvat asuntolainan kanssa tuskaillevalle pätkätyöläiselle hieman liian utooppisilta, mutta ne saivat minut pohtimaan uudelleen sitä, ovatko keskenään kilpailevat yksilöt niin tottuneita ylettömään suorittamiseen ja putoamisen pelkoon, että he eivät näe niiden ulkopuolelle. Sekin on huoletuttavaa, kuinka nopeasti itsen ruoskimiseen ja itseinhon kasvaa kiinni. Sen sijaan, että pohtisin mitä mahdollisuuksia tulevaisuus tuo, taaperran selkä edellä tulevaisuuteen moittimalla itseäni jälkiviisaana vääristä valinnoista. Jostakin toisesta näkökulmasta omat valinnat ovat olleet aivan hyviä, mutta ikuinen riittämättömyyden tunne ja työelämän epävarmuus muovaavat itseymmärrystä: jos olisin tehnyt asian x, y tai z toisin, paremmin tai nopeammin, olisin varmasti saanut paremman mahdollisuuden tehdä asiat a, b tai c.

Elämä ei tietenkään ole niin dramaattisen mustavalkoista kuin millaiselta se alkaa näyttää putoamista pelkäävän mielessä. Omaa suhdetta tehokkuuteen ja joutilaisuuteen on kuitenkin hyvä pohtia myös siksi, että se kertoo jotakin suhteesta toisiin ihmisiin. Arvioinko myös toisia sillä perusteella, kuinka hyödyllisiä he ovat? Entä miten suhtaudun elämässä eteen tuleviin vaikeuksiin? Pitääkö jokainen takaisku tai uupumus kääntää hyödylliseksi supervoimaksi? Hiljattain havaitsin sosiaalisessa mediassa kiertävistä tarinoista, että nykyisin jopa ADHD on uusi supervoima, koska se sopii erityisen hyvin kiihkeän nykytyöelämän vaatimuksiin. Neurologinen häiriö ei siis ole seikka, joka tulisi huomioida työyhteisön työtapojen tai monimuotoisuuden näkökulmasta, vaan se tulisi tulkita osoituksena mahdollisesti huipputehokkaasta yksilöstä.

Tällainen lähtökohta ei kuulosta kovin armolliselta, eikä oikeastaan edes eettiseltä tavalta lähestyä ihmisten erilaisia, elämän varrella muuttuvia ja muovautuvia kognitiivisia kykyjä. Sen sijaan se vaikuttaa siltä, että me voimme hyväksyä vain ihmisiä, jotka osoittavat sopeutuvansa erityisen hyvin uusiin tehokkuusvaatimuksiin. Se, jos jokin on O'Connorin mukaan joutilaisuuden, päiväunelmoinnin tai ajatuksen harhailun vastustelua:

Voimme kenties nähdä, että joutilaisuuteen liittyy tunne siitä, että toiminta on linjassa omien arvojemme kanssa ja että ymmärrämme, mitä tahdomme tehdä. Joutilaisuutta arvostetaan vapautena paineista, jotka tahtovat muuttaa meidät tietynlaisiksi ihmisiksi, toimia suhteessa muihin ihmisiin (sekä omaan elämäntarinaamme) tavoin, jotka vaikuttavat ontoilta, mutta joiden väitetään silti olevan oikein. Joutilaisuuteen ei kuulu sisäistä kamppailua, jossa onnellisuus alistetaan jonkinlaiselle korkeammalle periaatteelle. Joutilas itse on sinut itsensä kanssa.¹⁸

Ajatus siitä, että ihminen olisi kaikkine vajavaisuuksineen sinut itsensä kanssa kuulostaa terapeutiselle kulttuurille ominaiselta tavalta pohtia itseä. Mutta entä jos tavoitteena ei olekaan pohtia sitä, millainen *minä* olen vaan sitä, millaisia *me* olemme? Mikä on meidän suhteemme elämään, olemiseen ja aikaan? Ihmiset tuntuvat koko ajan arvioivan väärin sen, mitä he todellisuudessa ehtivät tekemään – *sitku*-monologi on aikamme yleisin tarina. Virhearvioinnit ovat pois joutilaisuuden mahdollisuudesta, mutta ne kiristävät myös suhtautumista ihmisiin, jotka tuntuvat *vievän* meiltä aikaa.

Tehokkuutta ihannoivan aikamme kuva on tärkeän ihmisen täysi kalenteri (tiedät kyllä, keitä tarkoitan, sillä he kertovat sen itse). Kaikkialla, myös yliopistoissa, on niin kiire tuottaa tietoa ja esittää tuloksia, ettei kukaan ehdi edes perehtyä niihin. Yliopistoille kasataan jatkuvasti enemmän paineita ratkaista kaikki maailman kriisit, mutta sitä ei ilmeisesti kyetä ratkaisemaan, miten ihmisellä olisi aikaa ajatella yksi ajatus loppuun ennen kuin toisesta keskeneräisestä vajavaisesta ajatuksesta pitäisi jo olla valmiina kertomaan muille. Joutilaisuus voikin kaikessa huikentelevuudessaan olla tiedon, tietämisen ja ymmärtämisen ytimessä. Kenties maailma voisi olla vähän parempi paikka, jos me kokeilisimme ylenpalttisen suorittamisen ja kiirehtimisen sijaan harkintakykyä, huolellisuutta ja asioihin perehtymistä.

Mona Mannevu on tutkijatohtori Turun ihmistieteiden tutkijakollegiumissa (TIAS) sekä Helsingin yliopiston poliittisen historian dosentti. Tällä hetkellä hän tutkii työssä väsymisen lääketieteellistä historiaa ja johtaa Helsingin Sanomain Säätiön rahoittamaa tutkimushanketta *Viestintää yli rajojen: politiikan, tieteen ja viestinnän muuttuva kenttä (2021–2022)*.

Viitteet

- 1 O'Connor 2022, 14.
- 2 Ford 1994, 267.
- 3 O'Connor 2022, 38–42.
- 4 Inhimillisestä pääomasta ks. esim. Feher 2009, 21–41.
- 5 Oksala 1948, 10. Kirje, 22.
- 6 Oksala 1948, 10. Kirje, 22.
- 7 Kantola & Kuusela 2020, 166.
- 8 O'Connor 2022, 67.
- 9 O'Connor 2022, 71.
- 10 O'Connor 2022, 79.
- 11 Toohey 2011, 135–142.
- 12 O'Connor 2022, 81.
- 13 Rautavaara 1951, 3. Kirje, 15.
- 14 Rautavaara 1951, 5. Kirje, 8.
- 15 O'Connor 2022, 64.
- 16 Ks. esim. Gill & Donaghue 2016, 91–99; Loveday 2018, 154–166.
- 17 Jauhiainen, Jauhiainen & Leino 2015, 135–139.
- 18 O'Connor 2022, 142.

Kirjallisuus

- Feher, Michel. "Self-appreciation; or, the Aspirations of Human Capital". Ranskasta englanniksi kääntänyt Ivan Ascher. *Public Culture* 21, no. 1 (2009): 21–41. <https://doi.org/10.1215/08992363-2008-019>.
- Ford, Henry. *Elämäni ja työni*. Englannista suomeksi kääntänyt Eino Voionmaa (Alkup. 1922). Helsinki: WSOY, 1994.
- Gill, Rosalind ja Ngairé Donaghue. "Resilience, Apps, and Reluctant Individualism: Technologies of Self in the Neoliberal Academy". *Women's Studies International Forum* 54 (2016): 91–99. <https://doi.org/10.1016/j.wsif.2015.06.016>.
- Jauhiainen, Arto, Annukka Jauhiainen ja Anne Leino. "Akateemiset huomiotaloudeissa". Teoksessa *Koko elämä töihin. Koulutus tietokykykapitalismissa*, toim. Kristiina Brunila, Jussi Onnismaa ja Heikki Pasanen. Tampere: Vastapaino, 2015.
- Kantola, Anu ja Hanna Kuusela. *Huipputuloiset. Suomen rikkain promille*. Tampere: Vastapaino, 2020.
- Loveday, Vik. "The Neurotic Academic: Anxiety, Casualisation, and Governance in the Neoliberalising University". *Journal of Cultural Economy* 11, no. 2 (2018): 154–166. <https://www.tandfonline.com/doi/full/10.1080/17530350.2018.1426032>.
- O'Connor, Brian. *Joutilaisuus. Essee filosofiasta*. Englannista suomeksi kääntänyt Tommi Kakko. Helsinki: niin & näin, 2022.
- Oksala, Ohto. *Työn psykologia (kirjeopetusta varten)*. Helsinki: Tietomies, 1948.
- Rautavaara, Antero. *Työnjohto-oppi (kirjeopetusta varten)*. Helsinki: Tietomies, 1951.
- Toohey, Peter. *Boredom. A Lively History*. New Haven: Yale University Press, 2011.

Pia Koivunen ja Tuomas Laine-Frigren

Lähihistorian kentältä: Käsikirjoittaja Marjo Vilkkö

Marjo Vilkkö tunnetaan historiadokumenttien käsikirjoittajana ja tietokirjailijana. Ensimmäinen televisiokäsikirjoitus Suomi on ruotsalainen (2013) tarttui rohkeasti suomalaisen kulttuurin ja yhteiskunnan ruotsalaisiin juuriin. Palkittua dokumenttia seurasi pian Suomi on venäläinen (2015), minkä jälkeen nousiin jo kansakunnan kaapin päälle tv-sarjoilla Mauno Koivistosta ja Urho Kekkosesta. Alkuvuodesta 2022 laajaa keskustelua herätti Yle Teemalla ja Yle Areenassa esitetty Kylmän sodan Suomi.

Lähihistoria haastatteli Marjo Vilkköä lokakuussa 2022. Keskustelimme Vilkon kanssa historiadokumenttien tekemisestä sekä lähihistorian kertomisen haasteista ja mahdollisuuksista. Siinä missä historiadokumentti vaatii selkeän näkökulman ja pyrkii herättämään keskustelua, jopa provosoimaan, tieto- ja tiedekirjat antavat laajemmat mahdollisuudet taustoittaa ja tuoda menneisyyden moniäänisyyttä esiin.

Miten päädyit tekemään historiadokumentteja?

Intervisio oy:n toimitusjohtaja **Antti Seppänen**, kurssikaverini yleisestä historiasta, oli saanut idean Suomi on ruotsalainen -sarjasta. Hän oli nähnyt freelancerina tekemiäni juttuja ja pyysi mukaan käsikirjoittajaksi. Mukana oli myös kokenut yleläinen **Lilli Riikiranta**. Hänen avulla pääsin televisio-käsikirjoitusten tekemiseen kiinni. Intervisio oli aiemmin tehnyt lifestyle-,

viihde- ja keskusteluohjelmia sekä lastensarjoja. Suomi on ruotsalainen oli sen ensimmäinen historiasarja.

Tavallaan se idea lähti suomenruotsalaisista piireistä. Oli tullut tutkimusta Suomen ja Ruotsin yhteisestä historiasta. Aiheesta puhuttiin paljon 2010-luvun alussa ja sillä oli selvää tilausta. Tietyissä piireissä herätti valtavasti ärtymystä kaikki vihjailukin siitä, että ei muka olisi ollut olemassa Suomea jo satoja vuosia sitten – ‘että me muka oltais oltu Ruotsi’. Aihe tuntui siis tosi herkulliselta toteuttaa. Suomi on ruotsalainen poiki sitten melkein itsestään sen ajatuksen, että Venäjähän on tuossa toisella puolella, ja siitäkin sitten tuli sarja, ja sen pohjalta kirja. Molemmat kirjat toimivat ikään kuin tilauskortteina kustantajan suuntaan (silloinen Schildts & Söderström, nykyinen S&S). Kirjat siis tulivat sarjojen jälkeen.

Sinulla on myös taustaa akateemisen historian parissa, eikö niin?

Maisteriksi valmistumisen jälkeen aloitin jatko-opinnot ja näinkin itseni akateemisena toimijana. Jatko-opintoseminaareissa aloin myös syvällisemmin ymmärtää lähdekritiikin merkitystä, lähteiden valintaa ja sen sellaisia kysymyksiä. Oli myös aihe, johon olin rakastunut, enkä hennonnut luopua siitä, eli saksalaisen romantiikan säveltäjäkuva E.T.A. Hoffmannin teosten kautta tarkasteltuna. Luin samaan aikaan estetiikkaa, ja väitöskirjani oli tarkoitus olla monitieteinen työ. Sain tosi vapaasti tutkia ja tehdä. Mutta aloin sitten kuitenkin kyseenalaistaa, olenko varmasti oikeassa paikassa. Ja siinä meni monta vuotta ennen kuin ymmärsin, että tutkimus ei ollut minun juttuni. Olin kuitenkin aina kiinnostuneempi menemään sinne mihin tutkimuksessa ei ehkä kannattaisi mennä. Toimimaan vapaammin. Lähdin sitten lopullisesti, kun TV-tuotannot alkoivat.

Suomi on ruotsalainen sai Tiedonjulkistamisen valtionpalkinnon. Mikä siinä mielestäsi onnistui?

Se on se lempiasiani eli että saa hämmentää kansallismielistä itsekeskeytyttä ja turhanaikaista erikoisuuden tavoittelua, joka siihen liittyy. Se oli siinä mielessä onnistunut provokaatio. Ihan suoraan voin sanoa, että tykkäsin provosoida sillä aiheella. Sarjan taustalla oli myös vahvat faktat eli myös siinä suhteessa meni ihan nappiin. Me onnistuimme tiivistämään hyvin lyhyisiin, iskulauseenomaisiin väittämiin olennaisia asioita Suomen ja Ruot-

sin yhteisestä historiasta, tai oikeastaan Suomen ruotsalaisuudesta. Se oli se mikä siinä sarjassa onnistui parhaiten.

Miten työskentelet? Miten työstät käsikirjoituksia?

Varsinkin ensimmäisissä tuotannoissa lähdimme tutkijavetoisesti liikkeelle: ketkä ovat aiheesta julkaisseet ja ovat auktoriteetteja pitkältikin ajalta. Otin yhteyttä, haastattelin ja sain lisävinkkejä lähteistä. Ja tietysti ihan poskettomasti googlasin ja kannoin kirjastosta järjettömiä määriä kirjoja kotiin. Tuotantojen alussa aika menee lukemiseen ja ideointiin, ja niin alkaa vähitellen hahmottua, mitä siellä sitten oikeasti voisi sanoa.

Ihan viimeisimmissä projekteissa taustahaastattelut ovat jääneet vähemmälle. Suurin syyllinen on kiire. Jo alkuaikoina Ylen päässä kuulosti ihan hullulta, että käsikirjoituksen tekemiseen voi mennä yhdeksän kuukautta. Siinä varmaan jo 4–5 kuukauden kohdalla Ylensä alkoi tulla kysymyksiä, että 'me haluttais nähdä käsikirjoituksia'. Käsikirjoitukset olivat siinä vaiheessa aina kaikenlaista tekstimassaa – ei nyt ihan tajunnanvirtaa, mutta esimerkiksi haastatteluista poimittuja pätkiä, sellaisia että tämä voisi mennä tuohon jaksoon ja tämä tuohon. Ei niitä siinä vaiheessa pysty lukemaankaan kukaan muu kuin minä.

Taustatyön määrä on kyllä valtava. Vaikka jotain etukäteisymmärrystä olisikin aiheesta, pitää ottaa asiasta selvää, lukea, että voi tiivistää ja olisi jotain auktoriteettia sanoa, että asiat ovat näin. Sitten pitää saada vielä oma näkemyskin esiin. Viime vuosina olenkin varannut enemmän aikaa taustatyölle ja lukemiselle. Haastattelukysymykset tehdään sitten taustatyön pohjalta. Näin tutkijoillekin voi tulla aika yllättäviä kysymyksiä, ja jälkikäteen voi aina tehdä tarkennuksia ja lisäkysymyksiä.

Yhdeksän kuukautta ei tosiaan kuulosta pitkältä ajalta. Miten luonnehtisit tietokirjan kirjoittamisen ja tv-sarjan tekemisen eroja?

Suurin ero tietokirjan ja tv-sarjan tekemisen välillä on siinä, että tietokirjaan voin vapaasti valita aiheita. Tv-sarjasta on usein poistettava aiheita ajan- tai tilanpuutteen vuoksi tai siksi, että ne eivät ole muuten olleet ohjaajan tai tuottajan mielestä oleellisia. Yhdessä jaksossa on vain 28 minuuttia aikaa eli tietty teema tai ajanjakso pitää pystyä sovittamaan niihin minuutteihin – ja vielä siihen tyyliin, että asia tulee ymmärrettäväksi niin kuin sen haluaa. Kirjassa sitten pystyy syventämään ja taustoittamaan enemmän ja ihan eri

tavalla kuin tv-sarjassa. Voi nostaa enemmän esiin erilaisia kehityskulkuja ja voimia, jotka ovat vaikuttaneet kehityskulkuihin. Voi esitellä kiinnostavia hahmoja ja oikeasti luoda sellaisen kerronnan, jossa on vähän pidemmät kaaret.

TV:ssä on mahtavaa kun haastateltavat pääsevät ääneen ja kertomaan. Kirjassa tutkijat jäävät enemmän varjoon. Kirjaan voisi tietysti laittaa pitkiä lainauksia tutkijoilta, mutta enpä muista lukeneeni sellaisia populaarihistorioita. Se on myös jännittävää, miten haastateltavat alkavat tavallaan ohjata käsikirjoitusta jonnekin yllättävälle uralle, jatkamaan vähän eri tavalla, ja sillä tavoin alkavat ruokkia omaa ajattelua. Ja haastateltavat voi laittaa keskustelemaan keskenäänkin joskus.

Olet tehnyt yhteistyötä kirjailija Jari Tervon kanssa. *Kylmän sodan Suomi, Kekkonen ja Koivisto* ovat kaikki dokumentteja, joissa Tervo on näkyvästi esillä haastattelijana. Eroavatko Tervon kanssa tehdyt sarjat jollain tavalla aiemmista tuotannoistasi?

Mun kannalta suurin ero on siinä, että Jarin haastatteluissaan esittämät kysymykset tehdään yhteistyössä Jarin kanssa. Laitan omalta puoleltani kysymykset ja hän on miettinyt omalta puoleltaan jotain. Sitten niistä tehdään kombo. Ja sama juontojen kanssa. Ja kyllä ne menevät niin kuin on käsikirjoitusta tehdessä suunniteltu.

Haastatteluilla on sarjoissa tärkeä rooli. Niitä seuratessa näyttää joskus siltä, että Tervo yrittää saada haastateltavia sanomaan jonkin asian, josta hänellä on mielipide ja jonka hän haluaisi mielellään kuulla.

Joo hänellä se on varmaan dna:ssa (*nauraa*). Ja kyllä niitä joskus on leikattu poisikin. Mutta yleisesti ottaen sehän on loistava juttu näille sarjoille, että se haastattelutilanne luo sellaisen oman dynamiikkansa. Jarilla on usein myös hyviä ilmeitä. Hän ei välttämättä aina sano mitään vaan reagoi ilmeillä. Ehkä sekin välittää katsojille haastattelutilanteiden yllätyksellisyyttä. Tätä haastatteluiden tuomaa lisäarvoa me pyrimme hyödyntämään.

Vaatiiko historiadokumentti vahvaa näkökulmaa, jotta se pitää katsojan ruudun ääressä? *Kylmän sodan Suomessa* yksi tunteita herättänyt teema oli kysymys siitä, pitäisikö kansakunnan tuntee suomettumisen ajasta häpeää.

Hyvän dokumentin ei välttämättä tarvitse olla näkökulmiltaan haastava, mutta halusin löytää sellaisen näkökulman, joka provosoi. Osasin odottaa

kritiikkiä, mutta yllätyin kuinka vahvoja reaktioita sarja nostatti. Häpeän ja syyllisyyden tunteiden käsittely on kiinnostavaa, koska ne kertovat suhtautumisestamme menneisyyteen ja sen tulkintaan. Molemmat voivat olla myös historiaa ohjaavia voimia. *Kylmän sodan Suomen* vastaanotossa oli kiinnostavaa huomata, kuinka emotionaalisesti latautunutta palautetta tuli tutkijoilta, jotka historiantutkimuksen objektiivisuuteen vedoten arvostelivat näiden tunteiden käsittelyä tv-sarjassa. Pelon käsittelyä ei samalla tavalla arvosteltu.

Sarjan loppupuolella tutkijoilta kysyttiin suoraan tämä kysymys häpeästä, ja tuntui siltä, että ainakin osa heistä lähestyi asiaa hieman eri tavoin kuin sarjan tekijät.

Ihan tarkoituksella olemme halunneet tuoda esiin tutkijat, jotka ehkä eivät ole samaa mieltä, jopa tyrmäävätkin sen meidän näkökulman. Näin dokumenttiin tulee moninäkökulmaisuuksi. Muuten se olisikin aika tylsää. Eikä mikään estä esittämästä sellaista väitettä, johon emme itse edes usko. Siihen emme kuitenkaan ole menneet. Itse ehkä koin esittäväni kysymyksen häpeästä retorisena, mutta sitä voi kyllä ihan vakavissaan pohtia. Kysymykset takautuvasta syyllisyydestä ovat ilmassa. Ei se minusta huono keskustelunaihe ole.

Miten päädyitte sarjan nimeen?

Alun perin piti tehdä sarja suomettumisesta. Olikohan se joku Intervision tai Ylen vinkki, että tämä kiinnostaa. Sarjaa kommentoineet olivat kyllä oikeassa, että siinä keskityttiin Suomen ja Neuvostoliiton suhteeseen, vaikka kylmä sota on tietenkin paljon laajempi asia. Ja olisinkin halunnut enemmän esiin myös lännen ulottuvuutta, lännen vaikutusta ja toimintaa Suomessa. Piti kuitenkin valita mitä käsittelee, mitä ottaa mukaan ja mitä jättää pois. Ja siinäkin tuli jaksojen kesto vastaan.

Kylmän sodan Suomi on nimenä iskevä ja kuvasi myös pyrkimyksiämme. Suomettuminen oli kylmän sodan keskeinen ilmentymä Suomessa. Ja dokumentin tekemisessä tietyn näkökulman ottamiseen liittyy myös se, että herätetään keskustelua. Provosoiminen mielletään aika usein negatiivisena ilmiönä, mutta haluan ajatella, että ehkä sen voisi nähdä positiivisemmin. Rakentava provosoiminen, ehkä siinä voisi olla tulevaisuuden trendi?

Mikä sinulle on menneisyydestä kertomisessa tärkeää?

Toivoisin osaavani kertoa menneisyydestä niin että saisin tuoduksi esiin ne ristiriitaiset voimat, jotka vaikuttavat asioiden kulkuun. Ja ehkä historia tosiaan voi auttaa ihmisiä ymmärtämään myös omaa aikaa. Ei kuitenkaan niin, että uskoisimme menneisyydestä haettujen samankaltaisten tapahtumien olevan identtisiä oman aikamme tapahtumien kanssa ja johtavan identtisiin kehityskulkuihin. Esimerkiksi 'Mainilan laukaukset' ammuttiin Suomen, ei Ukrainan rajalla, eikä Ukrainan tie ole talvisodan Suomen tie, vaikka rinnastuksia tehdäänkin. Parhaimmillaan historia auttaa käsittelemään kaikkia niitä ahdistuksen ja voimattomuuden tunteita, joita syntyy kun näkee kuinka sekava tilanne omassa ajassa on. Ja että ei ole yhtä totuutta.

Ja tietenkin tärkeää on kertoa siitä, miten 'past is a strange country', eli miten omat ajatukset, näkökannat ja mieltymykset eivät ole suoraan siirrettävissä menneisyyden toimijoihin. Tämä kyllä onnistuu varmasti parhaiten kirjoissa. Ja sitten yksi asia, jos palaisi vielä siihen *Suomi on ruotsalainen* -sarjaan, siinä minusta tärkeää oli yleisten harhaluulojen ja isojen yksinkertaistusten kumoaminen ja kritisoiminen. Esimerkiksi juuri tämän näyttäminen, että Suomi sellaisena kuin me sen tunnemme on ollut vain vähän aikaa olemassa.

Mikä sinun suhteesi lähihistoriaan on?

Meillähän on käynnissä jonkinlainen lähihistoriabuumi. Nämä puolifiktiiviset elämäkerrat ja kaikki sellainen. Ollaan kiinnostuneita oman kaupungin historiasta, lapsuuden maisemista tai perheen historiasta. Ihmiset postailivat paljon kaikenlaista somessa.

Aluksi mietin, että lähihistoriakorostus voi olla huono, koska se luo rajoitetun historiakuva ja siirtää huomiota pois vanhemmasta historiasta. Mutta toisaalta lähihistorian avulla voi tuoda hyvin esiin, miten muisti voi pettää, miten voi muistaa väärin. Voi tuoda esiin kaunisteltuja, liioiteltuja tai vähäteltyjä asioita.

Tärkeintä minusta on saada ihmiset näkemään erilaisia puolia historiasta ja tutustuttaa heitä myös sellaisiin henkilöihin ja ilmiöihin, jotka eivät ole niin tuttuja ja voivat olla ristiriitaisiakin. Sen kautta voi saada ihmisiä ymmärtämään toiseutta tai vierautta.

Suomen poliittisen lähihistorian tutkimisen hankaluus on siinä, että siellä on varsinkin 1970-luvun toimijoilla tosi vahva näkemys siitä, miten kuvaa

menneisyydestä pitää rakentaa. Siihen liittyy paljon tunnelatausta. Kyllä se tutkijalle on kova haaste irrottautua siitä kokemuksesta, jota nämä aikakauden kokijat ja tekijät ovat luoneet. Olisi kyllä tosi kiinnostava tietää, mitä sadan tai kahdensadan vuoden päästä suomettuneisuuden vuosista kirjoitetaan.

Mikä on historiadokumenttien tärkein yhteiskunnallinen tehtävä?

Sivistäminen, ja että positiivisen provokaation kautta ihmisille tulisi halu ottaa selvää. Että ei vain mekastettaisi ympäriinsä laukomassa mielipiteitä. Kyllä se on ihan tällainen vanhanaikainen halu sivistää kansalaisia, mikä minua motivoi. Niissä ahtaissa puitteissa, joihin nuo jaksot antavat myöten.

Jos saisit itse päättää, mitä aihetta käsittelisi seuraava historiadokumentti tai kirja? Mistä pitäisi kertoa?

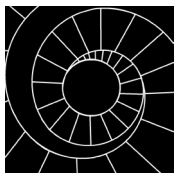
Tekisin ison sarjan Suomen eurooppalaisuudesta. Jaksot olisivat tarpeeksi pitkiä, 50 minuuttisia. Nostaisin esille eurooppalaisia kontakteja pitkältä ajalta, niistä kertoisin. Kun on sellaista puhetta, että 'ollaanko me nyt edes eurooppalaisia'. Meillä on tämä outo kielemme ja maantieteellinen sijaintimme, mutta silti me olemme eurooppalaisia. Sarjassa matkustettaisiin ympäri Eurooppaa.

Marjo Vilkon teokset:

Romaani Vilpitön sydän (S&S, 2018).

Tietokirjat Suomi on ruotsalainen (S&S, 2014), Suomi on venäläinen (S&S, 2015).

Tv-käsikirjoitukset sarjoihin Suomi on ruotsalainen (2013), Suomi on venäläinen (2015), Suomi on suomalainen (2017), Kekkonen (2017), Suomi on metsäläinen (2019), Koivisto (2019), Suomi on maalainen (2020), Kylmän sodan Suomi (2021).

Lähihistorian tutkimuksen seura

Seura edistää lähihistorian tutkimusta ja tuntemusta sekä toimii alan tutkijoiden ja muiden lähihistoriasta kiinnostuneiden valtakunnallisena yhteisönä.

Seura järjestää keskustelu- ja esitelmätilaisuuksia, viestii ajankohtaisesta lähihistoriallisesta tutkimuksesta sekä osallistuu tieteellisiin ja populaareihin tapahtumiin.

---

*Kaikki lähihistoriasta kiinnostuneet ovat tervetulleita mukaan toimintaan!
Liittyäksesi jäseneksi lähetä nimesi, kotipaikkasi ja sähköpostiosoitteesi
rahastonhoitajallemme osoitteeseen rahastonhoitaja@lahihistorianseura.fi.*

Lähihistoria-lehti

Lähihistoria on avoimesti verkossa ilmestyvä aikakauslehti, joka julkaisee tutkimusartikkeleita, esseitä, puheenvuoroja ja muita kirjoituksia historian ja lähitieteiden aloilta.

Lehti tutkii lähihistoriaa avoimin mielin, rajat ylittäviä näkökulmia ja tutkimusotteita hyödyntäen. Tarkoituksemme on ymmärtää aikamme ilmiöitä historian keinoin.

Lähihistoria on menneisyyden läsnäoloa, historian jälkiä yhteiskunnassa, luonnossa, kulttuurissa ja politiikassa – kaikissa meissä, ajatuksissamme ja teoissamme. Myös historian käyttöön ja kollektiiviseen muistamiseen liittyvät teemat kuuluvat lähihistorian piiriin.

lahihistoria

Lähihistorian tutkimuksen seura